

15.02
SON
1997

SİYASAL YAŞAM VE KADINLARA DESTEK POLİTİKALARI

Doç. Dr. Serpil SANCAR-ÜŞÜR

1997

Kadının Statüsü ve Sorunları
Genel Müdürlüğü

BİLGİ - BELGE MERKEZİ

Bu alışma T.C. Hkmeti ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında imzalanan ve T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi" erevesinde desteklenmiştir.

ISBN 975-19-1890-1

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
1. GİRİŞ: CİNSLERARASI EŞİTLİK VE DEMOKRASİ	1
1.1 . Kadınlar ve Siyasal Katılım	1
1.2 . Kamusal Alan ve Cinslerarası Eşitlik.....	3
1.3 . "Fırsat Eşitliği" Yerine "Fırsat Önceliği" ve Toplumsal Adalet Açısından Yeniden "Eşitlik".....	6
1.4 . Kadın Bedeninin Denetimi ve Feminist Eleştiri	7
1.5 . Eşitlik ve Farklılık: Feminizm ve Demokrasi	8
2. KAMUSAL ALAN VE CİNSLERARASI EŞİTLİK POLİTİKALARI	10
2.1 . Cinslerarası Eşitliği Sağlamaya Yönelik Ulusal Mekanizmalar	12
2.1.1 . Siyasi Nitelikteki Ulusal Mekanizmalar:	13
2.1.2 . İdari Nitelikteki Ulusal Mekanizmalar:	14
2.2 . Ulusal Mekanizmalar ve Yasalar	16
2.3 . Ulusal Planlama Stratejileri	18
2.4 . Denetim ve Yargı Kurumları.....	18
2.5 . Yasama Komisyonları	19
2.6 . Kadın Sorunları ve Eşitlik Araştırma Kurumları	19
2.7 . Yerel Yönetimler ve Eşitlik Politikaları	19
2.8 . Cinslerarası Eşitlik Politikaları Türleri	20
2.8.1 . Tarihsel gelişim dönemleri açısından bakıldığında eşitlik politikaları	20
2.8.2 . Cinslerarası eşitlik politikalarının etkileri.....	20
2.8.3 . Uzlaşma ya da çatışma yaratıcı politikalar:.....	21
2.8.4 . Devletin işlevleri açısından cinslerarası eşitlik politikaları:.....	21
2.8.5 . Uygulama alanlarına göre cinslerarası eşitlik politikaları:	21

2.8.5.1 . Çalışma Yaşamı ile İlgili Politikalar:	22
2.8.5.2 . Aile Politikaları:	22
2.8.5.3 . Sosyal Destek ve Asgari Refah Politikaları:.....	22
2.8.5.4 . Eğitim Politikaları:	23
2.8.5.5 . Kadın Bedeni ve Doğurganlığına Yönelik Politikalar:	23
2.8.5.6 . Kadınların Siyasal Temsilini Arttırma/ Destekleme Politikaları:.....	23
3 . KADINLAR VE DEVLET POLİTİKALARI İLİŞKİSİ: ÖZGÜRLÜK MÜ? YENİ BAĞIMLILIK MI?	24
3.1 . Özel Alan ve Kamusal Alan Bağlamında Kadın ve Devlet İlişkisi	25
3.2 . Refah Devleti: Kamusal Alanda Yeni Bir Erkek Egemenliği mi? .	28
4. KADINLAR VE SİYASAL SİSTEM	30
4.1 . Seçim Sistemleri, Kadın Adaylar ve Kadınların Siyasal Katılımı .	31
4.2 . Parti Yapıları ve Kadınların Temsili.....	34
4.2.1 . Kurallı-Merkezi Odaklı Partiler:	34
4.2.2 . Kurallı-Yerel Odaklı Partiler:.....	35
4.2.3 . Esnek Yapılı-Merkezi Odaklı Partiler.....	35
4.2.4 . Esnek Yapılı-Yerel Odaklı Partiler.....	36
4.3 . Parti İdeolojileri ve Kadınların Siyasal Temsili	36
4.4 . Yeni Partiler ve Kadınların Siyasal Temsili.	39
4.5 . Kadın Örgütlenmeleri, Siyasal Kampanyalar ve Kadınların Siyasal Temsili	40
4.5.1 . Kadın Partileri, Kadın Listeleri ve Kadın Kampanyaları.....	40
4.5.2 . Siyasal Partiler ve Kadın Örgütlenmeleri.....	43
4.5.2.1 . Eşit Değer İlkesine Dayalı Kadın Örgütlenmesi:....	43
4.5.2.2 . Eşit Statü İlkesine Dayalı Kadın Örgütlenmeleri:...	43
4.5.2.3 . Kadın Kurtuluşu ve Özgürlüğü İlkesine Dayalı Örgütlenmeler:	44

4.5.2.4 . Örgütlenme Alanlarına Göre Kadın Örgütleri.....	44
4.5.2.5 . Siyasal Partiler İçinde Kadın Örgütlenmeleri:.....	44
5. SİYASAL KURUMLARDA KADINLAR İÇİN OLUMLU DESTEK POLİTİKALARI	48
5.1 . Kadınların Siyasal Temsilini Destekleme Politikaları	49
5.1.1 . Retorik Stratejiler:	50
5.1.2 . Olumlu Destek Stratejileri:	51
5.1.3 . Olumlu Ayrımcılık Stratejileri:.....	51
5.1.4 . Siyasal Partilerde Kota:	52
5.1.5 . Yasama Organlarında Kota:	54
5.2 . Siyasal Partilerde ve Parlamentolarda Kadınların Siyasal Temsili	54
5.3 . Kadınsız Demokrasilerin Sonu: Kota Politikaları mı?	67
6. DEĞERLENDİRME: KADINLARIN SİYASAL YAŞAMA KATILIM TÜRLERİ	70
7. KAYNAKÇA	73

ÖNSÖZ

Kadınlar yüzyıllarca üretimin her aşamasına katkıda buldukları halde kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi, yoksulluktan da dünyada en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadırlar.

T.C. Hükümeti ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı işbirliği ile 1993 yılında başlatılan "**Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Projesi**" işte bu noktadan hareketle, kadınların kalkınmaya katılımı politikaları oluşturmak başta olmak üzere birçok olumlu çabaya imza atmıştır.

Bu kapsamda, Devlet İstatistik Enstitüsü Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi tarafından cinsiyete dayalı veri toplanması için alt yapı oluşturulmuş ve başta üniversitelerin kadın merkezleri olmak üzere kadın sorunlarına duyarlı yetişmiş insan kaynağının desteklenmesi sağlanmıştır.

Çeşitli kesimlerden kadınların toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazanmasını amaçlayan kısa dönemli eğitim çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, bu güne kadar Ankara Üniversitesi (KASAUM), İstanbul Üniversitesi (KAUM) ve Çukurova Üniversitesi (KADAUM) Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin çalışmaları desteklenmiştir. Bu merkezler tarafından toplumun farklı kesimlerinden yaklaşık 800 kadına çeşitli eğitim programları uygulanmıştır.

Ayrıca, Orta Doğu Teknik Üniversitesi "Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı" proje kapsamında desteklenmiştir. Program aracılığıyla, kadın konulu araştırmalar desteklenmiş ve bu konuda oluşturulacak bilgi kaynağının geliştirilmesi sağlanmıştır.

Proje kapsamında, gönüllü kadın kuruluşları ve vakıflar da desteklenerek, kadınlar için gelir getirici faaliyetleri artırmayı amaçlayan pilot projeler sonucunda İstanbul ve İzmir'de birer satış birimi açılmıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı da "Türkiye'de Kadın Sözlü Tarihi" adlı pilot projeyi gerçekleştirmesi için desteklenmiştir.

1998 yılı sonuna kadar uzatılan projenin bundan sonraki çalışmalarının öncelikli olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yürütülmesi planlanmıştır.

Kadınlar hakkında, kadınlar için ve kadınlar tarafından üretilen bilgilerin giderek çoğalması yönünde çalışmalarımız devam edecektir. Bu proje çerçevesinde, Türkiye'de kadının durumunu saptamaya yönelik araştırmaların, kadınların her alanda daha etkin yer alabilmesini sağlayacak politikalar oluşturulmasında yol gösterici olmasını umut ediyorum.

Işıl YAYGIN

Devlet Bakanı

GİRİŞ

CİNSLERARASI EŞİTLİK VE DEMOKRASI

Nedenlerini çok fazla tartışmadığımız önyargılarımızdan biri de siyasetin erkek işi olduğuna ilişkin yaygın inançtır. Siyasal alanda hep erkek görmekte garipsenecek bir durum algılamayız, dahası bunu bir sorun olarak da tanımlamayız. Siyasal yaşamın farklı sınıfsal çıkarlara, ideolojik konumlara ya da inanç farklarına göre işlemesi çok normal iken, bu farklılıklar arasında cinsiyetin neden yer almadığını çok düşünmeyiz. Modern siyasal kurumların farklı toplumsal kesimlerin katılımını gerektirdiğine herkes inanırken, bu kurumların içinde kadınların hemen hiç olmaması yaygın bir sorun olarak görülmez. Çağımızın paylaşılan en önemli siyasal değerlerinden biri olan demokratik siyasal sistemin işleyişinde kadınların yokluğu ve bunun sürekliliği, sanki siyasal bir sorun değilmiş gibi, hala siyasal gündemin kenarında durmaktadır.

Oysa ki günlük yaşamımızı belirleyen siyasal kararların kadınları ilgilendirmediği ve onların yaşamlarını etkilemediği düşünülemez. Kendi yaşamlarına ilişkin kararların belirlenmesine kadınların katılmaması demokrasi ile çelişmiyor mu? Siyasal yaşamda kadınlar hemen hiç yer almadığına göre, kadınların yaşamlarını ilgilendiren kararları, onlar adına kim belirliyor? Kadınların erkekler tarafından temsili olanaklı mıdır? Başka bir deyişle, siyasal alanda kararların belirlenme sürecinin cinslerle ilgili bir boyutu yok mudur? Demokrasinin ayrılmaz bir koşulu olarak kadınların siyasal alanda kendi adına konuşması gerektiğini düşünüyorsak, **kadinsız demokrasilerin** cinslerarası eşitlik ilkesi uyarınca yeniden düzenlenmesi gereğini de düşünüyoruz demektir. Kısacası, **demokratikleşme** süreci, kadınları kendi adlarına konuşan vatandaşlar haline gelmesini de hedefleyen yeni bir toplum ve siyaset anlayışının geliştirilmesi olarak da tanımlanmalıdır.

1.1. Kadınlar ve Siyasal Katılım

Kadınların siyasal katılımından bahsederken birbirinden az çok farklı iki tarzi göz önünde tutmak gerekir. Bunların ilki kadınların ev ve aile içi ilişkilerin dışına çıkıp kamusal alana; seçmen, çalışan, politikacı ve benzeri konumlarda katılımıdır. Kadınların oy verme alışkanlıkları, siyasal partilerdeki konumu, parlamentoların kadın temsilcilere açıklık düzeyi, devletin kadınlara yönelik politikalarının niteliği, kadınların siyasal örgütlenme aracılığıyla bu süreçleri etkileme düzeyi bu bağlamda dikkatleri çeker. Kamusal alanda kadınların görünür hale gelmesi ile cinslerarası ilişkilerin daha eşitlikçi temellerde düzenlenmesine yönelik kadın

talepleri bu çalışmanın ana konusudur. Bu alandaki kadın etkenliğinin temel özelliği, kadınların eğitimi, toplumsal beceri sahibi, çalışan aktif bireyler ve vatandaşlar olarak kamusal yaşamın biçimlenmesine katılmalarıdır. Kadınlar eşit ve özgür bireyler olarak hakların sahibi ve kullanıcılarıdır; bu bağlamda da işgücü piyasasında, siyasal kurumlarda ve devletin karşısında nasıl konumlandıkları, ve bu konumlanışın sorunları ilgi alanımız olacaktır.

Kadınların siyasal katılımının diğer tarzı ise, kadınların eviçi ve aile ilişkileri içindeki konumlarının çeşitli nedenlerle politikleşmesi ile ortaya çıkan siyasal etkenliktir. Genellikle toplumsal protesto hareketleri biçiminde şekillenen bu tür etkenliğin en önemli özelliği, kadınların kamusal yaşamı dönüştürmeye ilişkin, başlangıçta bir amaçları olmamasına rağmen, geleneksel anne ve eş konumlarının ve özel alandaki ailenin koruyucusu ve sürdürücüsü olma rollerinin politikleşmesidir. Kadınların geleneksel anne ve eş rollerinin bir siyasal çatışmanın alanı haline gelmesi ile ortaya çıkan bir siyasal katılma türüdür. Örneğin, Latin Amerika'da askeri rejimlerin uyguladığı şiddet politikaları sonucu çocukları, eşleri ya da diğer yakınları işkence gören, öldürülen ya da kaybedilen kadınların protestoları ile başlayan ve sonradan örgütlü bir kadın hareketine dönüşerek bütün dünyadan destek kazanan 'beyaz başörtülü anneler' hareketi dünyanın başka köşelerindeki otoriter ve baskıcı devlet yönetimlerine karşı ailelerini ve yaşam haklarını korumaya çalışan kadınlara örnek olmuştur. Yaşadıkları kent ya da topraklar yabancı ülke askerleri tarafından işgal edilen, göçe zorlanan ya da ulusal kimliklerini reddetmeleri için baskı uygulanan topluluklarda kadınlar, çocuklarını, ailelerini ve evlerini korumak için sokak direnişlerine katılmakta, örgütlenmekte ve Filistin Kurtuluş Hareketi'nde olduğu gibi, geleneksel kadınlık ve annelik konumlarını politikleştirerek toplumsal dönüşümün bir boyutu haline gelmektedirler. İslamcı dinsel hareketler içerisinde ise kadınlar geleneksel anne ve eş konumlarını eleştirmek bir yana, tersine onları korumak için, din adına sokaklara çıkmakta, ibadet yapar gibi militan eylemlere katılmakta, örgütler kurmakta ve politik yaşamı etkilemektedirler. Bu örneklerle, azınlık ırklara ve etnik gruplara mensup kadınların benzer protesto eylemlerini de ekleyebiliriz. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 'ırkçı ayrımcılık'(apartheid) karşıtı siyah hareket içinde kadınların konumu, A.B.D.'de 'siyah kadın' hareketi bu türün tipik örnekleridir. 'Sivil Haklar Hareketi' olarak adlandırılan ve özellikle A.B.D.'de yoksul ve güvencesiz insanların konut kiralari, sosyal yardımlar ve belediye hizmetlerinden yararlanma düzeyleri gibi konularda yaptıkları protesto hareketleri içinde de kadınların çok önemli rolü olduğunu görüyoruz. Bu hareketlerde de ucuz kira, sosyal destek, ve çocuk eğitime katkı gibi konular kadınlar tarafından ön plana çıkarılmakta ve kadınlar yaşam haklarını, anneliklerini, kocalarının iş güvencesini sağlamak adına aktif politik tutumlar sergiliyorlar. Kadınların, geleneksel ev ve aile içi konumlarından çıkıp, anne ve eş rollerinin gereği olarak görülen işlevlerini ön planda tutarak yarattıkları bu toplumsal protesto hareketleri genellikle alt sınıfa mensup ya da etnik azınlık ve

göçmen toplulukların kadınları bağlamında şekillenen bir tarzıdır. Bunun nedeni, bu kadınların zaten eğitim, ücretli çalışma gibi ayrıcalıklardan yararlanamadıkları için işgücü piyasasında, sendika ve siyasal partilerde yer almayan, ama buldukları yerde ve ortamda görüşlerini dile getirmekten çekinmeyen ve bu yolla topluma yeni bir biçim vermeye çalışan kadınlar olmalarıdır.

1.2. Kamusal Alan ve Cinslerarası Eşitlik

Modern dünyayı tanımlayan en temel özelliklerden biri hiç kuşkusuz ki insanların eşit ve özgür yaratıldıklarına olan yaygın inançtır. Çelişkili biçimde modernlik, başta toplumsal sınıflar arasında olmak üzere ırklar, cinsler ve halklar arasında en keskin eşitsizliklerin yaşandığı bir dönemin tanımı da olmuştur. Öte yandan, gerçek yaşamdaki eşitsizliklerin tedavi edilmesi gereken toplumsal hastalıklar olarak düşünülebilmesi de son yüzyılların düşün dünyasında egemen olan eşitlik ve özgürlük kavramları sayesinde. Eşitlik ve özgürlük kavramları etrafında geliştirilen düşünce ve talepler, aslında, son yüzyıllarda egemen, ayrıcalıklı ve güçlü olanların karşısında dışlanan, ayrımcılığa uğrayan ve ezilenlerin sözleri ve kendilerini ifade ediş biçimleridir. Bu bağlamda kadınlar, yüzyıllardır süregelen ezilmişliklerinin doğal ve değişmez bir kader olmadığını, eşitlik ve özgürlük düşüncesinin ışığında dile getiren en geniş toplumsal gruplardan biridir. Kadınların en az yüz yıldır açığa çıkmış, politikleşmiş eşitlik ve özgürlük taleplerinin 20.yüzyılın son çeyreğinde, belli koşulların etkisinde modern devlet tarafından da benimsenmiş görünen bir ilke haline dönüştüğünü görüyoruz. Bugün, en azından gelişmiş kapitalist ve sosyalist devletlerin çoğunda cinslerarası eşitliği sağlayıcı politikaların uygulanması devletin görevleri arasında sayılıyor.

Eşitlik düşüncesinin temeli, açıktır ki insanların eşit ve özgür doğmuş yaratıklar olduğuna ilişkin inançtır. Yaradılıştan bütün insanlarda var olan akıl ve dolayısıyla da kendi başına doğruyu bulma, isteme ve yaratma yeteneği, yine kendi çıkarları gereği biraraya gelip karşılıklı uzlaşmaya dayalı bir toplumun temel kurallarını belirleme olanağını insanlara verir. Bu temel ilkeler 'birey' olmanın tanımını, yani her insanın kendi yaşamı hakkında karar verme hakkını bize gösterir. Birey olmanın doğal uzantısı, kendi iradesi ile kurduğu toplumun karar süreçlerine katılıp toplumun geleceğini belirleme hakkı ve tabii ki bunun ayrılmaz bir parçası olarak eşit ve özgür insan muamelesi görmenin ifadesi olan evrensel insan haklarıdır.

Eşitlik düşüncesi, yurttaşların karşılıklı uzlaşma ve yasalar aracılığıyla reform yapma mekanizmalarına dayalı bir kamusal alan tanımına denk düşer. Eşitlik kavramının kamusal alanın düzenlenmesine ilişkin bu temel önerisi özel alan söz konusu olduğunda suskundur. Özel alanda, aile kurumu içinde var olan kadınlar söz konusu olduğunda bu "soyut" eşitlik kavramının temelindeki birey kavramı çelişkili bir hale gelmektedir. Çünkü eşitlik kavramı kamusal alanda karşılıklı

ilişkileri düzenlemek için vardır ve aile içi, evlilik içi ilişkiler hakkında tarihsel olarak sessiz kalmıştır. Aile ve evlilik kurumu içinde eşitlikten başka ilkelerin geçerliliği yüzyıllardan beri bir suskunluk içinde kabul görmüştür. Eğer insanlar eşit doğuyor ve toplumsal yaşamı da eşitlik ilkesine uygun olarak düzenlemeye çalışıyorlarsa, aile içi kadın-erkek ilişkilerinin de eşit olması gerekmez mi? Eşitlik kavramı sadece kamusal yaşam için düşünülmüş ve kadınların temel yaşama alanı olan aile içi alanı kapsamıyorsa, kadınları dışlamış olmuyor mu? Eğer kadınlar da eşit ve özgür bireyler ise neden çalışma yaşamından, eğitim kurumlarından, özel mülk edinme ve seçme/seçilme hakkından 19.yüzyılın sonunda bile hala mahrum bırakılmışlardı?

Erkekler için kamusal yaşama katılma, saygın ve elit konumlara gelebilme ve toplumsal gelişmenin nimetlerinden yararlanma anlamına gelen eşitlikçi düşünceler, ancak 18.yüzyılın sonu ve hatta 19.yüzyılın başında kadınlar için politik talepler oluşturmada referans kaynağı olmaya başlamıştır. Eşitlik kavramının temelindeki "soyut birey" anlayışının kadınları dışlayarak, aslında orta sınıfa mensup beyaz erkekleri temsil ettiği ancak zaman içinde kadınların eşitlik için yürüttükleri siyasal mücadele ile ortaya çıkan bir gerçektir. Bu gerçek bize eşitlik kavramının otomatik olarak kadınları içine almadığını, ancak mücadele ile kadınların kendilerini eşit konuma getirebildiklerini gösterir.

Diğer yandan, kadınların özel alana, evlilik ve çocuk yetiştirme sorumlulukları içine hapsedilmişliğini ve yüzyıllardır dinsel, geleneksel düşüncenin ve erkek egemenliğinin doğal ve değişmez olarak meşrulaştırdığı, kadının erkekten farklı, eksik ve aşağı olduğu düşüncesini aşmak için liberal eşitlik ve özgürlük anlayışının sunduğu fırsat da açıkça ortadaydı. Kadınların erkekler gibi akla ve yeteneklere sahip olduğunu savunmak, yani kadın ve erkeğin aynı olduğunu, eğer eşit muamele ve eşit hak olanağı tanınırsa; ancak bu koşullarda, cinslerarası eşitliğin sağlanabileceği düşüncesini egemen kılmak anlamına gelmektedir.

Eşitlik anlayışının kadınlar açısından bu ilk ifade edilmiş tarzı, erkeklere üstünlüklerini ve güçlülüklerini sağladığı düşünülen alanlarda, erkeklerin sahip oldukları hakların aynısına sahip olmak anlamına geldi: profesyonel bir beceri kazandıran eğitim, ücret karşılığı çalışarak ekonomik bağımsızlığa sahip olmaya yarayan işgücü piyasasına girme, özel mülk edinme, yurttaş sayılma ve siyasal karar süreçlerine katılmanın göstergesi olan seçme ve seçilme hakkı. Daha kısaca ifade edersek, kadınlar erkekler gibi kamusal alanda varolma ve katılma isteklerini cinslerarası eşitlik olarak tanımladılar. Yani cinsiyet değil insan olmak önemlidir; insan olan, kadın ya da erkek aynı yeteneklere sahip olarak aynı başarıları ulaşabilir, yeter ki toplumsal bir engel olmasın. birey tanımının kadını da içine alacak biçimde anlaşılması ya da kadınların erkek dünyasına girerek onlara benzemeydi söz konusu olan. Cinslerarası eşitliğin ölçme ve karşılaştırma kriteri, kadınların erkeklerin ulaştığı başarı ve güç konumuna ulaşabilmeleri oldu. Kimin, kime

hangi alanda ve nasıl eşitleneceği sorularının yanıtları, dışlanmış olan kadınların, toplumdaki ayrıcalıklı, güçlü olan erkekleri ve onların toplumsal başarı biçimlerini "taklit" etmek yoluyla olacağı iddia ediliyordu. Klasik cinslerarası eşitlik formülü şöyle şekillendi:

1. Kadınlar ve erkekler yaradılış gereği eşitse (tez)
2. Eğer kadınlara ve erkeklere eşit muamele yapılırsa (yöntem, program)
3. Sonuçta kadınlar ve erkekler aynı başarı düzeyine geleceklerdir (ulaşılmak istenilen amaç)

Eşitlik kavramının kadınlara yanıtı burada açıkça ifadesini bulmaktadır: eşit muamelenin biçimi olarak yasalar önünde eşitliğin sağlanması, ya da formel olarak toplumsal yarışa eşit başlamanın önündeki yasal engelleri kaldırmak.

Kadınların cinslerarası eşitlik ve kamusal alana katılma talepleri 20.yüzyılın ilk yarısı boyunca yasal reformlar aracılığı ile kamusal alanın dönüşümüne yol açtı. Mülkiyet hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, seçme/seçilme hakkı, evlilikte ve boşanmada yasal eşitlik hakkı bu reformların temel taşları oldu. Eşitlik anlayışının kadınlara erkek arasındaki farkı ortadan kaldırmayı hedeflediği, cinslerarası farkın biyolojik temelde tanımlandığı ve bunun da toplumsal ayrımlara yol açmaması gereği vurgulandı. Modern toplumun cinsiyetin önemini yitirdiği bir dünya olduğu tezi kadınların hayatını önemli ölçüde etkiledi.

20.yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde sözkonusu kamusal alan reformlarının kadınları eşit ve özgür bireyler haline getirmeye yetmediği anlaşıldı. Ücret karşılığı çalışan kadınlar aynı zamanda ev işleri ve çocuk yetiştirme sorumluluklarını da işgücü piyasasına beraberlerinde taşımışlardı. Yetersiz doğum izinleri ve sınırlı sayıdaki çocuk yuvaları ile kadınlar hem çalışma hem de çocuk yetiştirme ve ev işlerini yapma sorumluluklarını birlikte üstlenerek daha çok iş yükü altında kaldıklarının farkına vardılar. Üstelik bu çifte sorumluluk çalışma yaşamında eşit ücret, eşit terfi gibi konularda ayrımcılığa uğramalarına , bunun sonucu olarak da daha düşük ücretli işlere mahkum olmalarına yol açıyordu. Çalışma yaşamında uygulanan "eşit işe eşit ücret" yasaları ise bu sorunları çözmekten oldukça uzaktı. Tam gün yerine yarım gün çalışma, sosyal güvenlik haklarından mahrum kalma olağan durumlar olarak ortaya çıkıyordu.

Klasik liberal doktrinden esinlenen soyut fırsat eşitliği ve kadınların erkek dünyasına katılımına dayalı yasal reform yaklaşımının cinslerarası eşitliği sağlamada eksik kalmasının nedeni açıktı. Soyut insan tanımında temel alınan erkek yaşamı içinde doğurganlık ve çocuk bakımı ile ilgili sorunlar tabii ki yoktu. Yani bu bakış açısı sadece erkeklerin dünyası olan kamusal alanı dikkate alıyor, kadınların yaşam alanı olan özel alan, ev ve evlilik içindeki çocuk yetiştirme sorunlarını devletin, kamu politikalarının ve yasaların ilgi alanı dışında sayıyordu.

1.3. "Fırsat Eşitliği" Yerine "Fırsat Önceliği" ve Toplumsal Adalet Açısından Yeniden "Eşitlik".

Soyut fırsat eşitliği yaklaşımının eksik kaldığı nokta, yüzyıllardır eşitsiz koşullar altında yaşamış olan kadınların içinde buldukları bu eşitsiz toplumsal koşulları dikkate almamasıydı. Mevcut eşitsizlikleri dikkate almadan eşit fırsattan bahsetmek, sonuçta ortaya çıkacak yeni eşitsizliklerin görmezden gelinmesine yol açıyordu. Cinslerarası eşitliğin sadece doğuştan gelen ve başlangıçta varolan soyut bir ilke olarak ele alındığı, bu varsayımın yarattığı eşitsiz sonuçların ortaya çıkmasıyla anlaşıldı. Öyleyse eşitlik bireysel düzeyde, başlangıç koşulu olarak kabul edilebilecek bir ilke olamazdı.

Yeni eşitlik anlayışı, eşitsizlik ve ayrımcılığa uğramış olan toplumsal gruba kamusal destek ve öncelik verme anlayışından kaynaklanıyordu. Bu eşitlik anlayışı, cinslerarası eşitsizliğin bireysel değil, ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel ayrımcılığı içeren toplumsal bir sistem olarak varolduğunu ve bu sistemin eşitsizliği kalıcı hale getirdiğini söylüyordu. Yani "cinsiyetçilik", bir toplumsal sistemdi. Başlangıç koşulları ne olursa olsun, insanların (kadınlar ve erkekler) eşit toplumsal sonuçlar elde etmelerinin sağlanması halinde ancak eşitlikten bahsedilebilirdi.

Bu anlayışın politika önerileri "olumlu ayrımcılık" ya da "fırsat önceliği" politikaları olarak tanımlandı. Liberal anlayışın tersine, toplumsal kaynakların yetenek ve rekabet gücüne göre değil, yetenekleri ne olursa olsun, farklı sınıf, ırksal köken ve cinsiyetten gelen insanlar arasında eşit fırsat olanakları yaratacak şekilde paylaşılmasını amaçlayan bir eşitlik tanımı büyük ölçüde "sosyal refah devleti" anlayışına denk düşüyordu. Yani, cinslerarası eşitliği sağlamak için devletin, toplumsal kaynakların cinslerarasındaki dağılımına, çeşitli politikalar aracılığıyla müdahalesi gerekli görülüyordu.

Fırsat önceliği politikaları kadınlarla erkekler arasında geçmişte yaşanmış olan ve çoğu yapısal süreklilik kazanan eşitsizlik ve farklılıkları dikkate almayı hedefliyordu. Kadınlar erkeklerden farksız çıkarları olan bir toplumsal grup olarak değil, tersine farklı sorunları, farklı çıkarları olan, dolayısıyla farklılaştırılmış politikalarla desteklenmesi gereken bir toplumsal grup olarak tanımlanmaya başlanıyordu. Cinsiyet sadece biyolojik bir özellik değil, toplumsal sistemin ortaya çıkardığı kimlik olarak tanımlanmaya başlandı. Farklılaşmış cinsel kimliklerin toplumsal değerlerden eşit pay alması gereği söz konusuydu. Bunun için kadınların, erkeklerin egemenliğindeki yüksek toplumsal statülü kariyer mesleklere, karar verme ve yönetme konularına gelebilmeleri gerekmektedir. Diğer yandan çocuk yetiştirme sorumluluğunun hem aile içinde, anne ve baba arasında eşit dağılımı, hem de kamusal bir sorumluluk olarak tanımlanması ile çocuk yuvaları ve kreşlerin yaygınlaştırılması kamu politikalarının amacı oldu. Kadınların yoğun olarak çalıştığı düşük ücretli ve düşük statülü iş kolları ve mesleklere "eşit işe eşit ücret" yerine "eşit değerde işe eşit ücret" politikası gereği daha iyi ücret, sosyal güvenlik, çalışma ve yükselme koşullarının sağlanması gerekiyordu.

Büyük ölçüde "devlet feminizmi" olarak adlandırılan bir politika anlayışının temelinde kadınların eşit ve özgür bireyler olabilmesi için ekonomik bağımsızlıklarına sahip olmaları, yani kendi hayatını başka birine (özellikle bir erkeğe) bağımlı olmayacak şekilde sürdürebilecek kaynaklara sahip olmaları anlayışı yatıyordu. Kavramsal olarak "androjen" insan olarak tanımlanan ve ortak bir hayatı paylaşacak olan kadın ve erkeğin eşit değerlere ve eşit kaynaklara sahip olarak yaşayacakları bir toplumsal cinsiyet tanımı bu yeni eşitlik anlayışının insan tanımıydı. Devlet feminizmine dayanan ve kadınlara "fırsat önceliği" sağlamayı amaçlayan kamu politikaları 1960'lardan sonra başta İskandinav ülkeleri ve sosyalist ülkeler olmak üzere Avrupa ve Amerika'nın gelişmiş ülkelerinde sosyal refah devleti anlayışının bir parçası haline geldi.

"Fırsat önceliği" politikaları öncelikle işgücü piyasasında kadın emeğinin verimliliğini arttırma ve işgücünü homojenleştirme sorunlarını çözme bağlamında devlet, piyasa ve aile kurumu arasında yeni bir işbölümü temeline oturmaktaydı. Kadın emeğinin ev işi, çocuk yetiştirme ve çalışma yaşamı arasındaki parçalanmışlığı sorununun çözülmesi piyasanın istikrarı açısından önemli idi. Bu amaçla uygulamaya konan politikalar sayesinde kadınlara daha iyi eğitim ve sağlık, daha iyi ücret ve çocuk yetiştirme desteği sağlanarak kadın emeğini üretim süreci ve piyasa ile daha iyi bütünleştirme olanağı doğdu. Piyasanın talebi ile kadınların talebi örtüşüyor ve devlet de bunu onaylıyordu.

1.4. Kadın Bedeninin Denetimi ve Feminist Eleştiri

"Fırsat önceliği" politikaları cinslerarası eşitlik sorununa piyasada kadın emeğinin verimliliğini yükseltme ve aile içinde cinsiyete dayalı işbölümünü yeniden düzenleme açısından bakarken, feministler bu politikaların gözardı ettiği çok önemli bir alanı politikleştirme üzerine bir siyasal gündem geliştirdiler. Kadın bedeninin cinsiyetçi sistem tarafından denetimine ve baskı altına alınmasına karşı çıkarak "bedenimiz bizimdir" sloganında somutlaşıyordu bu eleştiriler.

Eşitlik tartışmalarının temelinde yatan liberal ve soyut "birey" anlayışı, kendi bedeni, kimliği ve kişiliği üzerinde nihai egemenlik ya da denetim hakkına sahip insan tanımına dayanıyordu. Feminist eleştiri, bu "birey" tanımının kadınları kapsamadığını iddia ederek kadın bedeni üzerinde tek tek erkeklerin, ahlak kurallarının, kamu politikalarının, medyadaki kadın imgelerinin vs. aracılığıyla kurulan cinsiyetçi bir denetim sisteminin varlığını gündeme getirdi. Kadın bedeni kadınların kendilerinin değil, cinsiyetçi sistemin denetimindeydi. Bu denetimin çeşitli biçimleri vardı. Herşeyden önce kadın kendi doğurganlığını kendi denetleyemiyor, onun yerine ahlak sistemleri, nüfus politikaları, aile politikaları vs. konuşuyor, karar veriyor ve zorluyordu. "Talep üzerine kürtaç" istemi kadınların kendi bedenleri üzerinde söz hakkının ifadesi olarak ortaya atıldı. Kadınların kendi sorunlarını dile getirme ve kendilerini ifade etme gereksinmesi temelinde "bilinç yükseltme grupları" pratiği geliştirildi. Cinsiyetçiliğin egemenlik kurduğu en önemli alanın dil ol-

duğu ve mevcut dillerin kullanımı ile kurulan söylemsel yapının kadınların kendi farklılıklarını ve kimliklerini ifade etme olanağı tanımadığı saptaması bu çabaların temelini oluşturuyordu. Küçük kadın grupları pratiği, kadınların kendi sözlerini söyledikleri dergi ve gazeteler, radyolar vb. bu çabaların ürünleri oldu.

Kadın bedeni üzerindeki cinsiyetçi denetimin temel mekanizması kadınlar üzerindeki evrensel cinsel şiddet sayesinde gerçekteşiyordu. Cinsel şiddetin araçları, mekanizmaları, yaygınlık düzeyi 1970'li yılların sonuna doğru en temel araştırma alanlarından biri haline geldi. Cinsel şiddet, aşağılama, hor görme, dayak ve korkutmadan, taciz ve tecavüz etmeye kadar değişen evrensel biçimler yanında, zorla, küçük yaşta evlendirme, kadın sünneti, belli bir yerde yaşamaya zorlama vb. yerel kültüre göre değişen biçimler de alıyordu. Cinsel şiddet erkek üstünlüğünü ve egemenliğini devam ettirmeye yarayan temel mekanizma idi ve bu mekanizmanın devamını sağlayan kurumsal yapı aile-işyeri-devlet üçlüsü olarak saptanıyordu.

Feministlerin cinsel şiddet karşısında geliştirdikleri politikalar büyük ölçüde kadınların kendi kendilerine yardım etmelerine dayanak özerk (otonom) örgütlenmelere dayandı. şiddete uğramış kadınların sığınabileceği, psikolojik, hukuki destek bulabileceği "Kadın Sığınma Evleri" ve "Kadın Danışma Merkezleri" bu anlayışın ürünleri oldular. Kadınların şiddete boyun eğmek zorunda olmadığı, şiddete uğrayan kadının sesini duyurması, susmaması gereği vurgulandı. Cinsel şiddeti açığa çıkarmaya çalışan kampanyalar kamuoyunun dikkatlerini şiddetin evrensel boyutlarına çekmeyi büyük ölçüde başardı.

Devlet feminizminin cinslerarası eşitlik politikaları, genellikle cinsel şiddet karşısında kadınların "bedenimiz bizimidir" sloganından çıkan taleplere karşı suskun ve uzak kaldı. Cinsel şiddet suçlarının cezalandırılma yöntemlerinin kadınlara karşı duyarlı hale getirilmesi, evlilik içi tecavüzün suç sayılması, işyerlerindeki cinsel taciz olaylarının açığa çıkartılmasına ilişkin feminist talepler, devlet feminizminden çok hala feministlerin kendi özerk örgütlerinin politik hareket alanı olarak varlığını sürdürüyor.

1.5. Eşitlik ve Farklılık: Feminizm ve Demokrasi

Modern demokrasilerin temelinde yatan ilke, "evrensel yurttaşlık" düşüncesidir. Evrensel yurttaşlık kavramı, ait olduğu sınıf, cins, ırk, meslek ne olursa olsun, herkesin kamusal alanda aynı hak ve statüye sahip olduğunu ve bu insanlar arasında ortak bir çıkar tanımı yapılabileceği düşüncesine dayanır. Kamusal alanda bütün bireyler eşittir. Yasalar bireylerin özgünlüklerini, farklılıklarını dikkate almaz; herkese aynı muameleyi yapmayı amaçlar. Buradan çıkan iki sonuç olabilir: ilki, demokrasinin, türdeş insanların siyasal faaliyetlerini tanımlayan bir kamusal alan anlayışına dayandığı, ikinci olarak da, mevcut eşitlik tanımının insanlar arasındaki farklılıkları görmezden gelmek zorunda olduğu. Bunun politik anlamı ise ekonomik, politik, kültürel, etnik ve dinsel olarak kamusal alanda egemen olan orta sınıf,

erkek, en iyi örgütlü, çıkarlarını en iyi temsil eden grubun değerlerinin evrensel, doğru ve meşru kabul edilmesidir. Böyle bir bağlamda kadınların kamusal alana katılması veya temsili sorununa bakıldığında cinslerarası eşitlik politikalarının da kadını "farklı" olan olarak tanımlanmakta olduğunu görürüz. Cinsler-arası demokrasi ise formel eşitlik politikaları veya "fırsat önceliği" aracılığı ile kadınların bu farktan kurtarılmaları ve erkeklerle benzeşen bir statüye getirilmeleridir.

Kadınların farklı olduğundan bahsedildiğinde aslında kadınların çocuk doğurma ve yetiştirme nedeniyle farklı bir toplumsal bağlamda yaşadıkları vurgulanır. Bu farklı yaşam tip tarafından hastalık, piyasa veya işveren tarafından verimlilik düşüklüğü, iş disiplini yokluğu, yani genel olarak normalden sapan bir durum olarak dile getirilir. Farklılıktan bahsettiğimizde kadınların hayatından bahsediyoruz; ve kadınların hayatında normal olan doğurma, mensturasyon, günlük çalışma saatlerinin farklı yaşanması gibi özelliklerin aslında anormal olduğundan bahsediyoruz. Bu farklılıkların giderilmesi üzerine kurulu bir kamusal alan ve politik alan tahayyül kadınların demokrasi içindeki varolabilme sorununu hiç bir zaman çözemeyecektir. Kadınların farklarının yok edilerek demokrasinin tanzimi, doğrudan erkek egemenliğinin demokrasi elbisesi altında pekiştirilmesi olacaktır.

Feminist eliştirinin bu bağlamda temel iddiası kadınlar ile demokratik düzen arasındaki sorunları çözmek için yeni bir kamusal alan ve demokrasi anlayışı gereğidir. Bunun için modern toplumun temelinde yatan özel alan-kamusal alan ayırımının eleştirilerek aşılması önerilir. Farklı olanı temsil eden herşeyin özel alana hapsedildiği, kamusal/politik alanın türdeşlik ve benzerlik üzerine kurulduğu bir toplum farklı olan hiç bir toplumsal grubun temsiline tam olarak olanak vermez. Feministlerin "özel alanın politikleştirilmesi" sloganının anlamı burada yatmaktadır. Özel alanın politikleşmesi demek, kadınların yaşamlarında karşılaştıkları sorunları ve gereksinmelerini kamusal alanın erkek merkezli değerlerine uydurma gereği duymadan, kendi ağızlarından ve kendileri tarafından politik sorunlar ve talepler halinde ifade etmeleri demektir.

Kadınlarla demokrasi arasında kurulması gereken bu yeni barış, farklılıkların siyasal temsiline olanak verecek ilkelerin ve kurumsal yapıların saptanmasını gerektirmektedir. Farklılık sadece kadınlarla erkekler arasında değil, kadınlarla kadınlar ve erkeklerle erkekler arasında da vardır. Öyleyse bu kadar farklı olan yaşamların temsiliyet sorunu nasıl çözülecektir? "Siyasal temsil" kavramı, temel toplumsal kategorilerin (işçi, kadın, zenci, etnik azınlık vb.) kendilerine özgü tanımlanabilir bir "ortak çıkar"larının olduğunu ve bunun siyasal alanda ifadesi için gerekli temsiliyetin örgütlenebileceğini varsayar. Öyleyse kadınların ortak bir çıkarı var mıdır? Elbette ki doğurganlık gibi bütün kadınların ortak sorun alanlarını saptamak olasıdır. Ama kadınların yaşam alanlarında karşılaştıkları sorunlar biyolojik olmaktan çok kültürel olarak kodlanmış sorunlardır. Bu da evrenselliği, genelliği değil, özgünlüğü ve farklılığı vurgular. Bu farklılık içinde bireysel politika yapmak yerine grup temsili ilkesini savunmak yeni feminist demokrasi tanımla-

masının temeli olmaktadır. Grup temsili, farklı kültür gruplarının tanınması için gereklidir. Kadınlar açısından özgürleştirici politika, grup temsili temeline dayalı, farklılıkları dışlamayan yeni bir kamusal alan ve demokrasi tanımının yapılmasını şart koşmaktadır. Farklılıkların temsiline dayalı yeni bir demokrasi tanımı kadınların toplumsal alana katılımının temel ilkesi olacak, eşitlik ve yurttaşlık gibi kavramların yeniden tanımını da içerecektir.

2. Kamusal Alan ve Cinslerarası Eşitlik Politikaları

Cinslerarası eşitlik sağlayıcı politikaların kamusal alanda, devlet tarafından uygulanmasının yirminci yüzyılın son çeyreğinin bir gelişimi olduğunu söyleyebiliriz. Devletin bu tür bir görevi üstlenmesine yol açan toplumsal gelişmeleri üç ana grupta toplayabiliriz. Bunların ilki, işgücü piyasasının gelişimi ile birlikte kadın işgücünün piyasaya çekilmesidir. Bu gelişme, liberal düşüncenin eşitlik ve özgürlüğe verdiği değer ile, kamusal alanda katılımcı, aktif yurttaş olmaya verdiği değerlerin biraraya gelmesiyle oluşmuştur. Eşitlik, özgürlük ve katılım değerleri, kadınların sadece ücretli işgücüne katılımını değil, eğitim olanaklarından yararlanması ve siyasal hayata katılımını da içeren daha geniş bir bakış açısının gelişimini sağlamıştır. Bu gelişim kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Kadınların toplumsal yaşama katılımı sorununu, kapitalist gelişmenin yarattığı piyasa dinamikleri ve liberalizmin düşünsel etkileri çözemediği gibi, tersine bu sorunun çözümünün önünde çok temel yapısal engellerin varlığı da, yukarıda anlattığımız gibi, ortaya koymuştur. Çözumsuzlük, kadınların kamusal yaşama katılımları ile annelik ve çocuk yetiştirme sorumluluklarının bağdaşmaması noktasından başlayarak gelişti. Özel alanda yer alan ailenin gerekleri ile kamusal alanda yurttaş ve birey olarak eşit cinsler olma çelişkili konumlar olarak varlığını sürdürdü. Bu noktada, devlet feminizminin gelişiminde ikinci temel neden olan devletin soruna müdahalesi talepleri belirgin hale geldi.

Ortaya çıkan sorun, kapitalist devletin birkaç temel işlevi bağlamında onu göreve çağırıyordu. Herşeyden önce, kapitalist devlet, işgücü piyasasında rasyonel çalışma koşullarının yaratılması için gerekli düzenlemeleri yapmakla görevliydi. Kadın işgücü, aile kurumu ve piyasa arasında sıkışmış konumu nedeniyle piyasaya tam entegre olamayan bir toplumsal kategori olarak, sürekli eksik kapasite ve düşük verimlilik tartışmalarının odağını oluşturuyordu. Piyasanın rasyonelleştirilmesi sorunu yanısıra, çalışan kadınların örgütlenerek eşit ücret, ücretsiz kreş ve çocuk bakımı olanakları talepleri çerçevesindeki mücadeleleri kendini siyasi alanda temsil etmeye başlıyordu.

Demokratik devletin ancak "seçmen"lerin onayı üzerine oturabilen meşruluk arama gerekliliği, onu, siyasal istikrar adına, aile ve kamusal alan arasındaki sorunların çözümünde belirleyici olma konumuna itmiştir. Demokratik devletin meşruluk arayışı ve piyasayı düzenleme gerekleri sonucu soruna verdiği yanıt refah devletinin ve buna bağlı olarak devlet feminizmine dayalı cinslerarası eşitlik politikalarının gelişimi oldu.

Söz konusu gelişmeler hiç de kapitalist gelişmenin, piyasanın ve demokratik devletin nesnel ve kaçınılmaz dönüşümleri olarak ortaya çıkmadılar. Bu süreçte herhalde en önemli değişkenlerden biri kadınların mücadele gücü, örgütlenme çabaları ve özgürlük tutkuları idi. Son iki yüzyıl boyunca kadın hareketlerinin eşitlik ve özgürlük talepleri ile yürüttükleri mücadeleler ve buna paralel olarak feminist ideolojinin geliştirdiği eleştirel konum değişim sürecinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Kadın hareketi ve feminist kuramın eleştirelliği bu sürece özgünlüğünü vermiştir.

Söz konusu değişkenlerin etkilerinin ortak sonucu olarak oluşan cinslerarası eşitlik politikaları, belli kültürel, ideolojik ve ekonomik gelişme koşulları altında cinslerarası eşitlik anlayışının bugün demokratik siyasal sisteme verdiği biçim olarak görülmelidir. Şimdi bu politikaların işleyiş koşullarına, farklılık nedenlerine ve yarattığı değişimlere bakalım.

Cinslerarası eşitliğin sağlanmasının devletin meşru ve talep edilen görevleri arasında sayılmaya başlanması tarihi oldukça yenidir. Bu süreçte kadın hareketlerinin gücünün, uluslararası kuruluşlar ve andlaşmaların yarattığı zorlayıcı baskının etkisi büyüktür. Bu alanda son 20 yılda ortaya çıkan gelişmeleri şöyle özetlemek olanaklıdır:

1. Cinslerarası eşitliğin sağlanmasına yönelik araştırmaları yapmak, öneriler geliştirmek, politikalar oluşturmak ve bu politikaların uygulamalarını denetlemek amacıyla klasik devlet yapısı içinde siyasi ya da idari/bürokratik nitelikte, **ulusal mekanizma** olarak adlandırılan kurumlaşmaların oluşması;

2. Cinslerarası eşitlik politikalarının temel ilkelerini ve amaçlarını belirtmek üzere **Genel Eşitlik Yasası** ya da **Çerçeve Yasa**, ve buradan giderek de daha özel yasalar çıkartarak yasal sistemlerin cinsiyetçilikten arındırılmasını amaçlayan reformların yapılması;

3. Bazı ülkelerde eşitlik politikalarının hedeflerini, uygulama alanlarını, kaynak kullanımını planlamak ve yönlendirmek üzere **Eylem Planlarının** uygulanması;

4. Cinslerarası eşitlik politikalarının uygulanmasında ortaya çıkan uzlaşmazlıkları gidermek, şikayetleri dinlemek, çözüme götürmek ve gerektiğinde cezai önlemlere başvurmak üzere, bazen İskandinav ülkelerinde olduğu gibi idari nitelikte **ombudsman** sistemleri veya doğrudan yargı mercilerine başvurma olanağı tanıyan **denetim sistemlerinin** bu mekanizmaların etkinlik sağlama koşulları olarak ortaya çıkması;

5. Yasama meclislerinde, yasaların cinsiyetçi ayrımcılık içeren hükümler içermemesini sağlamak amacıyla **cinslerarası eşitlik komisyonları** kurulması;

6. Uygulanacak politikalara yol göstermek üzere cinsiyetçi ayrımcılığı **araştırma kurumları** kurulması;

7. Yerel yönetimlerin, cinslerarası eşitlik politikalarının önemli uygulama alanı olarak değerlendirilmesi;

8. Doğrudan gündelik hayatta kadınlara karşı ayrımcılığı, eşitsizliği ortadan kaldırmak ve mevcut eşitsizliklerin toplumsal sonuçlarını telafi etmek amacıyla çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, aile içi ilişkiler, doğurganlık, cinsel şiddeti önleme ve siyasal katılımı teşvik etme amacıyla çeşitli politikaların geliştirilmesi ve uygulanması.

2.1. Cinslerarası Eşitliği Sağlamaya Yönelik Ulusal Mekanizmalar

Cinslerarası eşitliğin sağlanması amacıyla geliştirilen **ulusal mekanizmanın** tanımını şöyle yapabiliriz: kadınların statüsünü düzenlemek ve düzeltmeye yönelik ulusal mekanizma, adı ne olursa olsun, kadınların durumunu daha ileriye götürmek ve kadınlara yapılan ayrımcılığı önlemek üzere özel bir sorumluluk verilerek kurulan herhangi bir örgütsel yapıdır. Hükümete bağlı, hükümet dışı ya da hükümetle hükümet-dışı bir örgütün işbirliğine dayalı olabilir. Ancak önemli olan, kuruluşun hükümet tarafından kadınların ilerlemesi için kurulduğunun tanınmasıdır. Bu tanımın sivil toplum kurumlarını da içine alarak çizdiği geniş çerçeve, zaman içinde daraltılarak siyasi ve idari yönetim aygıtlarına dahil siyasi, idari ve yargısal kurumlar dışında kalan kuruluşlar tanım dışına çıkarılmıştır.

Aslında kökenleri 1960'lara kadar giden ulusal mekanizmaların 1970'lerin ortalarında yaygın biçimde gündeme geldiğini, nihai biçimlerine büyük ölçüde 1980'li yılların ortalarında kavuştuğunu söylemek gerekir. Bu anlamda dünya tarihinde çok yeni sayılabilecek cinslerarası eşitlik kurumları, yapıları, yetki alanları, işleyişleri ve etkinlik düzeyleri itibarıyla birbirlerinden çok farklı, özgün ulusal deneyimlerin birikimlerine yaslanan bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik ülkelerin devlet ve bürokrasi geleneklerinin farklılığına, o ülkedeki kadın hareketlerinin gücüne ve demokrasi anlayışının ve deneyiminin özgün koşullarına bağlıdır.

"Ulusal mekanizmalar" ülkelerin özgün deneyimlerine bağlı olarak şekillenirken birçok ülkede artık devlet aygıtının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve istikrar kazanmıştır. Bazı başka ülkelerde ise, bu tür kurumlar hükümetlerin ideolojik bileşimlerine bağlı olarak oluşan siyasal değişkenlik ortamında kırılgan ve yok olabilir niteliklerini korumakta ve istikrarsız yapılanmanın sorunlarını aşmamaktadırlar.

"Ulusal mekanizma"lar çeşitli özellikleri itibarıyla sınıflandırılabilir. Önce doğrudan siyasi sorumluluğa sahip bakanlık statüsünde veya bakanlıklararası nitelikteki ulusal mekanizmalar ile idari/bürokratik nitelikteki mekanizmaları birbirinden ayırmak gereklidir.

2.1.1. Siyasi Nitelikteki Ulusal Mekanizmalar:

Siyasi nitelikteki mekanizmalar doğrudan kadın-erkek eşitliğini sağlama ile görevlendirilmiş bir özel bakanlık veya devlet bakanlığı örgütlenmesine dayalı mekanizmalardır. Kadın-erkek eşitliğini sağlama ile görevlendirilmiş özel bir bakanlığa dayalı ulusal mekanizmanın tipik örneği Fransa'dır. Fransa'da **Kadın Bakanlığı** Françoise Giroud başkanlığında, kabinede yeri olan bir bakanlık bürosu olarak işe başlamıştır. 1978'de bu büro Kadın İstihdamı Devlet Sekreterliği'ne dönüştürülerek ayrıca **Kadın Statüsü ve Aile Bakanlığı** kuruldu. 1981'de seçimleri kazanan Mitterand'ın hükümet programının bir vaadi olan **Kadın Hakları Bakanlığı** biçimini aldı. 1985'de tam yetkili bakanlık statüsüne yükseltilen kurum, 1986'da muhafazakar hükümetin iş başına gelmesiyle bakanlık statüsünü yitirdi ve Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlandı. 1988'de Rocard kabinesinde **Kadınların Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı** adı altında bakanlıktan daha alt kademede bir örgüt haline dönüştü (Apleton ve Mazur; 1993).

Benzer bir biçimde, Federal Almanya'da da 1986'da göreve başlayan **Gençlik, Aile İşleri, Kadın ve Sağlık Bakanlığı** cinslerarası eşitlik politikalarından sorumlu merkezi siyasi birim olarak kurulmuştur. Fransa'daki örneği karşısında daha etkisiz olan, aslında Avrupa Birliği normlarına uyma amacıyla kurulan bu bakanlığın politikalarından çok, federe devletlerin bünyesinde uygulanan cinslerarası eşitlik politikaları daha etkili sonuçlar doğurmaktadır.

Siyasi nitelikteki ulusal mekanizmaların bir başka biçimi, kadın-erkek eşitliğinin toplumun her alanında yaygın bir sorun olduğu, dolayısıyla çok sayıda bakanlığın ilgi alanına girdiği gerekçesi ile şekillendirilen, Başbakanlığa bağlı **Bakanlıklararası Komisyon** şeklinde ortaya çıkan kurumsal örgütlenmedir. Bu modelde eşgüdümle görevli bir devlet bakanlığı da olabilir. Hollanda ve Belçika'da uygulanmakta olan bu tür bir modeldir.

Hollanda'da 1974'de Ulusal Kadınların Kurtuluşu (Emansipasyon) Danışma Kurulu'nun kuruluşuyla başlayan gelişme 1981'de **Kadınların Kurtuluşu'ndan (Emansipasyondan) Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın** kurulmasına yol açtı. Bu bakanlığın yanısıra, bütçesi çeşitli bakanlıkların katkılarıyla oluşan ve 7 bakandan oluşan **Bakanlar Kurulu Özel Kadınların Kurtuluşu (Emansipasyon) Komitesi** adlı bir kurul da kurulmuştur. Bu kuruma, çeşitli müsteşarlıklar ve 8 bakanlıktan çeşitli birimlerin bağlanmış olduğu **Kadınların Kurtuluşu (Emansipasyon) Politikası Koordinasyon Dairesi** yardımcı olmaktadır. Bu yapı, merkezi siyasi sistem düzeyinden özerk yerel yönetimler düzeyine kadar cinslerarası eşitlik politikalarının planlanıp uygulanmasında etkin bir rol üstlenerek güç kazanmaktadır.

Siyasi nitelikteki ulusal mekanizmalar uyguladıkları politikalar konusunda parlamentoya ve seçmenlerine karşı siyasi sorumluluk taşıyan kurumlar olduklarından siyasal konjonktürlere karşı çok hassastırlar. Seçimlerle iktidarın değişmesi bu kurumlarda da önemli değişikliklere yol açmaktadır. Modelin olumlu yanı,

mekanizmanın en yüksek karar organında yer alması nedeniyle hem kadın sorunlarına verilen önemi simgelemesi, hem de kararların siyasi değerini ve yaptırım gücünü vurgulamasıdır. Öte yandan bu tür yapılar ciddi siyasi istikrardan yoksun oldukları için politikaların sürekliliğini sağlamada güçlük çekilmektedir. Ayrıca Fransa örneğinde olduğu gibi çok yukarıdan ve kadın hareketinden kopuk bir yapı haline dönüşerek, sadece elit kadınların devlete katılımına yarayan bir yapıya dönüşme tehlikesini de her zaman taşımaktadır. Bu tür bir yapının başarısı, örgütlü taşra teşkilatının yaygınlığına, yerel yönetimlerde benzer politikaların uygulanma başarısına ve bu tür kurumların kadın hareketiyle iyi ilişkiler kurabilmesine bağlıdır.

2.1.2. İdari Nitelikteki Ulusal Mekanizmalar:

İdari nitelikteki ulusal mekanizmalar doğrudan bir siyasi sorumluluk taşımayan bürokratik-idari nitelikteki kuruluşlardır. Müsteşarlıklar, genel müdürlükler, hakemlik ve arabuluculuk kurumları, danışma kurumları, enstitüler, komisyon ya da konseyler şeklinde kurulan bu yapılar doğrudan kadınlara ulaşmada siyasi mekanizmalara oranla daha başarılı görülmektedir. Sorunlara doğrudan müdahale, somut destekler oluşturma, esnek davranabilme ve ikna stratejileri izleme gibi yollarla kullanabildikleri avantajlara sahiptirler.

İdari nitelikteki cinslerarası eşitlik kurumları bazen siyasi kurumların kurulduğundan önce varolan bir ilk aşama olmakta ve Fransa'da olduğu gibi sonra ortadan kalkmakta veya, idari ve siyasi mekanizmalar birarada yaşamlarını sürdürmekte, ya da İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, bilinçli olarak siyasi mekanizmanın dışında tutulmaktadır. Bu tür kurumlar çoğu zaman doğrudan Başbakanlığa bağlı veya bazı bakanlıkların bünyesinde kurulmuş ve uzman bürokratlardan oluşan kurullar şeklinde örgütlenmiş kurumlardır. Bazı durumlarda ise, İskandinav ülkelerinde olduğu gibi işçi, işveren, devlet ve kadın örgütlerini bir araya getiren korporatist yapılar da olabilmektedir.

İsveç'te idari nitelikteki ulusal mekanizma, korporatist yapılarla birlikte işlemlenmektedir. Cinslerarası eşitlik politikaları, Sağlık ve Sosyal Sorunlar Bakanlığı ile Eşitlik Sorunlarından Sorumlu Başbakan Yardımcısı sorumluluğunda yürütülmektedir (Nordic Council of Ministers; 1995). Bu yapıya bağlı **Kadınlar ve Erkekler Arası Eşitlik Sorunları Müsteşarlığı** bakanlıklararası eşgüdümünden sorumlu idari bir birimdir. Bu kuruma bakanlık ve yardımcı kuruluş temsilcilerinden oluşan **Bakanlıklararası Kurul** ve **Eşitlikle İlgili Sorunlar Sekreterliği** yardımcı olmaktadır. İsveç modeline özgünlüğünü kazandıran ve esas olarak sivil toplum ile devlet arasında ilişkiyi kurup sistemin esnek, üretken ve kadın taleplerine açık olmasını sağlayan kurum **Eşitlik Sorunları Konseyi**'dir. Bu konsey, siyasal partilerin, sendikaların, derneklerin, kadın kuruluşlarının temsilcilerinden oluşur, hükümete danışmanlık yapmak, politikalar geliştirip önermek gibi işlevleri yerine getirir.

Norveç, İsveç'den farklı olarak bürokratik yönetim geleneği olmayan, çok köklü bir eşitlik kültürüne ve güçlü bir feminist harekete sahip bir ülke olarak, bugün dünyada kadın-erkek eşitliğini sağlamada en başarılı örnek model olarak kabul edilmektedir. Norveç'de cinslerarası eşitliği sağlamaya yönelik ulusal mekanizma, devlet kurumları ile hükümet tarafından finanse edilen fakat esas olarak özerk olan kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin biraraya gelmesinden oluşan korporatist bir model üzerine oturur. Mekanizmanın odak noktası **Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı**'dir. 1972'den beri bu bakanlık cinslerarası eşitlik politikalarının asıl sorumlusu ve eşgüdümleyicisi olduğu gibi **Eşit Fırsat Yasasını** uygulamakla da görevlidir. Bakanlığın temel politikasının aileyi olduğu gibi korumak değil, aile içinde kadını özgürleştirici ve cinslerarası demokrasiyi sağlayıcı politikalar ile aile kurumunda reform yapmak olduğunu söyleyebiliriz. Aile reformu politikalarıyla kadınların işgücü piyasasında eşitlenme politikaları Norveç'de bu nedenle hep birlikte düşünülmüştür (Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Children and Family Affairs; 1994). Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı, diğer bakanlıklarla yönlendirici ve planlayıcı bir ilişki içinde çalışmaktadır. Örneğin Eğitim, Araştırma ve Kilise Bakanlığında, Yerel Yönetim ve İşgücü Bakanlığında, Balıkçılık Bakanlığında, Tarım Bakanlığında **cinslerarası eşitlik büroları** veya **kadın komiteleri** kurularak cinslerarası eşitlik politikalarını hem yerel düzeye taşımak, hem de farklı alanlardaki politikaları eşgüdümleme olanağı sağlanmaktadır.

Söz konusu idari mekanizmanın yanısıra **Cinsiyet Eşitliği Konseyi**, hükümet ile sivil toplum örgütleri arasındaki eşgüdümü sağlayan bir danışma kurumu olarak çalışmaktadır. Konsey, 1959 yılında ILO sözleşmesinin (no.100) imzalanması ile gündeme gelen "eşit işe eşit ücret" politikalarının uygulanması amacıyla kurulan "Eşit Ücret Konseyi"nin 1972'de aldığı yeni biçimdir. İşçi, işveren örgütleri ve gönüllü kuruluşlarla bağlantılı olan, ama hükümete karşı özerk bir konuma sahip **Eşit Statü Konseyi** ise eşitliğe yönelik politikalar önerme, eğitim ve bilgilendirme sağlama gibi konularla uğraşan bir danışma kurumudur. Kurumun 1990'lı yıllardaki öncelikli konuları cinslerarası eşit ücret düzeyine ulaşma, kadınların çalışma ortamlarının iyileştirilmesi, cinsel şiddeti ortadan kaldırma vb. alanlarda yoğunlaşmıştır.

Norveç'de ulusal mekanizma yerel yönetimler düzeyinde de önemli bir etkinliğe sahiptir. Birçok yerel yönetim biriminde kurulmuş olan **Eşit Statü Komiteleri**, çoğu yerel düzeyde yönetilen kreşler, sığınma evleri vb. kurumlara etkin bir kamu desteği sağlamakla görevlidir (Tekeli; 1990).

Diğer İskandinav ülkelerinde de İsveç ve Norveç'deki modele benzer ulusal mekanizmalar, ulusal özgünlüklerin yarattığı farklar çerçevesinde mevcuttur. **Danimarka**'da güçlü bir kadın hareketi etkisinde, asgari bir devlet örgütlenmesi içeren ulusal mekanizma doğrudan Başbakanlığa bağlı kurumsal örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurumsal yapılanma, 1975'de Başbakanlığa bağlı olarak

kurulan **Eşit Statü Konseyi**'ne dayanır. Hükümet ile sivil toplum örgütlerini bir araya getiren Konsey, **Eşit Fırsat Yasasının** uygulanmasından sorumludur. Konsey, aynı zamanda eşit ücret ve eşit muamele konusundaki şikayetleri inceleme, işveren ve işçi örgütlerinden gerekli bilgi ve belgeleri isteme yetkisine de sahiptir. **İzlanda**'da ise Sosyal İşler Bakanlığına bağlı **Eşit Statü Konseyi**, danişmanlık, hakemlik işlevleri yanısıra uzlaşmazlık durumlarında doğrudan müdahale yetkisine sahip bir kurumdur. **Finlandiya**'da ulusal eşitlik mekanizması Sosyal Sorunlar ve Sağlık Bakanlığı ve Eşitlik Sorunlarından Sorumlu Bakan eşgüdümünde çalışır. Bakanlığa bağlı **Eşitlik Ombudsmanı Bürosu** Eşitlik Yasasının uygulanması ile **Eşitlik Konseyine** sekreteryaya yapmakla görevlidir. Eşitlik Konseyi, hem parlamentoda bir organ, hem de fırsat eşitliği politikalarının sorumlusu olarak işlev görür (Nordic Council of Ministers;1995).

2.2. Ulusal Mekanizmalar ve Yasalar

Cinslerarası eşitlik politikaları, ulusal mekanizmayı oluşturan kurum ve kuruluşların yanı sıra eşitliğin temel uygulanma ilkelerini, denetim usullerini ve politika önceliklerini belirleyen yasalar sistemi ile de desteklenmektedir. Eşitliğin yasalarla garanti altına alınması genellikle iki model çerçevesinde gelişmiştir. Bu alanda özgün olan model, cinslerarası eşitlik uygulamalarının ilkeleri, alanlarını ve politikalarını saptayan tek bir çerçeve ya da şemsiye yasanın varlığıdır. Diğer model ise, mevcut yasaların herbirine eşitliği sağlayıcı ve ayrımcılığı engelleyici hükümlerin getirilmesidir. Bu nedenle, başta çalışma ve sosyal güvenlik yasaları olmak üzere aile, evlilik, boşanma, velayet vb. konuları düzenleyen sosyal yasalar, şiddetin cezalandırılmasını düzenleyen ceza yasaları, ayrıca vergi, kredi vb. mali konuları içeren yasalar cinslerarası eşitlik politikalarının temel uygulama alanı olmaktadır.

Eşitlik ilkelerinin tek bir çerçeve yasada toplandığı **Fırsat Eşitliği Yasası** İsveç'de, 1992 yılının başından itibaren uygulamaya konmuştur. Yasanın ilk şekli, 1980'de liberallerin teklifi üzerine ve esas olarak çalışma yaşamındaki kadınların sorunlarını çözmek üzere kabul edilmiştir. Yasa, işverenlere istihdamda cinsler arasında dengeli bir dağılım sağlama ve eksik temsil edilen cinse öncelik verme sorumluluğunu yüklemektedir. İşverenler, aynı zamanda kadın ve erkek çalışanların iş ve çocuk yetiştirme sorumluluklarını bağdaştırıcı kolaylıklar göstermek, eşit değerdeki işlere eşit ücret ödemek, işyerindeki cinsel taciz ve ayrımcılığı önlemek için gerekli önlemleri almakla da yükümlüdürler. Yasaya göre, iş alma, çalıştırma, ücret ödeme, işte yükseltme ve işten çıkarma durumlarında cinsiyet ayrımcılığı yasaktır. İşyerinde en az on, ya da daha çok işçi çalıştıran işverenler, yıllık eşitlik programları yapmak ve cinslerarası eşitliği sağlamak için uygulamaları önlemleri belirten raporlar hazırlamak zorundadırlar.

Norveç'de 1979'da yürürlüğe giren **Eşit Statü Yasası** çalışma yaşamı yanında eğitim, siyasal yaşam, aile gibi alanlarda da cinslerarası eşitlik ve olumlu ayrımcılık uygulamalarının ilkelerini saptamaktadır. Yasa, toplumun her kesiminde cinslerarası eşitliği sağlama ve kadınların konumlarını iyileştirme sorumluluğunu kamu otoritelerine vermektedir. Kadınlar ve erkekler eğitimde, istihdamda, kültürel ve mesleki gelişme olanaklarına sahip olmada, eşit değerdeki işe eşit ücret talep etmede fırsat eşitliğine sahip olmalıdırlar. Yasa, her türlü ayrımcılığı yasaklamakta, aynı zamanda cinslerarası eşitliği sağlamak için yapılacak olumlu ayrımcılığın bu ilkeye aykırı olmadığını da belirtmektedir. Norveç'de, Eşit Statü Yasası yanısıra düzenlenmiş olan **Çalışma Ortamı Yasası** (The Working Environment Act), işyerlerinin her iki cinsin kolaylıkla birlikte çalışabileceği şekilde düzenlenmesi zorunluluğunu getirmektedir. Yasaya göre, doğum ve çocuk bakımı için gerekli izinler sadece kadınlara değil erkeklere de verilmekte ve yasa bu konuda sadece anneyi değil, anne ile birlikte babayı da sorumlu bir muhatap olarak kabul eden geniş haklar düzenlemesi yapmaktadır. Bu yasa ayrıca çalışma saatlerinin kısaltılmasını da amaçlayan hükümler içermektedir.

Finlandiya, **Kadın-Erkek Eşitliği Yasasını** 1987'de kabul etmiştir. Yasa, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadının statüsünün geliştirilmesi olarak belirlenen üç temel amacın gerçekleşmesini hedeflemiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinden kamu otoriteleri olduğu kadar işverenler de sorumludur. Yasa, Mart 1995'den itibaren en az 30 ya da daha fazla işçi çalıştıran işverenlere, cinslerarası eşitliği sağlamak için tedbirler alma, eğitim programları hazırlama zorunluluğu getirmiştir. Yasaya 1995 yılında yapılan ilavede cinsiyete dayalı kota uygulaması da yer almıştır. Yeni eklemeye göre, her türlü komite, konsey ve komisyon türü karar alma kurullarında her bir cinsin temsil edilme oranının % 40'dan aşağı olmaması gereklidir.

Danimarka'da bugün cinslerarası fırsat eşitliği politikalarının temeli olarak beş ayrı yasa bulunmaktadır. **Kadınlar ve Erkekler Arasında Fırsat Eşitliği Yasası** 1978'de kabul edilmiş ve 1992'de eklemeler yapılarak bugünkü halini almıştır. Buna ilaveten eşit değerde iş yapan kadınlar ve erkeklere eşit pay ve ücret ödenmesini öngören **Kadınlar ve Erkeklere Eşit Ücret Yasası** 1976'da; ayrımcılığı yasaklayan, çocuk bakım ve yetiştirme sorumluluğunu hem anneye, hem de babaya veren ve işgücü piyasasında diğer düzenlemeleri yapan **Kadın ve Erkeklere Eşit Muamele Yasası** 1978'de; **Kamu Komitelerine Atanmada Kadın-Erkek Eşitliği Yasası** 1985'de; **Kamu Hizmeti Yönetim Kurullarına Atanmada Kadın-Erkek Eşitliği Yasası** 1990'da yürürlüğe girmiştir.

Kıta Avrupasında çerçeve eşitlik yasasından çok, genel olarak yasa sisteminde ayrımcılık içeren hükümlerin iptal edilmesi ve yer yer cinslerarası ayrımcılığın önlenmesini destekleyici hükümlere yasalarda yer verilmesi yaklaşımı benimsenmiştir.

2.3. Ulusal Planlama Stratejileri

Cinslerarası eşitlik politikalarının bir başka boyutu da uygulanması düşünülen politikaların hedeflerini saptayan, kaynaklarını tesbit eden ve uygulamayı yönlendiren ulusal planların yapılmasıdır. İsveç'te 1988'de hazırlanan 5 yıllık **Fırsat Eşitliği Planı**, Norveç'te 1986-1990 ve 1991-1994 yıllarını kapsayan iki **Ulusal Eylem Planı**, Finlandiya'da 1980'de hazırlanan 5 Yıllık **Eylem Programı**, İzlanda'da Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan 4 yıllık **Uygulama Planı** bilinen örneklerdir. Bu tür ulusal planların yanısıra İskandinav Ülkeleri Bakanlar Konseyi'ne bağlı olarak çalışan **İskandinav Ülkeleri Cinsiyet Eşitliği Yürütme Komitesi** bütün İskandinav ülkelerini kapsayan cinslerarası eşitlik politikalarında işbirliği sağlama amacıyla hazırlanan ortak eylem planlarını yürütmekle görevli bir kuruluştur. 1989-1993 dönemini kapsayan ortak eylem planı uygulaması ardından **1995-2000 Cinslerarası Eşitlik İşbirliği Programı** yürürlüğe konmuştur.

Hollanda'da 1990'da parlamentoda kabul edilen **Olumlu Eylem Planı** kendi kurum ve yapıları içindeki kadın oranlarını yükseltmek ve kendi kadın kadrolarını yetiştirmek için eğitim programları hazırlayan siyasal partilere ve siyaset yapmak isteyen kadınlara parasal destek sağlayan istisnai örneklerden biri olmuştur (Leijenaar;1993). İspanya'da **Kadın Sorunları Enstitüsü** ile Kültür Bakanlığının birlikte hazırladıkları 1988-1990 yıllarını kapsayan **Kadınlar İçin Eşit Fırsat Planı** da bu tür planlara bir örnektir (CEDAW; 1991).

2.4. Denetim ve Yargı Kurumları

Cinslerarası eşitlik politikaları sadece ulusal mekanizmalar kurmak ve yasalar çıkarmakla yetinmeyip gündelik hayatta bu politikaların somut sorunlar karşısında nasıl uygulanıp yorumlanacağını saptayacak denetim ve yargı kurumlarını da gerektirmektedir. Bu konuda en özgün kuruma İskandinav ülkelerinde bulunan **Eşitlik Ombudsmanları**dır. Bu kurumlar Kıta Avrupasının yargı/mahkeme sisteminden farklı olarak vatandaş şikayetlerini inceleyip uzlaştırma, arabuluculuk yapma görevi üstlenen ve klasik yargı yetkisine sahip olmayan kurumlardır. Bu kurumlarda çözülemeyen sorunların götürüldüğü daha üst şikayet kurumları doğrudan müdahale ve tazminat ödetme gibi yetkilere sahip olabilmektedir.

İsveç'te **Fırsat Eşitliği Ombudsmanı** ayrımcılık şikayetlerinde danışmanlık, ayrımcılığa uğrayan tarafa destek vermek gibi hizmetleri yürüten ve esas olarak toplu sözleşme dışı kalmış iş alanlarını görev alanı olarak benimsemiş bir denetim kurumudur. Bu kurumun çözümediği sorunlar için bir üst mahkeme gibi çalışan **Fırsat Eşitliği Komisyonu**'na başvurulmakta ve gerekli koşulların varlığında komisyon tazminat ödetme kararı verebilmekte ya da bir işverene cinslerarası eşitliği sağlamak için bir önlemleri uygulamasını emredebilmektedir. Norveç'te de benzer bir biçimde **Kadın ve Erkek Arası Eşit Statü Ombud'u** ayrımcılık uygulamalarına şikayet üzerine veya kendiliğinden el koyarak inceleyebilmekte ve çö-

züm sağlanamayan durumlarda **Eşit Statü İtiraz Dairesi**'ne başvurulabilmektedir. Finlandiya'da ise **Eşitlik Ombudsmanı** ve itiraz mercii olarak **Eşitlik Dairesi** ulusal eşitlik mekanizmasının aktif bir parçasıdır.

Cinsiyet ayrımcılığının denetim ve yargı kurumları aracılığıyla ortadan kaldırılması uygulamalarında en tartışmalı alan hangi tür davranışların ayrımcılık içerdiğini kanıtlama sorunudur. Ayrımcılık, kanıtlanması en zor konudur; yargı sistemleri de kanıt bulma yükümlülüğünü şikayetçi tarafa yüklemektedir (Heitlinger;1993). Ulusal mekanizmalar içinde en çok gereksinme duyulan, ama o ölçüde de mevcut hukuk sistemleri ile çözümü zor olan konu, cinsiyet ayrımcılığının hukuki yoldan engellenebilme yöntemlerinin geliştirilebilmesidir. Cinsel taciz ve tecavüz şikayetlerinde kanıtlama güçlüğü çerçevesindeki tartışmalar bu alanda tipik bir örnek oluşturmaktadır.

2.5. Yasama Komisyonları

Cinslerarası eşitlik politikalarının benimsendiği bazı ülkelerde idari, siyasi, yargısal kurumlar yanında eşitlik yaklaşımını parlamentolara ve yasama süreçlerine taşımayı amaçlayan özel parlamento komisyonları oluşturularak ulusal mekanizmaların yasama süreçlerine taşınması amaçlanmıştır. İsveç parlamentosunda 1976'dan bu yana sürekli çalışan **Fırsat Eşitliği Komisyonu**, Finlandiya'da 1972'de kurulmuş olan **Parlamento Eşitlik Konseyi** (TANE), Hollanda parlamentosunda **Kadınların Kurtuluşu (Emansipasyon) Politikası Komisyonu**, Federal Almanya'da 1973'de kurulan **Kadınlar ve Toplum Araştırmaları Komisyonu**, Portekiz'de 1980'de kurulan **Kadınların Eşitliği ve Katılımı Alt Komisyonu** bu tür kurumlara örnektir. Bu tür komisyon ve kurumlar yeni yapılan yasalarda ve yasama organının yürüttüğü denetim ve danışma hizmetlerinde ortaya çıkacak cinsiyete dayalı ayrımcılığı önleyecek çalışmalar yapmakla görevlidir.

2.6. Kadın Sorunları ve Eşitlik Araştırma Kurumları

Cinslerarası eşitlik politikaları çerçevesinde yapılacak araştırmalarda öncelikleri tesbit etmek, kaynak sorunlarına çözüm bulmak ve bu alanda araştırma yapan üniversite, enstitü gibi kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlamak üzere bazı ülkelerde ulusal araştırma kurumları oluşturulmuştur. Örneğin Hollanda'da **Kadınların Kurtuluşu (Emansipasyon) Araştırmaları Daimi Komitesi**, İsveç'de **Kadınlar ve Erkekler Arası Eşitlik Araştırmaları Komisyonu** bu tür kurumlardandır. Bazı ülkelerde ise eşitlik araştırmalarının eşgüdümü görevi parlamentodaki eşitlik komisyonları tarafından yapılmaktadır.

2.7. Yerel Yönetimler ve Eşitlik Politikaları

Cinslerarası eşitlik politikaları, merkezi siyasi/ idari kurumlar içinde odaklaşma yanında, gerek federe devletlerin yapısı içinde (İsviçre ve Almanya), ge-

rekse doğrudan yerel yönetimlere yetki devri reformlarını gerçekleştirmiş ülkelerde yerel düzeyde uygulama alanı bulduğu ölçüde etkinliğini arttırmaktadır. Hatta bazı ülkelerde, merkezi hükümetlerin kadın sorunlarına uzak ve ilgisiz kaldıkları durumlarda bile, yerel yönetimler cinslerarası eşitlik politikalarını kendi görev alanları içinde tanımlayarak merkezin çizdiği çerçevenin ötesinde başarılar sağlayabilmektedir. İngiltere, İspanya, Hollanda, Belçika ve Yunanistan gibi ülkelerde yerel düzeyde eşitlik politikalarına verilen önem kadınların merkezi politikalara yabancılaşmasını ve dolayısıyla politikaların elitist sonuçlarını önleyen örnekler oluşturmuşlardır. Sorunların muhataplarıyla yüzyüze ilişki ve sorunları yerinde ve somut bağlamda çözmeye çalışmak politikaların başarısında önemli bir boyut haline gelmiştir.

2.8. Cinslerarası Eşitlik Politikaları Türleri

Cinslerarası eşitlik politikaları çeşitli ülke deneyimleri ile geniş bir alana yayılmış uygulamaları kapsadığı için herşeyden önce bu politikaların bir tür sınıflandırılması yapılmalıdır. Bu sınıflandırmalar çeşitli kriterler kullanılarak yapılabilir:

2.8.1. Tarihsel gelişim dönemleri açısından bakıldığında eşitlik politikaları

i) Yasa önünde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar -eşit miras, eşit boşanma ve velayet hakkı, nafaka hakkı, çalışma ve eğitim kurumlarına eşit kabul edilme hakkı, seçme/seçilme hakkı vb.;

ii) Fırsat eşitliği politikaları: çalışma yaşamında eşit ücret, doğum ve çocuk bakım yardımı, eşit sosyal güvenlik hakkı, aile için sorumlulukları eşitlemeye yönelik politikalar;

iii) Fırsat önceliği politikaları: yasal eşitlik ve fırsat eşitliği politikalarının yeterli olmadığı durumlarda kadınlar lehine ayrımcılık yapan politikalar tarihsel olarak en son gelişmiştir. Siyasal kurumlarda ve seçim süreçlerinde kadınlara öncelik tanıyan kota politikaları, erkek egemenliğinin bulunduğu eğitim ve meslek dallarında kadınlara "kota" ayrılması, atamayla geline kamu yönetim düzeylerinde kadınlara öncelik politikaları, kadın girişimciliğine ucuz kredi ve düşük vergi politikaları, kadın oranının düşük olduğu işkollarında kadın çalıştıran işverenlere mali destek politikaları vb. bu tür politikaların yeni örnekleridir (Dahlerup;1985).

2.8.2. Cinslerarası eşitlik politikalarının etkileri

Yarattıkları sonuçlar itibarıyla cinslerarası eşitlik politikaları, i) düzenleyici, ii) dağıtıcı, iii) yeniden-dağıtıcı politikalar, olarak sınıflandırılabilir (Lovenduski;1986). Düzenleyici politikalar, eşit miras hakkı, cinsel şiddetin suç sayılması gibi kadın ve erkek bireyler arasındaki ilişkileri düzenler. Dağıtıcı politikalar, genellikle devletin elindeki kaynakların bazı birey veya gruplar lehine kullanılmasını amaçlayan

politikalarlardır. Ücretsiz çocuk yuvaları, yaşlı bakımevleri, ev kadınlarına emeklilik ve sosyal güvenlik hakkı gibi uygulamalar bu tür politikaların sonuçlarıdır. Yeniden dağıtıcı politikalar, kadınlara ucuz kredi, vergi indirimi, ücretli doğum izni vb. politikalarda olduğu gibi bir gruptan diğer bir gruba kaynak transferi yapan politikalarlardır. Uygulanma kolaylığı düzenleyici politikalarda en yüksek, yeniden dağıtıcı politikalarda yarattığı çıkar karşılığı nedeniyle en düşük düzeydedir.

2.8.3. Uzlaşma ya da çatışma yaratıcı politikalar:

Cinslerarası eşitlik politikalarını çeşitli toplumsal ve politik gruplar arası uzlaşmaya dayalı politikalar ile çatışmaya/dışlamaya dayalı politikalar ekseninde de sınıflandırabiliriz. Uzlaşmaya dayalı politikalar kadınlara eşit çalışma, eğitim ve sosyal güvenlik hakkı gibi, genellikle refahın eşit ve insanca paylaşılması bağlamında bütün toplum kesimlerinde onay gören politikalarlardır. Çatışmaya/dışlanmaya dayalı politikalar ise, kadın bedeninin bireyselleştirilmesi politikalarında olduğu gibi (örneğin, talep üzerine kürtaj hakkı, evlilik içi cinsel şiddet ve tecavüzün suç sayılması, homoseksüel evliliğin meşru sayılması, cinsel şiddete uğramış kadınlar için kurulan sığınma evleri ve rehabilitasyon merkezlerinin kamusal finansmanı v.b.), ancak belli toplumsal grupların muhalefetini göze alarak uygulanabilmektedir. Çeşitli siyasal, bürokratik ya da mesleki kurumlarda kadınlar lehine ayrımcılık yaratmayı amaçlayan kota politikalarının da henüz çatışma yaratan politikalar kapsamında çıktığı söylenemez.

2.8.4. Devletin işlevleri açısından cinslerarası eşitlik politikaları:

Eşitlik politikalarını, i) devletin piyasayı düzenleme işlevinden kaynaklanan politikalar, ii) devletin siyasal meşruluğunu korumak amacıyla kadınların taleplerini karşılamaya yönelik politikalar şeklinde de sınıflandırabiliriz. Eşit ücret politikaları, kadınların çalışma koşullarını iyileştirme politikaları, çocuk eğitimi ve bakımına destek politikaları, kadınlara yönelik mesleki eğitim programlarını destekleme politikaları gibi politikalar, başka sonuçları da olmakla birlikte, öncelikle piyasadaki kadın işgücünün verimliliğini arttırmaya yönelik politikalarlardır. Buna karşılık seçme/seçilme hakkı, sosyal güvenlik, siyasal katılımı teşvik, doğurganlığın denetimini kadınların kararlarına bırakmayı amaçlayan politikalar, devletin kadın hareketinin yükselttiği taleplere verdiği yanıtlar olarak yorumlanabilir.

2.8.5. Uygulama alanlarına göre cinslerarası eşitlik politikaları:

Cinslerarası eşitlik politikaların sınıflandırılmasında kullanılan en yaygın kriter uygulama alanları temelinde politikaları ayrıştırmaktır (Norris, 1987; Skjeje, 1993). Çalışma yaşamı, aile, toplumsal refah, siyasal temsil, kadın bedeni ve doğurganlığı düzenleme alanlarındaki politikalar ile dolaylı bir etkilenme yaratan silahsızlanma ve çevre politikalarını bu sınıflandırma bağlamında sayabiliriz. Şimdi bu alanları çeşitli örneklerle açıklayalım.

2.8.5.1. Çalışma Yaşamı ile İlgili Politikalar:

- kadınların ücretli işgücüne katılımını düzenleme politikaları (emeklilik, sigorta, vergi politikaları)
- "eşit işe eşit ücret" ve "eşit değerde işe eşit ücret " politikaları,
- kadın işgücünün bulunduğu işkolunda yükselmesini önleyen "dikey tecrit" engellerini ortadan kaldırmayı amaçlayan politikalar,
- kadın sağlığına aykırı işkollarında kadın çalıştırmayı engelleyen politikalar,
- kadın girişimciliğini teşvik politikaları,
- ücretli/gelir getirici çalışmayı özendirici teşvik politikaları, vergi indirimleri, kredi ve teşvik uygulamaları.

2.8.5.2. Aile Politikaları:

Aile politikaları geleneksel aile yapısını koruma amacıyla ya da aile içi işbölümünü eşitleme ve demokratikleştirme amacıyla düzenlenebilir. Bunun dışında yalnız başına yaşayan kadınların korunması ve desteklenmesine yönelik politikaları da aile politikaları bağlamında değerlendirmek olanaklıdır. Bu politikalara aşağıdaki örnekler verilebilir:

- yasal evlilik, eşit boşanma, velayet, nafaka hakkı uygulamaları,
- evlilik içi eşit mülkiyet, miras hakkı,
- yaşlı, hasta, genç ve çocuk bakım ve eğitim desteği uygulamaları,
- anneye doğum ve çocuk bakım desteği, babaya çocuk bakım izni .

2.8.5.3. Sosyal Destek ve Asgari Refah Politikaları:

Bu tür politikalar toplumsal refahın kadınlar ve erkekler arasında eşit dağılımını amaçlayan politikalarlardır:

- ev kadınlarına sigorta ve sosyal güvenlik politikaları,
- boşanmış, tek başına yaşayan, tek başına çocuk büyüten kadınların yoksullaşması eğilimine karşı destek politikaları,
- kadın işsizlik oranındaki sürekli artış eğilimi karşısında kadınların gelir getirici iş kurlmalarını teşvik politikaları,
- çeşitli iç ve dış göçler nedeniyle yoksullaşma riski taşıyan kadınlara destek politikaları,
- evlilik dışı çocuk doğurmuş kadınlara yardım politikaları.

2.8.5.4. Eğitim Politikaları:

Kadınlar ve erkekler arasında her zaman varolan ve çoğu yerde artış eğilimi gösteren eğitim düzeyi farklarını gidermeyi amaçlayan politikalar:

- kadınların her türlü eğitim olanaklarından erkeklerle aynı oranda yararlanabilmesini destekleme politikaları,
- eğitimde kadın yoğunluklu / erkek yoğunluklu alanları dengelemeye yönelik politikalar,
- eğitim programlarında ve eğitim materyallerindeki cinsiyet ayrımcılığı içeren rollerin, telkinlerin ve kalıpların elenmesine yönelik reform politikaları,
- eğitim kurumlarında eğiticilerin eşitlik bilinci ile eğitilmesine yönelik hizmet içi eğitim politikaları,
- kadınlara yönelik kamu hizmeti veren kurumlarda çalışan kamu görevlilerine eşitlik bilinci eğitimi verilmesini amaçlayan politikalar,
- kadınların hizmet içi yükselmesini, erkek egemen eğitim branşlarında eğitilmesini, iş arayan kadınlar için mesleki eğitim programlarının geliştirilmesini hedefleyen teşvik politikaları.

2.8.5.5. Kadın Bedeni ve Doğurganlığına Yönelik Politikalar:

Kadınların kendi bedenleri ve doğurganlıkları üzerindeki karar haklarını koruyucu politikalar:

- doğum kontrolü ve aile planlaması politikaları,
- talep üzerine yasal kürtaj hakkını düzenleyen politikalar,
- ensestini ve çocuklara yönelik cinsel şiddetin önlenmesi politikaları,
- pornografi, fuhuş ve zora dayalı fuhuşun önlenmesi politikaları,
- aile içi şiddet, taciz ve tecavüzün ceza yasalarınınca suç sayılması,
- evlilik dışı doğum yapmış kadınların yasal haklardan yararlandırılması.

2.8.5.6. Kadınların Siyasal Temsilini Arttırma/ Destekleme Politikaları:

- seçme/seçilme hakkının önündeki engelleri kaldırma,
- siyasal partilerde kadın katılımını teşvik ve kota politikaları,
- siyasete katılmak isteyen kadınlara mali destek politikaları,
- siyasetteki kadın eylemlerine, örgütlenmelerine, mali, idari vb. destek politikaları,
- siyasete girecek kadınlara eğitim desteği politikaları.

3. Kadınlar ve Devlet Politikaları İlişkisi: Özgürlük mü? Yeni Bağımlılık mı?

Cinslerarası eşitliği sağlamak için geliştirilen kamu politikaları, kadınların yaşamlarında önemli değişimlerin gerçekleştiği 20.yüzyılın son çeyreğinde bu değişimin temel dinamiklerinden biri olarak ortaya çıktı. Artık insanların çoğu, kamu kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen cinslerarası eşitlik politikalarının kadının ekonomik bağımsızlığını destekleyen uygulamaları ile erkek egemenliğinin ve cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kalkmakta olduğunu düşünüyor. Gerçekten de refah devleti hem çalışmak hem de çocuk doğurmak ve yetiştirmek isteyen kadınların yüklendikleri ikili sorumluluk nedeniyle uğradıkları ayrımcılığa karşı geliştirdiği politikalar aracılığıyla eşitlik doğrultusunda önemli bir ilerlemeyi sağladı. Buna paralel olarak eğitim ve sağlık hizmetlerinde kadınlara yönelik özel destekleme politikaları cinslerarası eşitliğin sağlanmasında çok önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Refah devleti ile birleşen devlet feminizmi politikaları, kadının anne ve eş rolünü üstlendiği, erkeğin ise ekmek parası kazandığı aile tipinin kadını hapsettiği dar dünyayı kadınlar lehine değiştirme olanakları yaratmaktadır. Refah devleti, başka yaşam biçimlerini deneme şansını kadınlara sağladı diyebiliriz. Bütün bu değişimler kadınların kamusal hayata daha fazla katılarak "yurttaş" kimliği ile toplumsal sorunların tartışılma alanında görüşlerini dile getirme fırsatı yaratmıştır. Refah devleti, geleneksel aile yapısı içinde kadınlar tarafından gerçekleştirilen çocukların, yaşlıların, hastaların ve çalışan erkeklerin bakımı işini büyük ölçüde kamu hizmeti haline dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, kadınların aile içi geleneksel rollerinin giderek artan oranda sorgulanabilmesinin yapısal koşullarını yaratmaktadır. Refah devleti her zamankinden daha çok, çalışan kadın, anne olarak kadın ve yurttaş olarak kadın konumlarını belirler duruma gelmiştir. Kadınlar çalışma hayatına katıldıklarında büyük ölçüde kamu sektöründe ve daha önce aile kurumu içinde yaptıkları işleri bu kez ücretli olarak yapıyorlar. Özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanları kadın işgücünün yoğunlaştığı alanlar oluyor.

Kadınlar ücretli çalışma yaşamına katıldıklarında işveren olarak devleti karşılarında gördüler. Diğer yandan çocuklarını büyük ölçüde devletin çocuk yuva ve kreşlerinde büyütürken devlet hizmetinin en önemli alıcısı ve tüketicisi konumuna geldiler. Nihayet, bütün bu değişim süreci içinde karşılaştıkları sorunları dile getirmek ve çözüm bulmak için karar süreçlerini etkileme, kendi lehlerinde yasalar çıkarma vb. konularda "yurttaş" olarak muhatapları yine devlet oldu. Yani kadınlar çalışan, anne ve yurttaş olarak giderek daha fazla ölçüde devletin ne yaptığı ile ilgili hale geldiler. Refah devletinin geleneksel kadın işlerinin bir kısmını üstlenerek kadınlara kamusal yaşama katılmanın kapılarını açması öte yandan kadınlar açısından sorulması gereken yeni soruları da ortaya çıkardı (Hernes,1988; Siim,1987,1988). Refah devleti kadınlar için erkek egemen toplumun sonunu geti-

recek bir olanak mıydı? Yoksa kadınlar kamusal alanda yine erkeklerin üstünlüğüne dayalı yeni bir cinsiyetçi işbölümünün mağdurları haline mi geliyorlardı? Kadınlar aile içinde koca tarafından temsil edilen bireysel erkek egemenliğinden, kamusal alanda, daha katı yapılanmış ama yine erkekler tarafından yönetilen yeni bir **kamusal cinsiyetçiliğin** egemenliğine mi giriyorlardı?

Kadınların devletle olan ilişkisi bugüne kadar feminist kuramın en az gelişmiş alanlarından birisi oldu. Sınırlı sayıdaki bu tartışmalara göz attığımızda üç temel alanda odaklaştığını saptamak olasıdır. Liberalizmin temelinde yatan özel alan-kamusal alan ayrımının doğrudan kamusal alanda erkek egemenliğine yol açtığını ve devletin de kamusal alanda erkek egemenliğinin temelini oluşturduğunu iddia eden feminist tez, tartışma alanlarından birini oluşturur. İkinci tartışma alanı ise, Marksizmin üretim süreçleri ve kapitalist devlet arasında kurduğu kuramsal ilişki çerçevesine emek gücünün yeniden-üretileme alanı olan aile içindeki kadın emeğinin niteliği çözümlenmelerini de katarak geliştirilen Marksist-Feminist yaklaşımlar tarafından yaratıldı. Kapitalizm ile erkek egemenliği arasındaki ilişkiyi sorgulayan bu tartışmalar kadın emeğinin kapitalist düzen ve dolayısıyla da kapitalist devlet ile ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlar. Son olarak da büyük ölçüde İskandinav feministler tarafından yönlendirilen ve refah devletinin kadınlar açısından yeni bir kamusal ataerkillik olup olmadığı sorusuna yanıt arayan tartışmalar, kadınlar ve modern devlet ilişkisine ışık tuttu. Konumuzla ilgisi açısından kamusal alan/özel alan ayrımının eleştirisine yönelen tartışmalarla refah devletine dayalı devlet feminizminin niteliği üzerine tartışmalara daha yakından bakalım.

3.1. Özel Alan ve Kamusal Alan Bağlamında Kadın ve Devlet İlişkisi

Modern toplumların temelini oluşturan kamusal alan-özel alan ayrımı feminist kuramın önemli eleştiri alanlarından biri oldu. Tartışmaların çıkış noktası şöyle bir soru idi: burjuvazi, aristokrasinin egemenliğine karşı çıkmak ve kralların (monarşinin) mutlak egemenliğini reddetmek için savunduğu evrensel eşitlik adına, aile içinde doğal sayılan koca egemenliğine de neden, karşı çıkmamıştır? Soruya feminist kuramların verdiği yanıt ilginçtir: evrensel soyut eşitliğin savunucusu olan liberal doktrin, koca egemenliğine karşı çıkmak yerine kadınlar ve erkekler arasında eşitsiz iktidar ilişkilerini meşrulaştıran kuramsal temeller üzerinde, liberalizm ile ataerkilliğin yeni bir sentezini yarattı. Bu liberal erkek üstünlüğü tezi, özel alan-kamusal alan ayrımının bir dizi sözleşmeler ve farklılıklar tanımı yoluyla pekiştirilmesi sayesinde kendine meşruluk temeli oluşturdu.

Kamusal alan, çıkarların akla dayalı olarak temsil edildiği, duygusalılıklara, farklılıklara, cinse dayalı özelliklere yer olmayan, formel eşitlik ve ortak çıkar alanı olarak tanımlandı. Kamusal alan, tarafsız yasaların, bireyin eşitlik ve özgürlüğünün, sözleşmeye dayalı yurttaşlık haklarının, evrensel değerlerin, siyasetin, iktidarın alanı olarak ortaya çıktı (Pateman,1989,1993; Okin,1991; Üşür, 1994). Kamusal alan, cinsel kimlikten soyunularak girilecek, soyut bireyin ve vatandaşın

alanı idi. Kamusal sorunların, devlet işlerinin ve iktidar ilişkilerinin alanı olan "kamusal" ise, aynı zamanda, "kamusal olmayan" ile birlikte tanımlanıyordu. Kamusal olmayan, aklın ve çıkarın dışladığı duygusallık, cinsel bağlanma, sadakat, dayanışma ve fedakarlık değerlerinin alanı olarak "politik olmayan" olarak tanımlandı. Bu dünyanın adı "özel alan"dı ve kamusal alanın zıttı ve ondan dışlanmış olan anlamına geliyordu. Kamusal alan "katılma" istenen, açık, serbest giriş alanı iken, özel alanın katılmanın izne ve davete bağlı olduğu, bir sahibi olan, kapalı bir alan olması gerekiyordu.

Özel alan-kamusal alan ayrımı politik olan/olmayan, iktidarın alanı olan/olmayan ve gerçekte de devletin alanı olan/olmayan ayrımının sınırını ideolojik olarak oluşturmaktaydı. Bu ayrım, açıkca anlaşılacağı üzere en temelde erkeklerin dünyası ve bundan dışlanmış olan kadınların yaşam alanı arasındaki ayrıma denk düşüyordu. Özel alanı nitelediği ileri sürülen değerler, erkeklerden kadınları farklı kılan özellikler ve "kadın" cinsinin tanımı olarak, söylemsel bir bağlamda kuruluyordu: duygusallık, cinsellik, fedakarlık ve şevkat, aynı zamanda toplumsal sözleşmelerin eşitlik alanından dışlayarak evlilik sözleşmesi kapsamına terk ettiği "aile reisi"ne ait iktidar alanı.

Feminist eleştiriye göre, kadınların ikiyüz yıllık mücadelesi sonunda hala siyasal alanda erkeklerle eşit konuma gelememelerinin temelinde, bu özel alan kamusal alan ayrımı yatmaktadır. Bu ayrım doğrudan doğruya kadınların siyasetten dışlanmasının temelidir. Liberalizmin "yurttaşlık" (Phillips, 1991, 1993, 1994; Dietz, 1993) tanımı da bu ayrıma bağlı olarak kadınları kendi tanımı içine almamaktadır. Kamusal kararlar kadınlar olmadan alınmakta ve modern demokrasilerin temel siyasal kurumları olan parlamentolar, siyasal partiler, sendikalar ve kamu bürokrasilerinin "kadınsız" bir demokrasinin "kadınsız" kurumları olmaları demokrasi savunucularını rahatsız etmemektedir. "Yurttaş", yaptığı işle toplumun devamını sağlayan kişi olarak tanımlandığında akla gelen vergi vermek, askere gitmek, kamusal kararlara katılmak vb. işlevler de aslında erkekleri tanımlamaktadır. Kadının yurttaşlığa kabulü ise, ironik bir biçimde, özel/ kamusal alan ayrımı bağlamında kadınların kamusal alandan dışlanmasına yol açan, "doğal" ve "biyolojik" özellikler olarak tanımlanmış doğurganlığı, yani iyi yurttaşlar yetiştirmekle görevli "anne" olması temelinde meşruluk kazanmaktadır. Kadının toplumun devamına katkısı, ancak "iyi yurttaş" yetiştirme bağlamında onaylanmaktadır. Yurttaşlık statüsünün doğal bir uzantısı olan "sosyal hak" kavramı ise eğitim, iş, ücret, sosyal güvenlik, bireysel dokunulmazlık vb. haklardan yararlanma bağlamında erkeklere sunulan hizmetler olarak gerçekleşmektedir. Sosyal hak kavramı, öznesini, ekme parası kazanarak kadınlara ve çocuklara bakan "erkek" olarak belirlemede, ücret ve sosyal güvenlik politikaları sadece aile reisi olan bu erkeği muhatap kabul etmektedir. Bu 'sosyal hak' kavramı sürekli 'cinsiyete dayalı işbölümü'nü yeniden üretmektedir. Kadınlar sosyal hakların doğrudan öznesi değil, ancak dolaylı yararlanıcısı olmaktadır. Zaten bu yüzyılın başında kadınların

eğitim hakkı, ancak "çocukları eğitecek eğiticilerin eğitimi" bağlamında meşru sayılmamış mıydı? Eğitim kadın için değil, toplum için gerekli olduğundan, bu süreçte bir "araç" olan kadına verilmesi gereken bir hak olarak düşünülmedi mi?

Siyaset yapmak için sahip olunması gerekli sayılan olumlu değerlerden (akılcı düşünme, bireysel çıkarını hesaplayabilme, iktidar kullanarak yönetebilme vb.) yoksun olduğu düşünülen kadın, vatandaşlık ve sosyal hakların öznesi birey tanımından dışlanırken diğer yandan da "modern demokrasi" gereği, kamusal yaşama "katılma"sı gerekenler içine de alınıyordu. Ama kadınlar ikiyüz yıllık çabaları sonucu bu "katılma"yı bir türlü beceremediler ve hep "eksik katılan" olarak tanımlandılar. "Katılma" kavramı da zaten katılınacak olanın esas sahipleri ve sonradan gelen "misafir" benzeri bir anlamı içinde barındırmıyor mu? "Katılma" kavramının kendisi bir içerdekiler-dışardakiler ayrımı içermiyor mu?

Kadınların siyasetten dışlanmasının temelinde yatan liberal kökenli özel-kamusal alan ayırımına karşı çıkarken feministler yeni bir sivil toplum ve demokrasi modelinin temellerini tartışmaya başladılar. Herşeyden önce özel alan-kamusal alan ayırımını değiştiren yeni bir siyaset ve demokrasi tanımı gerekiyordu. Özel alan-kamusal alan ayırımı sahteydi. Bu ayırımın kadınlar açısından yarattığı sakıncalar en çok kadın bedeni ve doğurganlığı söz konusu olunca ortaya çıkıyordu. İnsanların bedenleri üzerinde egemenlik hakları birey ve yurttaş olmanın temeli ise kadın bedeninin ve cinselliğinin toplumsal kullanımı ve denetimi (namus, evlilik düzenlemeleri, nüfus politikaları, pornografi, seks ticareti, fuhuş vb.) ne anlama geliyordu? Kadın doğurganlığı alanının- isteğe bağlı kürtaj ve doğum kontrolünün-kadının karar vereceği bir konu değil, ama kamusal bir sorun olarak tanımlanıp nüfus politikalarının alanına bırakılması nasıl bir anlayış olarak yorumlanmalıydı?

Bütün bu tartışmaların ötesinde feminist eleştiri herşeyden önce özel alandaki cinsiyete dayalı işbölümünün radikal biçimde değişmesini öneriyordu. 'Özel alan politikanın dışında olamaz, özel alan aslında cinslerarası iktidar ilişkilerinin var olduğu "politik" bir alandır' tezi temel bir ilke haline dönüşmüştü. Özel alan-kamusal alan ayırımının, kadınların bedenleri, doğurganlıkları ve toplumsal imgeleleri ile birlikte olumlanacakları bir biçimde değişmesi gerekiyordu. Bunun için kamusal alanın soyut birey, erkek işlevlerini temel alan yurttaşlık ve sosyal hak kavramlarına dayalı türdeş ve eşit insanların dünyası olarak tanımlanmasından vazgeçilmeliydi. Kadınları bütün farklılıkları ile içine alacak bir toplum ve demokrasi anlayışı gelişmeden kadınların kamusal alanda varlığı erkek egemenliğinin gölgesinden kurtulmayacak ve kadınların eşitlik ve özgürlüğü modern ütopyalar olarak kalacaktır.

Bu feminist eleştiri, devletin alanını erkek egemenliğinin sürdürülmesinde temel rol oynayan bir unsur olarak tanımlayarak, liberal kuramın "tarafsız devlet" anlayışına radikal bir eleştiri yöneltiyordu. Devletin ve kamusal alanın cinsler karşısında "tarafsız" ve "nesnel" konumu kolay savunulamaz bir ilke haline dönüşü-

yor ve siyasal katılma konusunda başarısız olan kadınlar "beceriksiz" ve "ilgisiz" olarak suçlanmaktan kurtularak, tartışma kadınları engelleyen sistematik eşitsizlikler ve ayrımcılıklar bağlamına oturuyordu.

3.2 Refah Devleti: Kamusal Alanda Yeni Bir Erkek Egemenliği mi?

20. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiş kapitalist ülkelerin kamu kurumlarının örgütlenmesine damgasını vurmuş olan refah devleti ve buna bağlı gelişen devlet feminizminin cinslerarası eşitlik politikaları, aile yapısında ve dolayısıyla kadınların yaşamında yol açtığı değişimler nedeniyle feminist kuramda önemli bir tartışma odağı haline geldi. Kadın emeğinin aile kurumu içindeki temel biçimi olan insan emeğinin ve insan neslinin yeniden-üretimi, yani çocukların büyütülmesi ve eğitimi, yaşlıların, hastaların bakımı ve ücretli işgücünün yeniden üretim gereksinimlerinin karşılanması büyük ölçüde kamu hizmeti haline dönüştü. Sağlık ve eğitim kurumlarının daha yaygın hale gelmesi, çocuk kreşleri ve yaşlı bakım evleri, restoranlar ve "fast food" dükkanlarının yaygınlaşması ailenin kapladığı özel alanın daralması anlamına geliyordu. Refah devleti artık ailenin yapısına daha çok karışan, yardım ve destek sağlayan bir politikalar seti haline dönüştü. Bu değişime paralel olarak, önceden ücretsiz aile işçisi olan kadın, kamusal alanda ücretli çalışan bir emek grubu haline dönüştü. Geleneksel kadın emeğinin işlevi olan insan neslinin yeniden-üretiminin kamusal alana katılmasını teşvik etti. Böylece refah devleti kadının anne, ücretli işgücü ve kamusal alanda aktif yurttaş konumlarını giderek daha fazla belirleyen bir konum kazandı. Kadın emeği ücretli işgücü olarak kamusal alana katılırken, büyük ölçüde aile içinde yapılan işlerin kamusal alana yansıdığı sosyal hizmet sektöründe yoğunlaştı. Eğitim, sağlık, temizlik, gıda vb. alanlarda kamu hizmetleri büyük ölçüde işvereni devlet olan ücretli kadın işgücü tarafından yapılmaya başlandı.

Refah devleti, kadın emeğini ücretli işgücü haline dönüştürürken, işgücü piyasasında kadın emeği ve erkek emeği arasında, cinsiyete göre şekillenen yeni bir işbölümü oluştu. Kadın emeği genellikle yeniden üretim alanında kalırken erkek emeği piyasa, sanayi üretimi, sendikalar ağı çerçevesinde farklı bir emek türü olarak ayrıcalıklı konumunu sürdürdü. Bu yapı içinde erkek emeği çıkarlarını koruma ve taleplerini dile getirme konusunda örgütlenme kapasitesi yüksek ve devlet üzerinde baskı uygulayabilen ve karar süreçlerine daha çok egemen olabilen bir konumu ele geçirdi. Kadın emeği ise örgütlenme ve karar süreçlerine müdahale kapasitesi daha düşük, refah devleti politikalarına erkeklerden daha fazla bağımlı ve onun tarafından daha çok belirlenen hale geldi. Dahası, refah devleti politikaları ile birleşen piyasa mantığı ücretli çalışan/çalışmayan, meslek sahibi/vasıfsız işçi vb. ayrımlarını besleyerek kadınlar arasındaki farklılıkları çoğalttı. Kadınlar anne olarak daha çok sosyal yardım ödemelerinin alıcısı, kullanıcısı ve tüketicisi haline geldiler. Kamu sektöründe ücretli işgücü olarak devletin ücret po-

litikalarına bağımlı oldular. Öte yandan kamusal alanda erkeklerden çok daha az örgütlü, karar süreçlerine daha az katılan, kendilerine özgü sorun ve talepleri ancak çok sınırlı biçimde siyasal alanda temsil edebilen toplumsal bir grup olarak erkeklerden farklı bir vatandaşlık konumu elde edebildiler. Kadınların erkeklere göre daha az kazanan, daha az katılan ve daha az konuşan biçimde oluşan vatandaşlık konumları aynı zamanda kamusal alanda cinsiyete dayalı yeni bir iktidar hiyerarşisinin de göstergesi oldu. Kadın emeğinin yoğunlaştığı alanlarda bile karar ve yönetim erki büyük ölçüde erkeklerde kaldı. Kamusal alanda erkek önceliği ve egemenliği, karar yetkisini, ayrıcalıklı konumları büyük ölçüde sadece erkeklere açık tutan yeni bir erkek egemenliği (kamusal ataerkillik) alanında yoğunlaştırdı. Böylece refah devleti ve devlet feminizmi devlet, piyasa ve aile kurumları arasında yeni bir ilişki modelinin adı oldu. Kadınlar aile içinde tek tek erkeklere (koca) bağımlı olmaktan çıkarak kamusal alanda, özünde yine erkeklerin kararlarıyla belirlenen yeni bir yapının katılımcıları oldular.

Refah devleti bazı gelişmiş kapitalist ülkelerde korporatist bir siyasal yapıyla birlikte gelişti. Korporatist yapı, aslında toplumsal sınıf mücadelesinin belli bir denge ve uzlaşma durumunu temsil ediyordu. Bu yapı, işçi ve işveren örgütleri (sendikalar) ile politikacıların, bürokratların ve uzmanların oluşturduğu ve ulusal düzeyde önemli kararlar alan yeni bir kurumlaşma biçimi olarak ortaya çıktı. Bu yapılar, özellikle İskandinav ülkelerinde, karar merkezlerinin yasama meclislerinden idari yapılara, yani korporatist kurumlara kaymasına yol açtı. Öte yandan bu korporatist yapılar, büyük ölçüde erkek egemenliğinde, hiyerarşik ve kadınlara en çok kapalı yapılar olarak kaldılar. Çünkü bu yapılar burjuva ve işçi sınıfı erkeklerinin ittifak kurmak için oluşturdukları yapılarıdır. Bu yapılardaki süreçlere erkekler doğrudan entegre olurken kadınlar ancak dolaylı ilişki kurabiliyorlardı. Bunun nedeni ise, işgücü piyasasındaki kadın ve erkek emeğinin üretime katılma profilleri arasındaki farktı.

Bir yandan kadın emeğinin ve yaşamının kamusallaşması ile devlet kurumlarına eklenen yeni sosyal hizmet kurumlarının ortaya çıkışı, diğer yandan ise karar yetkilerinin erkeklerin ağırlıkta olduğu devlet aygıtlarına ve korporatist yapılara kayması ile bu durumun yeni bir kamusal ataerkillik olup olmadığı tartışmaları coğaldı. Acaba kadınlar özel alanda tek tek erkeklere bağımlı olmaktan kurtulurken, kamusal alanda söz ve karar hakkının erkeklere ait olduğu yeni bir bağımlılık alanına mı giriyorlardı? Devlet kurumlarındaki cinsiyetçi hiyerarşi kadınlar için yeni bir boyunduruk ilişkisi mi üretmekteydi? Bu tartışmalarda feministlerin dikkat çekmeye çalıştıkları olgular önemli idi. Refah devletinin yarattığı devlet feminizmi politikaları gerçekten de kadının kocaya bağımlılığının alternatifiydi. Ama kamusal ataerkillikten kaçmak için bütün cinslerarası eşitlik politikalarını ve devlet feminizmini reddetmek mi gereklidir? Herşeyden önce, kadınların sosyal kamu hizmetlerinin ücretli çalışanı ve üreticisi olmaları ve aynı zamanda bu hizmetlerin başlıca kullanıcısı olmaları ile kadınların sosyal yardım hizmetlerine bağımlı

olmaları ve onlar olmadan hayatlarını sürdüremez olmaları arasında önemli farklar vardır. İkincisinde kadınlar pasif ve bağımlı iken, birinci durumda kadınlar kamu hizmetlerinin örgütlenmesine katılıp etkileme olanağına giderek daha fazla sahip olabilirler. Örneğin eğitim kurumlarının yönetimlerinde çocuklarının nasıl eğitileceği konusunda annelerin giderek daha etkin oldukları bilinen bir olgudur (Siim,1987,1988; Hernes,1987,1988; Dahlerup,1987; Walby,1990). Öte yandan, kamusal ataerkilliğin alternatifi kadının piyasa güçlerinin etki alanına terk edilmesi demek olmuyor mu? Piyasa mekanizmasının refah devleti örgütlenmesinden daha az erkek egemen olduğunu iddia edebilir miyiz?. Piyasa, güçlü ve mücadeleci kadınlar için bireysel özgürlüğü kazanmanın bir aracı iken, geri kalan büyük çoğunluk için de çoğu zaman yoksullaşma anlamına geldiği bilinen bir gerçektir. "Yoksulluğun kadınlaşması" olgusu bunun tipik göstergesi değil mi?

Gerçekte, kadınlar refah devleti politikalarının ve yeni erkek egemenliği yapılarının hiç bir zaman pasif kurbanları olmadılar. Tersine, kadınların örgütlenerek, mücadele ederek kendilerine yeni bir hayat kurma uğraşları bu değişimlerin temelinde yatan en önemli zorlayıcı güçlerden biridir. Kamusal alandaki yeni cinsiyetçi hiyerarşinin gücü, kadınların enformel alan yanı sıra, toplumsal hareketlerde, sendikalarda, yerel yönetimlerde, bürokraside ve parlamentolarda ne kadar güçlü olabildiğine çok bağlı olacaktır. Refah devleti ise bu süreçte bir aşama ve kilometre taşı olmuştur. Kadınlar ancak bu süreçteki çabaları ile erkek egemenliğinin kendisini nasıl yeniden ürettiğini daha iyi anlar, açıklar ve değiştirebilir hale gelebiliyorlar.

4. Kadınlar ve Siyasal Sistem

Kadınların siyasal katılım düzeylerini belirleyen önemli etmenlerden biri siyasal sistemin yapısı ve işleyiş koşullarıdır. Siyasal sistem deyince sistemin işleyişinin temelinde yatan siyasal kültür, parlamentonun ve yürütmenin oluşumunu belirleyen seçim sistemleri, siyasal kurumlar ile seçmenler arasındaki bağı oluşturan siyasal partilerin yapı ve ideolojileri, siyasal kadroların partiler aracılığıyla nasıl devşirildiğini belirleyen adaylık süreçleri ve siyasal kampanyaların oluşumu akla gelir. Bu değişkenler arasında siyasal kültür, kadınların siyasal yaşamdaki rollerine bakışı belirleyen en genel çerçeveyi bize verir. Gelenekçi-statükocu siyasal kültür ile eşitlikçi-demokratik kültür arasında kadınların siyasal yaşamda temsilini kolaylaştırmak açısından önemli farklar vardır. Gelenekçi davranışların geçerli olduğu bir siyasal kültürde kadınlar politikaya atılmada çekimser olacak, seçmenler kadın adayları desteklemede isteksiz davranacak ve siyasal partiler de hem cinslerarası eşitlik ilkesini benimsemeye hem de kadınları aday göstermede ilgisiz olacaklardır. Eşitlikçi ve demokratik bir kültür doğrudan kadınların siyasal katılımı sorunlarını çözmeseyse bile siyasette kadınların yokluğunu siyasal sistemin bir eksikliği olarak tanımlamayı kolaylaştırarak kadınlar açısından teşvik edici olacaktır.

4.1. Seçim Sistemleri, Kadın Adaylar ve Kadınların Siyasal Katılımı

Demokratik siyasal sistemlerde uygulanan seçim sistemleri kadınların siyasal temsilini kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkiler yaratabilmektedir. Yaygın olarak uygulanan seçim sistemleri içinde kadınların siyasal temsilini etkileyen faktörleri şöyle sıralayabiliriz (Norris,1993):

- seçim sürecinde adayların belirlenme yöntemleri: bir seçim bölgesinde adayların bir parti listesi içinde mi, yoksa tek başlarına mı seçime katıldıkları,
- seçim bölgesi büyüklüğü; her seçim çevresine düşen milletvekili sayısı,
- oyların sandalye sayısına göre dağıtılma sistemi.

Yukarıdaki kriterler açısından değerlendirdiğimizde, kadınların siyasal temsili açısından en elverişli seçim sistemi birden fazla milletvekili seçilebilen "geniş bölge" temelinde, adayların siyasal parti yapısı tarafından belirlendiği ve "liste usulü"nün uygulandığı **oranlı temsil** sistemi olduğu söylenebilir. Buna karşılık, tek adayın seçildiği "dar bölge, tek aday" esasına dayalı **çoğunluk sistemi** ise en elverişsiz sistem olmaktadır. Seçim sistemleri itibariyle ülkelerin uygulamalarına baktığımızda, parlamentolarında kadınların temsil oranı en az %20 olan ülkelerin hepsinde "geniş bölge, liste usulü"ne dayalı, oranlı temsil sisteminin varlığını görüyoruz. Kadınların temsil oranının en düşük olduğu parlamentolarda ise genellikle "dar bölge, tek aday"a dayalı, basit çoğunluk sistemi uygulanıyor.

Tablo 1 Parlamentolarda Kadın Temsili ve Seçim Sistemleri¹:

Parlamentoda Kadınların

Seçim Sistemi	Ülke	Temsil oranı
Liste Usulü	İsveç	38.1 (1988)
	Norveç	35.8 (1989)
	Hollanda	21.3 (1989)
	İtalya	12.8 (1987)
Karma Usuller	Almanya	20.4 (1990)
	Fransa	5.7 (1988)
Basit Çoğunluk	Kanada	13.2 (1988)
	A.B.D.	10.8 (1992)
	İngiltere	9.2 (1992)

¹ Norris,1993; s.3147den derlenmiştir.

Oranlı Temsil Sisteminin kadınların siyasal temsiline neden daha elverişli olduğu sorusuna çeşitli yanıtlar verilebilir. Herşeyden önce seçimlerde erkeklerin, kadınlara oranla daha çok seçilme şansı olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Dar Bölge Çoğunluk sisteminde bir erkek adayın karşısına bir kadın aday çıkarabilecek partinin bu adayın gerçekten erkek adayın önüne geçebilecek güçte olduğuna inanması gerekir. Bu konuda garantili bir durum yoksa partiler riske girmek yerine erkek adayları tercih etmektedirler. Bir erkek adayla 'teke tek' mücadele edecek kadın adayda her zaman bir erkek kadar mücadelecisi, gerektiğinde saldırgan ve sert olma özellikleri aranır. Açığıdır ki, bu tür özellikler, kadınlarda olsa bile, kadınlardan önce zaten erkekleri tanımlamaktadır. Oysa ki, Oranlı Temsil Sisteminde adaylar bir ekip olarak seçilir ve diğer partinin ekibiyle yarışır. Bu bağlamda kadın adayların varlığı partinin seçim başarısında kazanma/kaybetme sorununu değil, partinin farklı taleplere gösterdiği ilginin ve duyarlılığın bir kanıtı olarak algılanır. Bu bağlamda bir seçim çevresinden seçilecek parlamenter sayısı arttıkça kadınların seçilme şansları da artmaktadır.

Oranlı Temsil ve Dar Bölge Çoğunluk Sistemlerinin karma biçimde birlikte uygulandığı ülkeler de söz konusudur. Örneğin Almanya, parlamenterlerin yarısını çoğunluk sistemine, diğer yarısını da oranlı temsil sistemine göre seçmekte olmasına rağmen parlamentoda kadın temsili açısından %20 oranına ulaşmıştır. Fransa ise "iki turlu çoğunluk" sistemi kullanmasına rağmen parlamentodaki kadın oranı %10'u aşmamaktadır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi, seçim sistemlerini en genel hatlarıyla ele aldığımızda, kadınların en çok ve en az temsil edilme durumları ile seçim sistemleri arasında kurulabilen ilişki çok genel kalmakta ve bu tür genellemeler, seçim sistemlerinin daha detaydaki özellikleri ve diğer değişkenler dikkate alınmadığı koşullarda şaşırtıcı olabilmektedir. Örneğin, basit çoğunluk sistemi kullanan Kanada, liste usulü kullanan İtalya'ya oranla daha yüksek bir oran temsil edebilmektedir. 1985 seçimlerinde Liste Usulü uygulamasına başlanan Yunanistan'da bu değişikliğin en çok kadınlara yarayacağı beklenirken, seçim sonuçları kadınların parlamentodaki sandalye sayılarını arttırmamış, tersine bir tane azaltmıştı. Bu durum, seçimlerin asıl mağlubunun kadınlar olduğu ve "erkek listelerinin erkekler tarafından seçildiği" yorumlarına yol açmıştır. Benzer biçimde, Liste Usulünün uygulandığı Avusturya'da da kadın adaylar, yıllardır tekrar tekrar seçilen erkek adayların yanında listelere girme şanslarının çok düşük olması nedeniyle, 1970-1983 yılları arasında listelerdeki adaylık oranlarını %12'nin üstüne çıkartamamışlardır (United Nations, 1994).

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, Oranlı Temsile dayalı 'geniş bölge, liste usulü' sisteminde kadınların listenin hangi sırasında yer aldığı çok önemlidir. Kadın adayların listedeki konumlarını, seçilebilme şansı açısından şöyle sıralayabiliriz (Skart ve Haavio-Mannile, 1985):

- listede egemen konum: Kadın adayın seçilmesinin garanti olduğu ilk sıralarda yer alması,
- rekabet ve mücadele konumu: Kadın adayın ancak çok iyi bir seçim mücadelesi sonucunda kazanma şansının olabileceği konum,
- vitrin süsleme konumu: Kadın adayın kazanma şansının hiç olmadığı konum.

Kadın adayların parti listelerine kazanma şansı olacak sıralarda girebilmeleri çeşitli nedenlere bağlı olabilir. Bu konuda en garantili durum şüphesiz ki partinin listelerin saptanmasında "kadın kotası" uygulamasını kabul etmiş olmasıdır. Bunun dışında bir siyasal partinin listesine kadın aday alma kolaylığı, erkek adayların en az bir veya iki sandalyeyi garantilemiş olması, rakip parti adayının kadın olması veya seçim bölgesinde önemli bir kadın seçmen grubunun somut bir siyasal talebi olması gibi değişkenlere bağlı olabilir.

"Geniş bölge, liste usulü"nın başka bir biçimi olan seçmenin listedeki parti adaylarını ismen seçmesi durumunda ise kadın adayların seçilme şansı tamamen erkek adayla rekabet etme gücüne ve bu mücadele için sahip olduğu kaynaklarla başarı şansına bağlı olmaktadır. Bu tür bir sistemde, parti aday listesindeki sıralamayı seçmen değiştirebilmekte, örneğin alt sırada yer alan bir adayı işaretleyerek destekleyebilmektedir. 'Tercihli Oy' sistemi denen bu sistem, kadın adaylar için örgütlü bir destek söz konusu ise, başarı şansını yükseltebilmektedir. Örneğin, Norveç'te, 1971 yerel seçimlerinde, kadınların yürüttükleri seçim kampanyası, kadın adayların tercih edilmesi talebi ile ortaya çıktı. Kampanyanın sağladığı kadın seçmen desteği ile yerel meclislerdeki kadın oranı Trondheim'da %20'den %54'e, Asker'de %26'dan %57'ye, Oslo'da %28'den %56'ya yükseldi (United Nations, 1994).

Adayların partiler tarafından değil, doğrudan seçmen tarafından, bir ön seçim (primary) ile belirlendiği sistemlerde ise kadın adayların seçilme şansı daha da düşmektedir. ABD'de uygulanan bu sisteme göre adayların seçimi, maddi destek verecek çevrelerin kadın adayların seçim kampanyalarını desteklemesine bağlı kalmaktadır. Seçim kampanyalarına destek ise çoğu zaman büyük şirketler ya da sendikalardan gelmekte, bu tür örgütlerde ise zaten kadınlar çok az temsil edilmektedirler. Bunun yanısıra, doğal olarak, seçilecek aday sayısının az ya da çok oluşunun ve bu sayı içinde kaç adayın eskiden de seçilmiş olan, kaç adayın ilk kez seçiliyor olmasının da önemi vardır. Diğer bir deyişle siyasal temsilcilerin her seçim döneminde yenilenme oranının yüksekliği kadınlara açık koltuk sayısını artırarak seçilme şansını yükseltecektir. Geleneksel yerleşik parlamentolarda, örneğin İngiliz parlamentosunda yeni gelen temsilci sayısının düşüklüğü kadınların seçilme şansını azaltan bir faktör olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak, kadınların "aday listeleri" içinde başarı şansı listenin parti merkezi tarafından, yukarıdan ve kadın adayın seçilebilir sıraya konulması ile artmakta, tersine kadın adayın seçilebilme ve listede ilk sıralara çıkma için diğer adaylar karşısında "kişisel rekabet" gereği ne kadar artarsa o kadar azalmaktadır.

4.2. Parti Yapıları ve Kadınların Temsili

Kadınların siyasal temsiline siyasal partiler içindeki etkenliklerinin artışıyla olanaklı olacağı bir gerçektir. Gerek partiler içindeki siyasette, gerekse partilerin adayı olarak milletvekili seçilip ulusal siyasette kadınların boy göstermeleri her şeyden önce mevcut siyasal parti yapılarının kadınlarla ne kadar açık olduğuna ve bu partilerin ideolojik stratejilerinin kadınların etkenliğine ne kadar önem verdiğine bağlı olacaktır.

Her tür siyasal parti yapısının kadınlara karşı aynı geçirgenlik özelliğine sahip olmadığı açıktır. Parti yapılarının kadınların temsiline kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı özellikleri öncelikle bu yapılar içinde kararların ne kadar merkezi veya ne kadar yerel düzeyde alındığına bağlıdır. Bir partide siyasetin yapılış biçimi ne kadar önceden saptanmış, büyük ölçüde izleyiciler tarafından gözlenebilen açık kurallara bağlıysa veya tersine siyaset ne kadar kapalı kapılar ardında, önceden belli olmayan pazarlıklar, denge stratejileri ve güç ilişkilerine bağlı olarak yürütülüyorsa, bu yapısal özellikler kadınların siyasal temsiline kolaylaştırıcı veya zorlaştırıcı etkide bulunabilir. Bu açıdan parti yapılarını dört gruba ayırıp inceleyebiliriz (Norris, 1993).

- kurallı-merkezi partiler,
- kurallı-yerel odaklı partiler,
- esnek-merkezi partiler,
- esnek-yerel odaklı partiler.

4.2.1. Kurallı-Merkezi Odaklı Partiler:

Büyük ölçüde sosyalist ve sol eğilimli partilerin yapısal modelidir. Bu tür partilerde yerel siyasal güçlerin parti içi mekanizmalar aracılığıyla önemli etkisi olsa bile önemli konularda son sözü söyleme yetkisi genellikle merkezde, yani parti başkanında ve merkez yönetim kurullarındadır. Siyasetin kuralları önceden detaylı, standartlaşmış ve açık yazılı kurallar (program, tüzük v.b.) biçiminde varlığını korur ve bu kurallar parti içinde aday olma, delege seçilme ve yükselme koşullarını büyük ölçüde belirler. Fransız Komünist Partisi (PCF), İtalyan Komünist Partisi (PCI), Yunanistan'da PASOK ve Yeni Demokrasi Partisi, Japon Liberal Demokrat Parti bu tür partilerin tanınmış örnekleridir. Türkiye'deki sosyal demokrat partiler (CHP, DSP, SHP) kısmen bu tür partilerin benzeridir.

Kurallı-merkezi odaklı partilerde cinslerarası eşitlik politikalarını benimsemiş bir parti elitinin bulunması ve merkezden yönlendirilen bir "kadınlar öncelik" politikasının başarı şansı yüksektir. Parti yönetiminin kadınlara yönelik olumlu davranışı kadınlara seçim listelerinde, delegelikte ve yönetim kurullarında "kota" uygulamalarıyla birleşirse kadınlar için en uygun politik koşullardan bir kısmı gerçekleşmiş olur. Uygulamada, kadınlara yönelik "fırsat önceliği" ve "kota" politikalarını en kolay kabul eden partilerden bir kısmı kurallı-merkezi partilerdir. Bu tür parti yapılarının en önemli sakıncası kadınlara yönelik öncelik politikalarını aşağıdan yukarıya doğru işleyen bir sistemli akış haline getirememeleri ve merkezde, büyük kentlerde, partili bir kadın seçkinler grubunun oluşumuna yol açmalarıdır. Böyle bir sorunun aşılıp aşılamaması da büyük ölçüde partinin seçmen tabanının içinde ne ölçüde etken, özerk ve güçlü bir kadın hareketinin olduğuna ve bu hareketin özgün siyasal taleplerini ne ölçüde güncelleştirerek parti politikaları içine kattığına bağlıdır.

4.2.2. Kurallı-Yerel Odaklı Partiler:

Batı Avrupa parti modeli de denilebilecek bu modelde parti içinde açık-yazılı ve standartlaşmış bürokratik kuralla, adaylık, seçilme vb. süreçleri belirlenmektedir. Bu çerçevede içinde kimlerin aday olacağı büyük ölçüde partinin yerel birimlerine ve seçim çevresindeki örgütlenmesinde yer alan kurul ve komitelerin kararlarına bağlıdır. Kural olarak genel başkanın veto yetkisi varsa da bu durum çoğu zaman hoş karşılanmaz. İngiltere, İsveç, İzlanda ve Almanya'nın önemli partileri bu modele girer. İngiliz İşçi Partisi ve Muhafazakar Parti, İsveç Sosyal Demokrat Partisi ve Muhafazakar Partisi, Almanya'da Sosyal Demokrat Parti (SPD) ve Hıristiyan Demokrat Parti(CDU) bu modelin tipik örnekleridir.

Kurallı-yerel odaklı parti modelini benimsemiş sosyal demokrat ve yeşil/çevreci partilerinin çoğunda yakın zamanlardan başlayarak %25-50 oranında değişen "cinsiyet kotası" uygulanmaktadır. Cinsiyet kotası partiyi destekleyen güçlü bir kadın hareketinin politik baskısı ve siyasal gündem oluşturma becerisi ile birleştiğinde kadınların siyasal temsili açısından en uygun koşulları oluşturmaktadır.

4.2.3. Esnek Yapılı-Merkezi Odaklı Partiler.

Büyük ölçüde dinsel temelli, muhafazakar partiler bu gruba girerler. (İtalyan Hıristiyan Demokrat Partisi gibi) Partinin seçim sürecindeki kararları büyük ölçüde liderin elit kadrosuyla parti içi fraksiyonlar ve yerel liderler arasındaki pazarlık ve güç dengeleme stratejilerine göre belirlenir. Parti liderlerinin cinslerarası eşitlik politikalarına sempatik bakması ve kadın seçmenlerin oylarını almak için gerekli "retorik" stratejilerini benimsemesi parti içindeki kadınların konumunu etkileyebilecek en temel belirleyicidir. Merkezin, "patronaj" sistemi içinde kabul edeceği kadın adaylar çabuk yükselebilirler. Fakat bu gelişme hiçbir kurala bağlı ol-

madığından düşüş de aynı ölçüde kolay olabilir. Bu tür destek politikalarının olmadığı durumlarda da parti liderliği hiçbir zaman statükoyu değiştirmeye yanaşmayarak kadınların siyasal temsilini tamamen engelleyebilmektedir. Türkiye'de Refah Partisi'nin durumu bu açıdan gözlenmeye değer bir örnektir. "Fırsat önceliği" ve "kota" politikaları bu tür partilerde büyük ölçüde gereksiz ve hatta zararlı bulunabilir. Bu tür partilerin kadınların siyasal temsiline kapılarını aralamaları büyük ölçüde kendilerine rakip gördükleri siyasi partilerin uyguladıkları cinslerarası eşitlik politikalarının başarı kazanmasına ve bu tür partilerin de başarılı olmak için benzer bir politika izlemeleri gerektiğine inandıkları zaman ortaya çıkabilir.

4.2.4. Esnek Yapılı-Yerel Odaklı Partiler.

En tipik örnekleri ABD partileri olan bu model içinde kadınların siyasal temsili konusunda parti merkezinin ve liderlerin olumlu veya olumsuz etkisi genellikle söz konusu olamaz. Fakat aynı zamanda parti yapısı yazılı kurallara bağlı olarak işlemediğinden sistemli bir cinslerarası eşitlik politikasına partinin sahip olması da olanaksızdır. Bu tür partilerde "cinsiyet kotası" uygulaması hemen hiç görülmez. Adaylık ve seçilme süreçleri büyük ölçüde yerel örgütlenmelerle parasal destek veren örgütler arasındaki siyasal pazarlıkların sonucunda belli olur. Bu tür parti yapıları içinde kadınların siyasal temsilinin, kadınların yerel güçlerine bağlı olarak artması mümkündür. ABD partileri bu konuda başarısız sayılabilecek örnekler iken Kanada'daki siyasal partiler kadınların siyasal temsiliinde başarılı uygulamalara sahiptirler.

Kadınların siyasal temsilinin kolaylaştırılması/ zorlaştırılması açısından parti yapılarının etkisini genel olarak değerlendirdiğimizde en olumlu koşulların cinslerarası eşitlik politikalarını samimi olarak destekleyen bir parti eliti, yerel düzeyde kadın adaylara karşı ayrımcılık yaratmayacak ılımlı siyasal rekabet koşulları, kadın adayları destekleyecek bir seçmen tabanı ve aktif bir kadın örgütlenmesinin bir araya gelmesi olduğunu söyleyebiliriz.

4.3. Parti İdeolojileri ve Kadınların Siyasal Temsili

Cinslerarası eşitlik politikalarının siyasal partiler tarafından benimsenmesi ve iktidara gelen bir siyasal partinin ulusal politikalar arasına bu politikaları entegre etme başarısı büyük ölçüde siyasal partilerin ideolojik eğilimlerine bağlı kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sağ ve muhafazakar partiler ile sol ve liberal partiler arasında varolan önemli ayrımlar siyasal süreçlerde belirleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra, dinsel kökenli partilerin kadınların siyasal temsiline olumsuz yaklaşımlarına karşılık, yeşil/çevreci partilerin sadece kadınların eşit temsili sağlamakla yetinmeyip cinsiyetçi her türlü zihniyete karşı aktif tavır aldıklarını söyleyebiliriz.

Sağ-muhafazakar partiler siyasette cinslerarası eşitlik politikalarına çoğu zaman soğuk ve mesafeli olmayı tercih etmişlerdir. Bunun yerine, kadınların anne ve

eş rolünün değer kazanması, cinslerarası işbölümü ve karşılıklı tamamlayıcılık anlayışının egemen olması doğrultusunda politikalara eğilim sağ/muhafazakar partilerde daha belirgindir. Kadının gücünün erkeklerin dünyasında onlarla rekabet etmekten değil, kadınlığın doğurma ve yetiştirme becerisinin değerli kılınmasından kaynaklanması doğru bulunmaktadır (Norris,1987). Bu ideolojik çerçevede sağ ve muhafazakar partiler kadınlarla ilgilendiklerinde onları her zaman anne ve eş rollerine uyumlu biçimde, aile kurumu içinde ve onun koruyucusu ve sürdürücüsü olarak ele alma eğilimindedirler. Kadının aile içindeki anne ve eş rolüyle çeşitli politikaların üretilmesi ve uygulanmasında sağ ve muhafazakar partilerin çoğu zaman mesafeli, eleştirel, hatta engelleyici olması sık görülebilecek bir durumdur. Bu nedenle kadınların işgücü piyasasında, çeşitli meslek alanlarına giriş ve yükselmeye karşılaştıkları ayrımcılıkları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar sağ partilerden fazla destek görmemektedir. Buna ilaveten, talebe bağlı kürtaj hakkı, ücretsiz kamu kreş ve çocuk yuvalarının yaygınlaştırılması gibi konularda sağ partilerin olumsuz tutumları da sık gözlenebilen bir olgudur.

Sol partiler ise, cinslerarası eşitliğin gereğine inanan bir ideolojik çerçeve içinde, eşitsizlik sorununun ancak kollektif çözümler üretilerek ve devlet aygıtları aracılığıyla bu alana müdahale edebilecek politikaların geliştirebilme koşullarında çözümlenebileceğine inanırlar. Sağ partilerin "anneleri koruma" politikalarına karşı sol partiler "çalışan kadın"ı veya "birey" olarak kadını koruma politikalarını öne çıkarırlar (Lovenduski,1993). "Çalışan kadın" veya birey olarak kadın kimliğini savunan bir ideolojik çerçevede eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük söylemi sol eğilimli partilerde belirleyici olur. "Çalışan kadın" kimliği, "eşit işe eşit ücret" veya "eşit değerde işe eşit ücret" politikalarını temel alan ücret ve istihdam politikaları, devletin cinslerarası ilişkileri düzenlemek üzere piyasaya müdahalesinin savunulması sol partilerin cinslerarası eşitlik politikalarının temelini oluşturur. Bunun devamı olarak, çalışan kadınların çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesinin kamusal sorumluluk alanı çerçevesinde tanımlandığı görülür. Liberal partiler genel olarak cinslerarası eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayanmakla birlikte devletin zorlayıcı müdahalelerine yol açan kamu politikalarına kuşku ile yaklaşır. Bunun yerine siyasal arenadaki rekabet karşısında cinslerin eşit fırsata sahip olması ilkesi genellikle önplana çıkartılır. Cinslerarası eşitliğin ancak zaman içinde, kadınların güçlenmesi ile çözülebileceğine olan inanç liberal partilerde belirgindir. Devletin özel alana ve toplumsal ilişkilere müdahalesini gerektirmeyecek cinslerarası eşitlik politikaları liberal parti ideolojilerinin temelidir.

Siyasal partilerin kadın sorunlarına ilgi duyma ve kadınların siyasal temsiline olanak sağlama oranı, merkezci partilerden sol partilere doğru gidildikçe artma eğilimi göstermektedir. Bugün parlamentosunda kadın temsil oranının yüksek olduğu ülkelerde ilk kadın temsilciler genellikle sol partilerden gelmiştir. Sol partilerin bu yaklaşımları zaman içinde diğer partileri de etkilemiş, kadınların siyasal temsilinin demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu düşüncesi yaygınlık ka-

zanmıştır. Buna rağmen sol ve sağ partiler arasındaki kadın temsil oranı farkı bugün hala dünyanın çok geniş bir kısmında varlığını sürdürmektedir. Örneğin 1948'de İtalyan parlamentosunda Komünist Parti temsilcilerinin %16'sı kadın iken, Hıristiyan Demokrat Partide %6 idi (United Nations, 1994).

Siyasal partilerin söz konusu farklı ideolojik tutumları cinslerarası eşitliği sağlamaya yönelik politikaların ulusal politikalar haline gelebilmesini çoğu zaman engellemektedir. Herşeyden önce cinslerarası eşitlik politikalarının ulusal kamu politikaları haline gelmesi partilerin ideolojik eğilimlerinin kesişme noktalarının ve uzlaşma pratiğinin varlığını gerektirmektedir. Sağ ve sol ideolojiler arasında söz konusu politikaların amaçlarında benzerlik varsa bu politikaların başarı şansı yükselmektedir. Örneğin, toplumsal refahın cinslerarasında eşit dağıtılması gibi meşru bir amaç üzerinde anlaşarak kadınlara eğitimde fırsat eşitliği, sosyal güvenlik hakkı gibi konularda ulusal kamu politikaları geliştirmek kolay olmaktadır. Öte yandan kadın bedeninin ve doğurganlığının kadınların kendi denetimlerine bırakılıp bırakılmaması gibi bir konuda sağ ve sol ideolojiler birbirlerine karşı tutumlara sahip olduğundan uzlaşma olamamaktadır. Örneğin, kürtaj hakkı, aile içindeki cinsel şiddete karşı kadınların korunması, evlilik içi tecavüzün suç sayılması gibi konularda ulusal düzeyde kamu politikaları oluşturmak hala istisnai durumlardır.

Kadın bedeninin ve doğurganlığının denetiminin kadınlara bırakılmasına yönelik tartışmalardan bahsederken bu konudaki feminist ideolojinin etkisini mutlaka göz önünde tutmak gerekir. Feminist hareketin kadın bedenini şiddete maruz kalan en önemli bireysel alan olarak tanımlaması ve kadın bedeninin cinsiyetçi denetiminin temel mekanizması olan cinsel şiddete karşı açtığı savaşın sağ ve sol partilerin politik gündemlerine olan etkisi dikkat çekicidir. Sol partilerin bu alandaki kadın taleplerini kendi politik gündemlerine dahil etme eğilimi sol ve sağ partiler arasındaki ideolojik farkı genişletmektedir. Talep üzerine kürtaj, serbest doğum kontrolü hakkı, aile içi tecavüz ve ensestest ceza yasaları kapsamına alınması talepleri ancak sol/sosyal demokrat partiler ile çevreci/yeşil partilerin iktidar dönemlerinde politik destek bulmakta ve kamu politikaları ile bağlantı kurabilmektedir. Sol partilerin iktidarı sağ partilere devretmesi durumunda bu tür politikalara kamu desteğinin sürmesi ancak politikaların ulusal düzeyde meşruluk kazanmasına bağlı olmakta, bu da hala istisnai bir durum olarak kalmaktadır.

Kadınların siyasal partilerde seçilebilme, parti içinde yükselme ve yönetim kademelerine gelebilmeleri için savunulan "fırsat önceliği" ve "kota" politikaları sol, sosyal demokrat ve yeşil/çevreci partiler tarafından, kadınlar lehine bir ayrımcılık yaratarak kısa dönemde cinslerarası eşitliğin sağlanması doğrultusunda önemli bir mesafe alabilmenin etkin yolu olarak görülmektedir. Kadınların önündeki yapısal engellerin ve mevcut eşitsizliklerin tersine bir ayrımcılık yaratılarak aşılıp çalışılması için kullanılan "kota" politikaları, ancak başarılı olmaları

durumunda sağ partileri etkilemektedir. "Soldan etkilenme" diyebileceğimiz bu gelişme durumunda sağ ve sol partiler arasındaki ideolojik farklar azalmaktadır. Aksi takdirde sağ ve merkez partiler büyük ölçüde kadınların eşitliği sorununu "retorik" stratejiler olarak ele almakta, kadınların adaylığa cesaretlendirilmesi, seçmenlerin kadın adayları seçmeye teşvik edilmesi gereğini dile getirmekte, fakat bütün bunların herhangi bir müdahale olmadan, eşit ve açık rekabet koşullarında gerçekleşmesi gereğini vurgulamaktadırlar.

Dinsel bir ideolojik temele dayalı partiler ise, kadınların siyasal kurumlar içindeki temsili gibi bir sorunu zaten çoğu zaman gündemlerine bile almadıkları için dikkatlerini aile kurumunu destekleme, kürtaj ve doğum kontrolü uygulamalarını kısıtlama ya da yasaklama ve kadınların cinsel tutum ve davranışlarının ne olması gerektiği konusunda demeçler verme gibi konularda yoğunlaştırmaktadırlar.

4.4.Yeni Partiler ve Kadınların Siyasal Temsili

Siyasal partilerde kadınların temsili açısından en ilginç örnekler çok yakın zamanlarda ortaya çıkmış olan **yeşil/çevreci** partilerin uyguladıkları politikalarıdır. 1968 hareketleri sonrasında siyaset sahnesine giren ve bu anlamda en yeni parti türü olan yeşil/çevreci partiler çoğu zaman yeşil/çevrecilerin yanısıra feminist ve sosyalist muhaliflerin birlikte oluşturdukları yapılar olarak da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Federal Almanya Yeşiller Partisi 1983'de, 30 yıl aradan sonra parlamentoya giren ilk yeni parti oldu. Yeşiller Partisi, 1968 dönemi ertesinde formel siyasal sistemden hoşnut olmayan, sisteme yabancılaşmış, genç ve muhalif kesimlerin desteğini alıyordu. Yeşiller Partisi önce bir toplumsal hareket olarak ortaya çıktı. Bu hareket içinde yer alan feministler başka ülkelerdeki benzer kadın hareketlerinden daha fazla soldan kopmuş, sol örgütlerdeki erkek egemenliğine duyulan tepki sonucu oluşmuş bir kadın hareketini temsil ediyordu. Mevcut siyasal kurumların dışında kalarak bir muhalefet hareketi geliştirmek ve kadınların kendi kendilerine yardımcı perspektifine dayalı otonom bir stratejinin gereği yaygın biçimde benimseniyordu. Mevcut çevre ve barış hareketleri kadınları eksik temsil ettiği için eleştirilirken, Yeşiller Partisi'nin kuruluş aşamasında (Mart 1979), kadınların temsiline özel bir önem verildiğini ve kadın politikalarının partinin temel politikaları arasına başarı ile entegre edildiğini görüyoruz. Partinin karşı olduğu konuların başında kadınlara karşı yaygın şiddet uygulaması, her türlü kamusal alanda kadınların eksik temsili, kadınların erkek gereksinmelerinin nesnesi olarak kullanılması, kadınların sadece anne ve eş olarak dikkate alınması geliyordu. Başkanlığını feminist Petra Kelly'nin yaptığı Yeşiller Partisi 1983 Bundestag seçimlerinde parlamentoya giren 51 kadın milletvekilinin 10 tanesini seçtirmeyi başarmıştı. Yeşil Parti delegelerinin %38'i kadın iken, aynı oran SPD'de %10.4, CDU/CSU'da % 6.6, FDP'de % 8.5 idi. 1987 seçimleri sonucu Bundestag'daki Yeşiller Partisi milletvekillerinin içinde kadın oranı %56.8'e çıktı. Oysa ki aynı dönemde parlamentodaki diğer partilerde kadın milletvekili oranı SPD'de %16.1, FDP'de % 12.5,

CDU/CSU'da % 8.1 oldu. Yine aynı dönemde yerel meclislerde diğer partilerin kadın temsilci oranı % 10'u geçmezken Yeşiller Partisi'nin yerel meclislerdeki temsilcilerinin 1/3'ü kadındı. Hatta Hamburg parlamentosundaki Yeşiller Partisi'nin bütün temsilcileri kadınlardan seçilmişti. 1989 Berlin yerel meclis seçimleri sonucunda SPD ile koalisyon kuran Yeşiller Partisi'nin (yerel adı sosyalistlerle yapılan ittifakın adı olan Alternatifer), kabineye giren üç bakanı da kadındı. Yeşiller Partisi, parti içi örgütlenme ilkelerinde de kadınlara önem vererek kadınlarla ilgili alınacak kararlarda kadınlara veto hakkı tanımıştı. Partinin rotasyona dayalı liderlik ilkesi ise kadınların liderlik yapmalarını kolaylaştıran deneyimleri olanaklı kıldı (Scmith,1990).

4.5. Kadın Örgütlenmeleri , Siyasal Kampanyalar ve Kadınların Siyasal Temsili

Kadınlar, siyasal kurumlar içinde temsil edilme oranlarını arttırabilmek için dünyanın çeşitli yerlerinde çeşitli yollar denediler. Zengin bir deneyim birikimi oluşturan bu yollardan önemli bulduğumuz birkaç tanesine kısaca bakalım.

4.5.1. Kadın Partileri, Kadın Listeleri ve Kadın Kampanyaları

20. yüzyılın başında, seçme ve seçilme hakkını kazanan kadınlar kadın partileri kurma, kadınlardan oluşan aday listeleri çıkarma ve kadın adaylar için seçim kampanyaları düzenleme deneyimini hemen dünyanın her yerinde yaşadılar. Kuruluşundan itibaren mevcut partilerin ve statükocu güçlerin büyük tepkisini çeken kadın partisi kurma girişimleri büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Bu deneyimler seçimlerde sadece cinsiyet temelinde dayalı örgütlenmelerin seçilmek için yeterli bir zemin oluşturamayacağı gerçeğini kadınlara gösterdi. Genel amaçlı partiler karşısında bir cinsin kendi taleplerini dile getirmek amacıyla kurulan partiler yeterli bir alternatif olarak görülmediler. Seçimlerde kadın aday listeleri hazırlama, oy hakkının kazanılmasının hemen ertesinde, özellikle de yerel seçimler düzeyinde gündeme geldi (Skard ve Haavio-Mannile, 1985) ve **Danimarka** ve **İzlanda** gibi ülkelerde çok sık başvurulan bir yol oldu. **Norveç'** de, 1918 parlamento seçimlerinde ilk kadın adaylar listesi hazırlandı ve Oslo'da "Kadınlar Seçim Birliği" örgütü kuruldu, ama seçimlerde ciddi bir başarı gösteremedi. 1927'de Oslo Kadınlar Partisi kuruldu, parti listesi 1928 seçimlerinde sadece çok sınırlı bir seçmen desteği sağlayarak birkaç yıl içinde kendini kapatmak zorunda kaldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kuzey Norveç'de, Bodo kentinde kurulan Kadınlar Partisi ise belediye seçimlerinde birkaç temsilci seçtirmeyi başarabildi. 1975 ve 1979 seçimlerinde sadece birkaç kırsal bölgede kadın listeleri başarı kazanabildi. Fakat bu tür çabalar ulusal düzeydeki seçimlerde hiçbir varlık gösteremedi.

İsveç'de ilk kadın listesi 1924'de kendi partileri tarafından ciddiye alınmadıkları eleştirisi ile ortaya çıkan liberal kadınlar tarafından hazırlandı. Bu kadınlar Stokholm ve Kristianstad kentlerinde ayrı kadın adaylar listesi hazırladılar, ama seçimlerde hiçbir sandalye kazanamadılar. Hatta, bir sonraki seçimlerde seçilmiş kadın sayısında düşüş dahi oldu. 1927 yerel seçimlerinde ve 1928 parlamento seçimlerinde kadın hakları savunucuları **Kadınlar Listesi Birliği** (Women's List Association) adlı bir örgüt kurarak Stokholm, Södermanland ve Halland kentlerinde kampanyalar yaptılar. Bu deneyimin de başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen kadınların kazancı biraraya gelerek örgütlenmeyi becerme ve bütün siyasal kurumların dikkatini kadınların siyasal temsili sorununa çekmeyi başarmak oldu.

Finlandiya'da kadın hakları savunucularının kurduğu Kadınlar Partisi de, seçim sisteminin bireye oy verme ilkesine dayanması nedeniyle başarı gösteremedi. Finlandiya deneyimi, ayrı kadın adaylar listesi savunmak yerine, partilerin kadın örgütlerinin adaylarının kadınlar tarafından belirlenmesi geleneğinin gelişmesi doğrultusunda oldu.

Seçilme ve yeterli oy alma başarısı gösteremeyen bu kadın örgütleri örneklerinin yanısıra **Danimarka** ve **İzlanda** kadın hakları savunucularının deneyimlerinin daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu başarılar ulusal düzeyde olmaktan çok, yerel seçimler düzeyinde idi. Bunun nedeni ise siyasal partilerin yerel düzeyde gevşek ve güçsüz örgütlenmelere sahip olmalarıydı. Danimarka'da her yerel seçimde en az birkaç kadın aday listesi çıkıyordu. Bu listeler 1909'da %40 oy alarak 16 kadın temsilci, 1913'de % 37 oy alarak 15 kadın temsilciyi yerel meclislere seçtirmeyi başardılar. Savaş sonrası dönemde kadın listelerinin tek önemli başarısı 1946'da % 32 oranında gerçekleşti. Bundan sonra da kadın listeleri ciddi bir varlık gösteremedi.

İzlanda'da, 1908-1921 döneminde, ayrı kadın aday listeleri önemli destekler kazanmayı başardı. Reykjavik kentinde 1908, 1910 ve 1912 yerel seçimlerinde kadın hakları hareketinin hazırlayıp desteklediği kadın aday listesi %20 civarında oy aldı; Akureyri kentinde 1911'de %17 ve 1921'de %29; Seydisfjord kentinde ise 1910'da %36 oy oranına ulaşabiliyor kadın listeleri. Bu başarı büyük ölçüde o dönemde siyasal partilerin örgüt yapılarının güçsüzlüğü sayesinde gerçekleşmişti. 1922'de kadın aday listeleri kampanyası İzlanda parlamentosuna, ilk kadın milletvekili olan H.Bjarnason'u seçtirme başarısını gösterdi (Skard ve Haavio-Mannila,1985). İzlanda'da, 1980 sonrasında tekrar canlanan kadın aday listeleri, adaylarını seçtirmede yine başarı gösteriyorlar. Bağımsız feministlerin örgütlediği ve Kadın Yılı nedeniyle kadınların hala eksik temsili protesto eden gösterilerin ardından gelen seçimlerde, kadın aday listelerinde yer alan kadınlardan seçilme başarısı gösterenler oldu. 1982 yerel seçimlerinde Akureyri kentinde 2, Reykjavik kentinde 21; 1983 genel seçimlerinde Kadınlar Partisi'nin adaylarından 3 kadın

seçildiler. Zaten bu seçim dönemlerinde diğer partilerden seçilen kadın aday sayıları da hızla artmaktaydı. İzlanda'da, 1995 seçimlerinde parlamentodaki kadın oranı % 24'e çıktı (Nordic Council of Ministers,1995).

Seçim dönemlerinde kadın örgütlerinin kendi adaylarını çeşitli siyasal partilerin listelerinden aday göstermeye çalışmaları, bu adayları desteklemek için siyasal kampanyalar düzenlemeleri kadınların siyasal temsilini gerçekleştirme yolları arasında en önemlilerinden biridir. Yunanistan'da, 1989 seçimlerinde kadın hareketinin yürüttüğü % 35 kadın kotası kampanyası, veri elde edilebilen Atina bölgesinde erkeklere oranla iki kat daha fazla kadın seçmen oyunu alarak ciddi bir başarı elde etti (United Nations,1994).

Kadın adayların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de seçim kampanyalarının gerektirdiği para kaynaklarına sahip olmamaktır. Bu konuda hem kadın hareketleri, hem siyasal partiler, hem de hükümetler çeşitli destek politikaları uygulamaya yeni yeni başlamaktadırlar. Japonya'da, 1987 yerel seçimlerinde 'Olumlu Eylem Planı' gereğince yeni kadın adaylara sağlanan parasal destek, aday kadınların % 90'ının başarılı olmasını sağladı. Bu sayede yerel düzeyde seçilmiş kadın temsilci oranında %50'lik bir artış sağlandı. Kanada'da Liberal Parti ve Yeni Demokrasi Partisi gibi partiler kendi kadın adaylarını desteklemek için özel fonlar oluşturmakta ve kadın adaylarını desteklemeyi planlı bir biçimde sürdürmektedirler (Erickson,1993). Bazı ülkelerde ise kadın hareketleri, parti yapılarından bağımsız olarak "kendi parayı kendin bul" (Skeije,1993) kampanyaları düzenleyerek kadın adayların finansmanını büyük ölçüde düzenledikleri yardım kampanyalarıyla sağlamaya çalışıyorlar. Bu tür kampanyaların en başarılı örneklerinden birini Norveç'de görmek mümkündür. Norveç'de kadınlar tarafından düzenlenen seçim kampanyaları öncelikle yerel seçimlere yöneldi ve seçilmiş kadın oranını yükseltmeyi amaçladı. Bütün partilerden kadınların katıldığı ilk kampanya 1967 yerel seçimlerinde yapıldı ve kampanya düzenleme komitesinde kadın, örgütlerinin çoğunun temsilcisi bulunuyordu. Sonuçta yerel meclislerde kadın oranı %6'dan %9.5'a çıktı. 1971'de ise bu sayı ülke düzeyinde %15 oldu, hatta başkent dahil üç belediye meclisinde kadınlar çoğunluk bile oldular. 1975 seçimlerinde, artık kadınların desteklenmesi için özel kampanyaya gerek olmadığı fikri ciddi bir yanılğı yarattı ve artış oranı %0.6'da kaldı. Daha sonraları da seçimlerde kadın kampanyaları önemini ve belirleyici etkisini devam ettirdi. Seçilen kadınların büyük kentlerde ve gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması üzerine, seçim kampanyaları kadın oranının düşük olduğu seçim bölgelerinde bu oranı yükselterek ulusal düzeyde kadın temsilini homojenleştirme hedefine yöneldiler. 1993 yılında yapılan son genel seçimlerde seçilen kadın oranının %38.2'ye ulaşması, kadınlar tarafından, kadın adaylar için ve kadın sorunlarının politikleşmesine yönelik düzenlenen kampanyaların başarılı sonucunu ortaya koymuş oldu. Finlandiya'da ise, özel kadın kampanyası olmamasına karşılık, kitle iletişim araçları, radyo istasyonları ve

kadın magazin dergileri, kadın adayların tanıtımı ve desteklenmesi konusunda çok aktif destek oluşturabilmektedir.

Seçim dönemlerinde kadın adayların seçilme şansını artıran faktörler arasında partilerin kadın adaylar için özel eğitim programları hazırlaması, seçmenleri, delegeleri ve kadın adayları biraraya getiren toplantılar düzenleme sıklığı gibi birçok başka faktörlerden de söz etmek olanaklıdır. Diğer güçlü erkek adaylarla rekabet etme gereğinin bulunduğu durumlarda, yani dar bölge tek adaya dayalı seçim sistemlerinde, ya da geniş bölge ve liste usulüne dayalı seçim sistemlerinde de "tercihli oy"un geçerli olduğu durumlarda bu tür parti destekleri çoğu zaman kadın adaylar açısından belirleyici önemde olmaktadır. Kadın adayların seçilme şansı açısından yine de çoğu zaman aile mirası olarak sahiplenilen koltuk hala en güvenceli konum olmakta veya bir ya da iki güçlü erkek adayla birlikte bir "paket" olarak seçmen önüne çıkma başarı şansını yükseltmektedir (Guadagnini, 1993). Bütün bu faktörlerin ötesinde, sonuç olarak kadınların siyasal kurumlar içinde temsili hala bu kurumların kapılarını kadınlara açmaya karar verecek erkeklerin zihniyetlerine bağlı kalmaya devam etmektedir. Siyasal kurumların kapılarını açıp açmama imtiyazına sahip erkek politikacılar bu ayrıcalıklı konumlarını kadınlar için, kadınlarla birlikte yeni ve eşitlikçi bir dünya adına terk ettiklerinde kadınların siyasal temsiline gerçek anlamı ortaya çıkacaktır.

4.5.2. Siyasal Partiler ve Kadın Örgütlenmeleri

Kadınların "ikinci cins" olmaktan kurtulma çabalarını etkileyen en önemli faktörlerden biri de kadınların örgütlenme düzeyleri, ilkeleri, içeriği ve örgütlerin diğer toplumsal örgütlerle ilişki kurma biçimidir. Bu özellikler açısından kadın örgütlenmelerini çeşitli sınıflandırmalar yaparak incelemek olasıdır. Herşeyden önce kadın örgütlerinin oluşumuna yol açan temel ideolojik ilkeler açısından birbirinden farklılaştırılmaları gerekir. Bu açıdan baktığımızda kadın örgütlenmelerinin temelinde yatan üç ideolojik ilkeyi birbirinden ayırt edebiliriz.

4.5.2.1. Eşit Değer İlkesine Dayalı Kadın Örgütlenmesi:

Kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin ve konumlarının farklı olması gerektiğini, ama her iki cinsin toplumsal değerinin eşitliğini savunan görüşe dayalı kadın örgütleri bu ilkeye dayanırlar. Genellikle muhafazakar ve dinsel temelli ideolojik eğilim gösteren bu tür kadın örgütleri kadınların geleneksel rollerinin önemszenmesi ve toplumsal saygınlığının arttırılmasını amaçlarlar. Bu tür örgütlerin en tipik olanı ev kadınlarının kurdukları örgütler ve dinsel kadın örgütleridir.

4.5.2.2. Eşit Statü İlkesine Dayalı Kadın Örgütlenmeleri:

Bu tür örgütler kadın ve erkeğin toplumsal konumlarının ve işlevlerinin aynı olması gerektiğini savunarak her iki cinse de aynı eğitim, iş, kariyer, ücret vb.

olanakları sağlanması ve ayrımcılık yapılmaması gereğini vurgularlar. Kadın haklarını savunma örgütleri, kadınların mesleki örgütlenmeleri bu tür örgütlenmenin tipik örnekleridir.

4.5.2.3. Kadın Kurtuluşu ve Özgürlüğü İlkesine Dayalı Örgütlenmeler:

Kadınların ezilmişliğine yol açan her türlü iktidar, hiyerarşi ve baskıya karşı kadın bilinçlenmesini, dayanışmasını savunarak, kadınların erkek egemen toplumsal sistemden kurtuluşunu savunan örgütlenmelerdir. Bu tür örgütler esas olarak feminist kadın örgütlenmeleridir.

4.5.2.4. Örgütlenme Alanlarına Göre Kadın Örgütleri

Bu ilkelere dayalı kadın örgütleri (Dahlerup ve Gulli,1985) çeşitli ülkelerde farklı yapılar ve isimler altında ortaya çıkabilmekte ve farklı alanlarda varlıklarını sürdürebilmektedirler. Örgütlenme alanları itibariyle kadın örgütlerini şöyle bir sıralama içinde toplayabiliriz:

- ev kadınları örgütleri,
- toplumsal ve insani yardım amaçlı kadın örgütleri (yoksullara, kimsesizlere, yaşlılara, sakatlara vb. yardım),
- dine ve inanca dayalı kadın örgütlenmeleri,
- çiftçi-köylü eşleri (tarım sektörü) örgütleri,
- mesleki kadın örgütleri (doktor, avukat, hemşire, öğretmen, girişimci vb. kadınların mesleki çıkar temsili örgütleri),
- siyasal partilerin kadın örgütleri,
- kadın hakları örgütleri,
- feminist örgütler,
- şemsiye örgütler (çok sayıda ve birbirinden farklı amaçla kurulmuş kadın örgütlerini ulusal düzeyde ve genellikle somut hedefler doğrultusunda bir araya getirmeyi amaçlayan örgütler).

Bu örgütlenme tipolojileri içinde doğrudan bizi ilgilendiren bir tür olarak siyasal partilerin kadın örgütlenme biçimlerine bakarsak kadın örgütlenmesinin temel sorunlarının tartışıldığı bir alanla karşı karşıya kalırız.

4.5.2.5. Siyasal Partiler İçinde Kadın Örgütlenmeleri:

Siyasal partiler içinde kadınlar ve erkeklerin birlikte mi yoksa ayrı mı örgütlenmeleri gerektiği 20.yüzyılın politikacılarının en çok tartıştığı sorunlardan biri olmuştur. Kadınların ve erkeklerin toplumsal konumlarının ve işlevlerinin farklı olduğuna inanan ve eşit statüden çok eşit değer ilkesini benimsemiş siyasal partilerde -ki bu tür partiler daha çok muhafazakar ya da dinsel temelli partilerdir- kadınların ayrı örgütlenmesi genellikle kabul edilmiştir. Bunun nedeni genellikle bu

tür partiler içinde cinsiyete göre bir işbölümünün meşru ve kaçınılmaz olduğuna dair yaygın inançtır. Bu tür partilerde kadın örgütleri parti içinde ayrı olarak, ya da parti dışında ama tamamen partiye paralel olarak çalışan örgütlenmeler olarak ortaya çıkarlar. Örneğin Hollanda'da Katolik Parti hiç bir zaman formel bir kadın kolları örgütlenmesine sahip olmamıştır. Ama parti dışındaki katolik kadın örgütleriyle partinin çok yakın ilişkileri vardır ve bu örgütlerin yöneticilerinin çoğu aynı zamanda partinin de tanınmış kadın politikacılarıdır (Leijenaar,1993). Almanya'da Hıristiyan Demokrat Parti (CDU)nin kadın örgütü olarak çalışan Hıristiyan Demokrat Kadınlar Birliği (Frauenvereinigung) partiden ayrı kongre, faaliyet programı geliştirerek, esas olarak partiye üye olmayan kadınları etkileme amacıyla oluşturulmuş bir örgüttür (Kolinsky,1993).

Geleneksel sosyalist/komünist partilerde ise bu eğilimin tam tersi olan bir bakış açısını, özellikle yüzyılın başlangıcında çok belirgin olarak görmek mümkündür. Sosyalist ya da komünist partilerde ayrı kadın örgütlenmesine, toplumsal sınıf çıkarı temeline dayalı parti örgütlenmesinde parçalanma yaratacağı gerekçesi ile karşı çıkılmıştır. Bu tezin temelinde cinslerarası ezilme ilişkisinin her zaman sınıf temelli sömürü ilişkisi karşısında ikincil olacağı ve kadın işçilerle erkek işçilerin ortak sınıf çıkarının savunulmasının herşeyden önce geleceği fikri yatmaktadır. Bu yüzyılın başında özellikle Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Fransız sosyalist hareketi içinde ortaya çıkan tartışmalar ve yapılar, sosyalist/komünist partilerin kadın örgütlenmelerine bakış açısını etkileyen önemli tarihsel deneyimler olmuştur (Lovenduski,1986).

Günümüzün sol ya da sosyal demokrat partileri ise genellikle ayrı kadın örgütlenmelerini benimsemiş olmakla birlikte bu örgütlenmelerin yapıları, yetki sınırları ve etkinlikleri açısından önemli farklar göstermektedirler. Fransız Sosyalist Partisi'nde ayrı kadın örgütlenmesi, kadınların parti içinde marjinalleştirilmesine ve kadın sorunlarının gettolaşmasına yol açtığı gerekçesi ile eleştirilmiştir (Apleton ve Mazur,1993). Almanya'da ise Alman Sosyal Demokrat Partisi(SPD)'de savaş sonrası kurulan kadın kolları 1973'den itibaren ayrı bir kadın örgütü olan Sosyal Demokrat Kadınlar Birliği (ASF) adını alarak parti üzerinde etkin bir baskı örgütü gibi çalışmaya başlamıştır. İtalyan ve Hollanda sosyalist/sol partilerinde de ayrı kadın örgütlenmesi modeli benimsenmiştir. Siyasal bir partide ayrı kadın kolları örgütlenmesi, örneklerini verdiğimiz partilerde, zaman içinde giderek güçlenen ve partinin kadın konusundaki politikalarını belirleyen, kendi yöneticilerini partinin karar mekanizmalarına taşıyan bir işleve sahip olmuştur. Ama, bir partinin ayrı bir kadın örgütlenmesine sahip olması, kadınların sorunlarını ve bakış açılarını siyasete taşıyıp onların varlığını partiye katacağı anlamına her zaman gelmemektedir. Birçok siyasal partide kadın kolları parti içinde mevcut cinsiyetçi işbölümü uyarınca düşük statülü ve ikincil işlerin kadınlar tarafından yapılmasını sağlamanın temel meşrulaştırılma alanı haline de gelebilmektedir. Bu anlamda kadın kolları, kadınların siyasete aktif katılımını değil, partinin ayak işlerinde

çalışacakların bu işlere gönüllü talip olmasını sağlayan mekanizmalara dönüştürülmektedir.

Siyasal partilerin kadın örgütlerinin kadınların siyasi temsilini sağlayabilmesi için şu işlevleri yerine getirebilmesi gerekir (Inter-Parliamentary Council, 1994).

- kadın örgütleri, kadınların kadın olmaktan kaynaklanan özgün sorunlarının tartışıldığı ve bu sorunların diğer parti faaliyetleri içine taşınabildiği platformlar olmalıdır,

- kadın örgütleri, düşük siyasi katılım gösteren kadınlara toplumsal ve siyasi haklarını hatırlatmak ve onların aktif siyasi katılımlarının önemini kavratmak amacıyla güden taban faaliyetlerini örgütleyen alanlar olmalıdır,

- kadın örgütleri, kadınları-özellikle eğitim düzeyi düşük kadınları- siyasi sistem ve seçimlerle ilgili somut konular hakkında bilgilendirerek onların etkin katılım oranlarını arttırmalıdır,

- kadın örgütleri, yerel ve ulusal düzeydeki seçimler için kadınları aday olmaya teşvik etmeli, aday kadınların siyasi konulardaki eğitimini sağlamalı, kampanyalarını desteklemeli, onların basın ve diğer önemli kurumlarla ilişki kurmasına yardımcı olmalıdır,

- kadın örgütleri, seçimlerde aday olan kadınlar arasında, sonra da seçilmeyi başaran kadınlar arasında ilişki ağları kurarak destek olmalıdır.

Ayrı kadın örgütlenmesine sahip siyasi partilerde bu örgütlenmelerle parti arasında varolan ilişkilerin niteliği açısından üç ayrı örgüt modelinin zaman içinde geliştiğini söylemek mümkündür:

i. Partiden Bağımsız Kadın Örgütleri: Kendi üye kaydını kendi yapan, aidat toplayan, kendi bağımsız programı ve politikası olan, kendi sekreteryası ve bürosu bulunan kadın örgütlenmeleridirler.

ii. Partinin Kadın Örgütü: Partiden bağımsız olmadan, parti örgüt yapısı içinde ayrı bir bütün olarak örgütlenmiş ve partiye üye olan kadınların genellikle otomatik olarak üye olduğu örgüt yapılarıdır.

iii. Siyasi Partilerin Kadın Komisyonları veya Eşit Statü Komiteleri Türü Kadın Örgütlenmeleri: Bu tür örgütlenmeye sahip siyasi partilerde varolan kadın komisyonları veya eşitlik komitelerinin ayrı örgütlenmesi olmamakla birlikte, parti merkezinden ayrı faaliyet düzenleme ve partinin cinslerarası eşitlik politikalarını oluşturma yetkisi söz konusu olmaktadır. Danimarka, İsveç ve Norveç Komünist partileri bunun tipik örneğidir (Dahlerup ve Gulli, 1985).

Siyasal partilerin yukarıda özetlediğimiz modeller içinde kadın örgütlenmelerine yaklaşımları, partiler ve kadın örgütleri arasında üç ayrı tarz ilişki modelini ortaya koymaktadır.

i. Parti Politikalarına Kadın Desteği Oluşturma: Bu tür kadın örgütlenme modelinde kadın örgütünün varlık nedeni partinin politik hedefleri ve parti merkezinin direktifleri doğrultusunda kadınlara parti görüşlerini benimsetmek ve oy kazanmak olarak gerçekleşir. Kadınların siyasal mobilizasyonunu amaçlayan bu tür kadın örgütlenmelerinde parti içinde kadın etkinliği düzeyi düşüktür. Partili kadınlar kendi talep ve sorunlarını dile getirmekten çok parti merkezince saptanan kadın politikalarının yayıcısı konumunda bulunurlar. Bu durum kadınların politikanın öznesi değil, nesnesi olduğu bir konum olarak tanımlanabilir. Muhafazakar ve dinsel kökenli partilerde daha çok bu tür bir örgütlenme modeli görülür.

ii. Kadın Bakış Açısını Parti Politikalarına Taşıma: Bu tür kadın örgütlenmelerinde parti yönetimi ile sıkı bir ideolojik ve örgütsel bağ bulunmakla birlikte, esas olarak kadın örgütünün bağımsız bir örgüt yapısı, politikası ve bütçesi olması hedeflenir. Kadınların erkeklerden farklı sorunları ve dolayısıyla temsil edilmesi gerekli çıkarları olduğu açık ya da gizli kabul edilmiştir. Bu yapılanma içinde esas amaç, kadınların taleplerini parti içine taşıyıp partinin cinsiyet yapısını ve politikasını değiştirme ve dönüştürmedir. Sosyalist ve sosyal demokrat partilerde daha sık görülen bu tür kadın örgütleri partinin bir kolu gibi çalışmaktan çok parti içi muhalefet ya da baskı grubu gibi çalışırlar.

iii. Partilerden Özerk Feminist Örgütlenme: Günümüzde feminist örgütlenmelerin çoğu siyasal partileri ve parlamentoları cinsiyetçi, erkek egemenliğine dayalı toplum düzenini sürdürmeye yarayan temel kurumlar olarak görüp eleştirirler. Siyasal partiler birlikte çalışacak müttefikler olmaktan çok karşı çıkılacak, özerk olunması gereken, cinsiyetçi sistemi üreten temel kurumlardandır. Bunun yerine, anti hiyerarşik, küçük ve özerk olarak örgütlenmiş kadın grupları içinde kadın bilincini ve feminist eleştiriyi geliştirmek ve bunun için de ideolojik özerkliği sonuna kadar korumak temel ilkedir. Hedef, devlet ya da siyasal kurumlar değil, doğrudan diğer kadınların hayatlarıdır. Düzeni değiştirmek için kadınların kendi hayatlarını değiştirmeleri gerekliliği vurgulanır. Erkeklerle iktidarı paylaşmak değil, her türlü toplumsal iktidarı ortadan kaldırmak ile ancak kadınların özgürleşmesi olanaklıdır. Özel alanı politikleştirmek, gündelik hayatı değiştirmek ve "kadınlar için, kadınlar tarafından" yapılabilecek önem vermek temel stratejidir.

Kadın örgütlenme modelleri arasında bir tercih yapılabilir mi? Doğru ya da yanlış örgütlenme var mıdır? Bu tür sorulara doğrudan bir yanıt vermek kanımca olanaksızdır. Çünkü her örgütlenme modelinin başarılı olduğu alanlar vardır. Cinsiyetçi baskıyı açığa çıkarmak ve bir kadın bilinci geliştirmek için ideolojik özerkliği temel alan feminist örgütlenmeler kaçınılmazdır. Öte yandan siyasal kurumları kadın bakış açısından değiştirmek de kaçınılmaz hale geldikçe, özerk örgütlerin yanısıra geniş tabanlı, kadın örgütleri arasında bir dayanışma ve ortak hedef geliştirebilmeye dayalı örgütlenmeler de bir zorunluluk haline gelmektedir. Önemli olan, bir kadın hareketi içinde farklı tür örgütlerin alana ve amaca göre konum-

lanmasını becerebilmek ve bu örgütler arasında somut bir dayanışmanın gerçekleştirilebilmesidir. Başarılı kadın hareketlerinin hem ideolojik olarak özerk bir kadın bilinci geliştirecek örgütlere, hem de sistemin kurumlarını cinsiyetçi yapı ve zihniyetlerden arındıracak örgütlenmelere dayanması kaçınılmazdır. Bu ikili strateji ve bakış açısının kaçınılmazlığı ve amaçlara uygun bir sentez gücü bugün birçok ülke kadın hareketinin ulaşmaya çalıştığı bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Siyasal Kurumlarda Kadınlar İçin Olumlu Destek Politikaları

Yüzyılın ilk çeyreğinde kadınların seçme ve seçilme hakkı için verdikleri mücadele başarıyla sonuçlanmıştı. Fakat, 20. yüzyılın içinde kadınların seçmen olarak dikkate alınır olması, siyasal sistemlerde köklü bir değişiklik yaratmadı. Siyasal partiler, parlamentolar kadınları sadece seçmen olarak dikkate alıp varolan yapıları büyük ölçüde değiştirmeden korudular. Siyasal kurumlar toplumsal cinsiyetten çok toplumdaki diğer sosyal ve ideolojik farklılıkları temsil etme iddiasıyla varlıklarını sürdürdüler.

1970'lerde kadın hareketinin yepyeni bir siyasal gündem ile dünyayı sarsmasının ardından siyasal kurumlar da kadınlardan gelen yoğun bir eleştiriye maruz kaldı. 1980'lerin başında siyasal kurumların karar mekanizmaları hala kadınlara sıkı sıkı kapalıydı. En az yüz yıldır ücretli işgücü olarak piyasada varlıklarını sürdüren kadınlar bürokraside, siyasette ve iş yönetiminde hala "görünmez" olmaya devam ediyorlardı. Feminist hareket siyasal kurumların hiyerarşik, merkezci, elitist ve erkek egemen yapılarını eleştirerek onları cinsiyetçi düzenin devamını sağlayan temel kurumlar olarak eleştirmekteydi. Erkeklerin toplumsal iktidarlarının temel kurumları olarak nitelendirilen siyasal partiler ve parlamentolar kadınlar açısından dönüştürülecek kurumlar olduğu kadar, zaman zaman da dışında kalınması gereken, özerkliğin gerekli olduğu kurumlar olarak nitelendirilir.

1980'ler dünyasında kadın hareketinin radikal eleştirilerinin ses getirdiğini ve parlamentolar ile siyasi partilerin en göze batan erkek çoğunluklu yapılar olarak çoğu siyasal kesimi rahatsız etmeye başladığını görüyoruz. Siyasal partilerin ve parlamentoların "erkek" imajını değiştirmek ve yeni gelişen kadın taleplerini içine almak için esnekleşmesi bu yılların gözlenebilen bir eğilimi oldu. Bu durum, kadın hareketleri içinde de yeni gelişen kamusal alanı cinsiyetçilikten arındırma ve dönüştürme isteklerine denk düşüyordu.

1980'lerde, kadın özgürlük hareketi ile siyasal kurumlar arasında yeni gelişmekte olan bu ilişkinin çok çatışmalı, tartışmalı ve sorunlu bir ilişki olduğunu tahmin etmek güç değildir. Kadın hareketi için en vazgeçilmeyecek koşul, özerk ideolojik yapılarını koruyarak cinsiyetçi sistemi eleştiri bombardımanına tutmaya devam etmektir. Siyasal kurumları dönüştürme tartışmaları içinde kadınların mı kurumları değiştireceği, yoksa bundan önce kurumların kadınları yutup, cinsiyetçi sistemin bir parçası haline mi getireceği sorusu sorulmaya devam edildi.

Feministlerin bir kısmı siyasal kurumları tamamen dışlayarak ideolojik, politik ve örgütsel özerkliklerini sonuna kadar savundular. Diğer bir kısmı ise ideolojik özerkliklerini savunarak siyasal partilerle ve buradaki kadın gruplarıyla doğrudan ya da dolaylı ilişki kurmaya çalıştılar. Feminist hareket içindeki bu ikilemin yanısıra bir başka gelişme, feminist hareketin dışında olup siyasal kurumlar içinde siyaset yapmak isteyen kadınların, feministlerin yorum ve eleştirilerden etkilenme süreçlerinde gerçekleşti. Asıl dönüşüm, feministlerin partilileşmesinden çok, partilerde yer almak isteyen kadınların feminist eleştiri ve ideolojiden etkilenmeleridir. Siyasal partiler içindeki kadınların üzerindeki feminist etki bu kurumlar asıl dönüştürücü güç olarak ortaya çıktı. Siyaset yapmak isteyen kadınlar artık siyasal partiler içindeki cinsiyete dayalı iş bölümünü eleştirmeye başladılar. Kadınların rutin, değersiz görülen ve karar verme süreçlerine katılımlarını engelleyen ikincil politik görevlerde sıkışıp kalmaları ciddi bir tepki ile karşılanmaya başlandı. Kadınlar sürekli kendileri için önemsizlik üreten cinsiyetçi parti yapılarını sadece kendi konumları açısından eleştirmediler. Bunun yanısıra ve belki de daha önemlisi, siyasetin egemen değerlerinin, anlamlarının ve dilinin de nasıl erkek egemenliğini pekiştiren bir içeriğe sahip olduğunu açığa çıkarmaya çalıştılar.

1980'li yıllarda siyasal kurumların toplumsal cinsiyet karşısındaki konumlarının değişmesindeki en önemli nedenlerden birinin kadın hareketinin bu kurumlar üzerindeki ideolojik ve politik etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreç içinde kadınlar siyasal kurumları dönüştürmeye yönelik politikalar da geliştirdiler. Bunları genel olarak olumlu ayrımcılık ya da kota politikaları olarak adlandırdılar. Bunun yanısıra, siyasal süreçlerin oy verme aşamasında adaylık, parti içi görev alma, yönetici olma ve nihayet parlamento ve hükümete girme aşamasına kadar kadınlar aleyhine olan boyutlarını ortaya çıkarmaya ve eleştirmeye çalıştılar. Bunun için özel örgütlenmeler, siyasal kampanyalar ve protesto hareketleri düzenlediler. Bu çabaların olumlu sonuçları 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başlarında görülmeye başlandı. Artık önemli partilerin hiç biri kadın politikalarına karşı kayıtsız kalamıyordu, hatta çoğu, cinslerarası eşitlik politikaları konusunda birbirinden etkilenerek, yarışarak kadınların taleplerini dile getirmeyi partinin demokratiklik düzeyinin önemli bir göstergesi olarak ele aldılar.

5.1. Kadınların Siyasal Temsilini Destekleme Politikaları

Kadınlar, son iki yüzyıllık bilinen siyasal temsil mücadelelerine rağmen, halen dünyada en yaygın olarak eksik temsil edilen toplumsal grup olmaya devam ediyorlar. Kadınların siyasal yaşamdaki eksik temsili sorunu, dünyada genel olarak cinsler arasında varolan eşitsizliğin en derin ve çözümü de o ölçüde özel yaklaşımlar geliştirmeyi gerektiren yönünü oluşturuyor. Bugün dünyada yapılan işlerin %70'ini kadınlar yapıyorlar, fakat buna karşılık üretilen refahın %1'ine ancak sahip olabiliyorlar (Socialist International Women, 1995), çünkü kadınlar seçimle oluşan karar mekanizmalarında %10'un da altında temsil ediliyorlar. Kadınların dünyanın

çeşitli coğrafyalarında farklı kültür, istihdam ve eğitim koşulları altında yaşamalarına rağmen, siyasal alandaki eksik temsil konumları çok fazla değişmiyor. Ulusal parlamentolarda %10'u geçmeyen kadın temsili, hükümetler ve bakanlar düzeyinde yarı yarıya düşüyor. Bu veriler bize hiçbir seçim sisteminin ve yönteminin kadınların siyasal alandaki eksik temsil sorununu kendiliğinden çözmediğini gösteriyor. Bu nedenle son yirmi yıldır dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınların siyasal yaşamda daha iyi temsil edilebilmelerini sağlayacak destekleyici politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu politikalar genellikle **olumlu ayrımcılık** politikaları veya **fırsat önceliği** politikaları olarak adlandırılıyor.

Fırsat önceliği politikaları, esas olarak yüzyıllardan beri iki cins arasında varolan toplumsal eşitsizliğin sonuçlarını gözardı etmeden, onlardan siyasal alanda eşit başarı beklemenin gerçeklerle bağdaşmazlığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, eşitsiz başlayanların zaten eşit sonuçlara ulaşabilmesinin olanaksızlığı nedeniyle, bu tür politikalar somut sorunların somut çözümlerine duyulan gereksinimin bir örneği olmaktadır.

Fırsat önceliği politikaları, uygulandıkları kurumlar ve seçme sistemlerine bir zorunluluk yükleyip yüklememeleri açısından farklılık taşıyan stratejiler olarak gelişmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, siyasal partilerin karar organlarında kadın temsili arttırma stratejilerini üç ayrı başlıkta sınıflandırmak anlamlıdır (Lovenduski,1993):

5.1.1. Retorik Stratejiler:

Bu tür stratejiler kadınlardan gelen yoğun talep ve kadın sorunlarının popülerleşmesi karşısında siyasal partilerin seçtiği en kolaycı yoldur. Politikacıların, özellikle de parti liderlerinin, kadınların toplumsal önemine sık referans vererek, her zaman kadınların yanında olduklarını, kadınlar olmadan bir demokrasinin düşünülmeyeceğini vurgulamaları, ama bunun gerçekleşmesi için somut bir politik destek uygulamaya da ciddi olarak yanaşmamalarına dayalı bir stratejidir. Hatta, bir yandan retorik olarak kadınların desteklendiği söylenirken, diğer yandan parti yapısının ve somut parti politikalarının da kadınları aday olma ve seçilme konusunda engellemeye devam ettiği çok sık görülen bir durumdur. Ancak bu tür partilerin başka partilerin başarılı kadın politikalarından etkilenme ve rekabet etme amacıyla onları taklit etme durumlarında değişme eğilimi gösterdiği de bilinen bir gerçektir. Bu tür stratejiler, kadınları siyasetin öznesi olma konumuna taşımaz, tersine kadınlar, üzerinde siyaset yapılan, fakat kendileri, kendi adlarına siyaset yapamayan konumlarını, yani siyasetin nesnesi olma konumlarını devam ettirirler.

5.1.2. Olumlu Destek Stratejileri:

Bu tür stratejiler, kadınların konumunu iyileştirmek ve katılımını arttırmak amacı güden somut destek (positive action) uygulamalarıdır. Kadınları teşvik etmek için özel eğitim programları hazırlamak, maddi yardım fonları oluşturmak, somut hedefler belirleyerek bu hedeflere ulaşmada kurumları desteklemek bu tür politikaların tipik örnekleridir. Örneğin, Avustralya İşçi Partisi, 1977 seçimlerindeki başarısızlığı ertesinde, 1981 Kongresinde kadınlar için olumlu destek stratejisini kabul etti (Simms,1993). Buna göre delegelerin en az % 25'inin kadın olmasına ve parti karar organlarında kadınların üyelik sayılarına oranla temsilinin teşvik edilmesine karar verildi. Bu kararlar, uygulaması zorunlu kotalar şeklinde değil, sadece hedef saptayan öneriler niteliğindedir. Fakat partideki kadın delegelerin sayısı 1982'de % 25'e, 1980lerin sonunda da % 40'a çıktı. Benzer uygulamaları 1980'ler boyunca dünyanın birçok yerinde, farklı siyasal partiler içinde görmekteyiz. Bazen bu stratejiler kota politikalarıyla da beraber uygulanarak etkinlikleri arttırılmaktadır. Konunun önemi şuradadır ki, siyasal imajlarını modernleştirmek ve politikalarını demokratikleştirmek isteyen partilerin en önce baş vurdukları yol, kadınların partide ilerlemesini teşvik ederek bu tür stratejileri desteklemek olmaktadır. Bir değişime gereksinme duyan partiler önce kadınlarla olan ilişkilerini değiştirmekte, böylece yeni bir seçmen desteğine ve demokratik bir imaja ulaşmak istemektedir. Sadece kendini yenilemek isteyen partiler değil, yeni kurulan siyasal partiler de kadınların desteklenmesine dayalı stratejileri en kapsamlı biçimde uygulamaya çaba harcıyorlar. Bunun en tipik örneği Alman Yeşiller Partisi'nin kurulur kurulmaz kadınlara parti içinde yarı yarıya yer vermesi, liderliği de kadınlara bırakmasıdır.

5.1.3. Olumlu Ayrımcılık Stratejileri:

Bu tür stratejiler kadınların siyasal karar organlarında temsilini sağlamaya yönelik uygulanması zorunlu kota sistemlerine dayanan stratejilerdir. Bu tür bir stratejinin uygulanmasını kabul etmek demek, kadınların politika için yeterince ilgili ve bilgili olduklarını, fakat mevcut siyasal parti yapıları içindeki yapısal engeller nedeniyle gerekli biçimde temsil edilmediklerini kabul etmek demektir. Diğer bir deyişle, kota politikaları kadınları siyasete hazırlamaz, siyasal kurumları kadınlara hazırlar. Sorunun odağı, kadınların politika için yetiştirilmesi ve eğitilmesinde değil, fakat siyasal kurumların kadınları içlerine alacak biçimde yeniden yapılandırılmasındadır. Bu nedenle kadınları siyasal yaşama hazırlayan destek politikalarıyla siyasal kurumları yeniden yapılandırmayı amaçlayan kota politikaları birbirine karıştırılmamalıdır. Gerek yol gösterici ve teşvik edici nitelikteki destek politikaları olsun, gerekse uygulanması zorunlu nitelikteki kotalar olsun, fırsat önceliği politikaları farklı kurumlarda ve bu kurumlar içinde farklı düzeylerde uygulanma amacıyla geliştirilmiş politikalarlardır. En yaygın uygulandığı kurumlar siyasal partiler ve daha sonra da parlamentolardır. Sınırlı sayıda ülkede de olsa, kamu kurumlarının karar mercilerinde, eğitim ve istihdam kurumlarında da uygu-

lama örnekleri vardır. Hedef gösterici nitelikteki fırsat önceliği politikaları daha çok merkez ve merkez sağ partilerde, kota politikaları ise daha çok sosyalist ve sosyal demokrat partilerde görülür. Siyasal partiler fırsat önceliğini sağlamaya yönelik kota politikalarını çeşitli düzeylerde uygulamaktadırlar. Kadın veya her iki cins için asgari temsil kotasını sadece partilerinin üst düzey karar organları için uygulayan partiler olduğu gibi, partinin her düzeydeki bürolarında da bu tür kotalar uygulayan partiler vardır. Siyasal partilerde kota uygulamasının bir diğer düzeyi, yerel ya da ulusal nitelikteki bütün seçimlerde parti tarafından hazırlanan aday listeleridir.

Siyasal partilerin uyguladıkları kota politikaları, mevcut koltuk sayısının **sabit** bir yüzdesi alınarak uygulanabildiği gibi, partinin tabandaki üye sayısına bakarak her iki cinsin karar mekanizmalarında aynı oranda temsilini öngören **oranlı** kotalar da olabilmektedir.

5.1.4. Siyasal Partilerde Kota:

Dünyada kadınlar veya her iki cins için kota uygulayan siyasal partiler şunlardır²

ABD- Demokratik Sosyalistler	(parti örgütünde)	% 50
Almanya- Sosyal Demokrat Parti	(aday listelerinde)	% 33.3
	(parti listelerinde)	% 40
	(parti örgütünde)	% 40 (1998'e kadar)
Arjantin- Halk Sosyalist Partisi		% 30
Avustralya- İşçi Partisi)		% 35 (2000'e kadar)
Avusturya- Sosyal Demokrat Parti	(her iki cins için)	% 40
Belçika- Sosyalist Parti (PS)		% 20
	Sosyalist Parti (SP)	% 25
Çek Cum. - Çek Sosyal Demokrat Partisi	(parti örgütü içinde)	% 20
Danimarka- Sosyal demokrat Parti (her iki cins için)		% 40
	Sosyalist Halkın Partisi	(1977)
Dominik Cum.- Dominik Devrim Partisi		% 25
Filipinler- Demokratik Sosyalist Parti		% 25
Finlandiya- Sosyal Demokrat Parti		% 50
Fransa- Sosyalist Parti		% 30

² Socialist International Women,(1995), s.8-9 ve Haavio-Mannila,et.al.,(1985),s.41-43'den derlenmiştir.

Haiti- Demokratik Hareketin Ulusal Kongre Partisi	% 25
Hollanda- İşçi Partisi	% 33
İngiltere- İşçi Partisi (parti örgütünde)	%40
(parlamento grubunda)	% 50
İrlanda- Emek Partisi	% 20
İspanya- Sosyalist İşçiler Partisi	% 33
İsrail- İşçi Partisi	% 20
Birleşik İşçiler Partisi (parti örgütü ve her iki cins)	% 40
İsveç- Sosyal Demokrat Parti (bütün listelere)	% 50
Liberal Parti (1972)	% 40
Komünist Parti üyelik oranında	
İsviçre- Sosyal Demokrat Parti	% 40
İtalya- Sosyalist Parti	% 20
Solun Demokratik Partisi (her iki cins için)	% 40
Kanada- Yeni Demokratik Parti	% 50
Litvanya- Sosyal Demokrat Parti	% 25
Malta- Emek Partisi	% 20
Nikaragua- Sandinist Ulusal Özgürlük Cephesi	% 30
Norveç- İşçi Partisi (her iki cins için)	% 40
Liberal Parti (1974)	% 40
Sosyalist Sol Parti (1975)	% 40
Portekiz- Sosyalist Parti	% 25
Senegal- Sosyalist Parti	% 25
Şili- Radikal Sosyal Demokratik Parti (parti örgütü içinde)	% 20
Demokrasi İçin Parti	% 20
Şili Sosyalist Partisi	% 20
Türkiye- Cumhuriyet Halk Partisi	% 25
Özgürlük ve Dayanışma Partisi	% 30
Yunanistan- Panhellenist Sosyalist Hareket (parti üyesi kadın oranında temsil)	
Venezuela- Demokratik Eylem Partisi	% 30

5.1.5. Yasama Organlarında Kota:

Yasama organlarında kota uygulaması bugüne kadar çok fazla uygulaması görülmeyen bir durumdur. Bunun nedeni, herşeyden önce yasama organı seçimlerinde aday listelerinde kota uygulanmasının zorluğu, uygulanırsa bile kadın adayların genellikle listelerin seçilemeyecek sıralarına konması, veya konya bile seçilememesi nedeniyle yasama organlarında (yerel meclisler veya parlamentolar) belli oranda kadın temsiline garanti edilememesidir. Yasama organlarında kotanın bir yolu, doğrudan bu meclislerde koltuk ayrılması (reserve seat) ve bu koltuklar için seçim sonuçlarının ayrı değerlendirilmesidir. Bu sistem daha çok azınlık toplumsal grupların **grup temsil** esasına göre temsil edilme koşulunu anayasalarında ve seçim yasalarında düzenlemiş ülkelerde görülmektedir. Örneğin Pakistan'da 237 sandalyeli mecliste 20 sandalye, Tanzania'da 244 sandalyeli mecliste 15 sandalye kadınlara ayrılmıştır. Şimdi uygulamaya son verilmiş olmakla birlikte, geçmişte aynı sistem Bangladeş'de 330 sandalyeli mecliste 30, Mısır'da 361 parlamento sandalyesinde 31 kadın sandalyesi olarak uygulanmıştı. 1986 yılında Mısır'da parlamentodaki kadın sandalyesi uygulamasına son verilince kadın sayısı 31'den 18'e, 1987 seçimlerinde ise 14'e düştü ((United Nations,1994). Arjantin'de, seçim yasasında 1991'de yapılan bir değişiklik ile seçimlerde yarışacak aday listelerinin seçilecek sıralarında en az %30 kadın olması zorunluluğu getirildi. Belçika'da, 1994'de çıkartılan bir yasa ile, milletvekili aday listelerinde yer alan dört adaydan en az birinin kadın olması ve 1999 yılından itibaren bu oranın üçe bir oranına yükseltilmesi hükme bağlandı.Yasa ayrıca bu sayıda kadın seçilememesi durumunda bu sandalyelerin boş kalacağını, başka bir erkek aday tarafından doldurulamayacağını da belirtiyor. Yasama meclislerinde kadın kotalarına ilişkin elimizde bu çok sınırlı sayıdaki örnek olmasına rağmen gelecekte bu konuda yeni örneklerin ortaya çıkacağına dair kuvvetli belirtiler de vardır. Bunun nedeni, her şeyden önce siyasal partilerin içindeki kadın oranlarının artışı ister istemez, aynı oranda olmasa da, yasama meclislerine de zaman içinde yansıtılacak olmasıdır. Diğer yandan yasama meclislerinde kadınların eksik temsil sorunu sürekli yeni politikaların üretilmesine de yol açmaktadır.

5.2. Siyasal Partilerde ve Parlamentolarda Kadınların Siyasal Temsili

İskandinav Ülkeleri: Kadınların siyasal temsili açısından en başarılı partiler genellikle İskandinav ülkeleri partileri olmuştur. İskandinav ülkelerinde liberal ve sol partiler genellikle öncülüğü yapmışlar, kadınlara öncelik veren politikaları sistemli ve kararlı bir biçimde uygulayarak siyasal temsil alanında bir tür 'kadın devrimi' yaratmışlardır. İskandinav ülkelerindeki bu kadın devrimi bir kaç temel koşulun biraraya gelmesi ile gerçekleşmiştir. İlk olarak, uzun süreli sol eğilimli hükümetlerin işbaşında kalması ile gelişen sosyal refah devleti politikaları kadınların ücretli istihdam, emeklilik, yaşlılık, çocuk yetiştirme vb., konulardaki temel insani sorunlarını büyük ölçüde çözmüş, bu sayede de aile kurumu demokratikleşme

doğrultusunda büyük bir değişim geçirerek kadınların geleneksel konumlarından kurtulmaları sağlanmıştır. İkinci olarak, 1960'lardan bu yana cinslerarası eşitlik politikalarının sistemli bir biçimde uygulanması, refah devleti politikalarıyla birleşerek kadınların yaşamlarını kolaylaştıran ve özgürleştiren bir etki yaratmıştır. Son olarak da, güçlü ve uzun süreli bir kadın hareketinin varlığı bütün bu değişim süreçlerinde içeriğin kadınlar lehine değişmesinin temel motor gücü olmuştur. Kadın hareketi, bir yandan bağımsızlığını ve eleştireliliğini koruyarak politik gündemi belirlemiş, diğer yandan da siyasi partileri değişime zorlayarak kamusal alanda önemli değişimlerin kadınlarla birlikte gerçekleşmesini sağlamıştır.

Norveç: Kadınların siyasal temsilinde en başarılı ülke olan Norveç'in bu başarısının temelinde aileden istihdama, eğitimden sağlığa kadar birçok alanda uygulanan, kadınlara yönelik destek politikaları vardır. Norveç, devlet feminizminin tipik bir ülkesi olarak, bir yandan kamu sektörü ile özel sektörü, diğer yandan resmi kurumlarla sivil toplum örgütlerini bir arada demokratikleşme sürecine katabilmiş bir örnek model oluşturmaktadır. Cinslerarası eşitlik politikalarının temeli olan etkin bir Ulusal Mekanizma, çerçeve bir Eşitlik Yasasına dayalı yasal sistem, eşitlik politikalarını denetlemeye yönelik Ombudsman sistemi ve etkin bir kadın kamuoyu Norveç modelinin kurucu öğeleridir. Kadınların siyasal temsilini arttıran bu kurumsal özelliklerin yanısıra, kadın hareketinin siyasal seçimleri etkilemeye yönelik özel stratejiler izlemedeki başarılarını özellikle belirtmek gerekir. Seçim dönemlerinde farklı kadın grup ve örgütlerinin ortak hedefler doğrultusunda hareket etme becerisini göstermesi, aday olacak kadınları doğrudan bu örgütler aracılığıyla belirleme, belirlenen adayların seçimi için kadın kampanyalarının düzenlenmesi ve bu sayede 'birleşik kadın oyu garantisi'nin oluşumu bu başarının arkasındaki gerçekliktir. Kadınları temsil edecek kadınların seçilmesi ilkesinden çıkan 'grup temsili'nin benimsenmesi ve böylece kadınların bakış açılarının ve sorunlarının siyasal kurumlara taşınması perspektifi siyasal alanın kadınlara duyarlı hale getirilmesini hedeflemiş ve bunda büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. Kadın hareketine kamu desteğinin varlığına rağmen, esas olarak kadınların kendi parasal kaynaklarını kendilerinin oluşturma çabaları da bu başarının bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Norveç'de uygulanan kadınlara destek politikaları sadece siyasal yaşamda kadın temsilini arttırmaya yönelik politikalar ile sınırlı kalmamış, siyasal yaşam yanında kamu sektörü istihdam politikalarında, eğitim politikalarında ve özel sektörü yönlendirici politikalar içinde de uygulanarak neredeyse toplumsal yaşamın her alanına yayılmıştır. Kamu sektöründe ılımlı bir kota politikası ile erkek egemenliğinin olduğu iş ve meslek alanlarında kadınların çalışması teşvik edilmiştir. Eğitim kurumlarında hem öğrenci, hem de personel düzeyinde teşvik ve kota politikaları uygulanarak cinslerarası eşitsiz dağılım çoğu alanlarda engellenmeye çalışılmıştır. Hatta bazı alanlarda tersine bir eşitsizlik oluşmaya başlayınca, bu politikaların işlevini tamamladığı düşünülerek uygulamadan kaldırıldığı da göz-

lenmiştir. Eğitim materyallerindeki cinsiyetçi önyargıların ayıklanması ve eğitimcilerin cinsiyetçi önyargılara karşı duyarlılıklarını sağlayacak eğitim ve danışma programlarının geliştirilmesi uygulamanın bir parçası olmuştur. Özel sektörde ise, erkek egemen alanlarda kadın çalıştıran işverenlere vergi indirimleri gibi destekler sağlanarak cinslerarası eşitlik politikalarına özel sektörün de duyarlı hale gelmesine çalışılmıştır.

Siyasal yaşamda kadın temsili Norveç'de büyük ölçüde kota politikaları ile sağlandı. Sosyalist, Sol Parti ve Liberal Parti 1970'lerin başından, İşçi Partisi ise 1983'den itibaren siyasi temsil alanında cinsiyet temelli kota uygulamasına başladı. Aslında, kota uygulamalarına 1977 yılında Cinslerarası Eşitlik Yasasının yürürlüğe girmesi ile ve kamu sektöründe atamayla oluşan her türlü yönetim kurulu, meclis, komite ve komisyonda her bir cinsin asgari % 40 oranında yer almasını belirleyen hükmün uygulanmaya konması ile başlandı. Bu hüküm siyasi partileri kapsamıyordu. Ama bütün büyük partiler bu hükmü yol gösterici kabul edip kendi parti yapıları içinde benzer politikaları uygulamaya başladılar. Buna ilaveten 1986'da İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ile bakanlar kurulunda da bu ilke uygulanmaya başlandı, kadın başbakan Gro Harlem Brundland başkanlığında 18 bakanın 8'i kadın olan bir kabine kuruldu. 1993'de ise, kraldan sonra en önemli temsili makam olan meclis başkanlığına da bir kadın başkan seçildi. Diğer yandan, siyasi partilerde de kadın liderler görülmeye başlandı. Eva Kolstad 1974-1976 yıllarında Liberal Parti'de, Berid Asled 1975-1976 yıllarında Sosyalist Sol Parti'de, Gerd Soraa 1980-1982 yıllarında Liberal Halkın Partisi'nde parti başkanlığı yaptılar. Gro Harlem Brundland 1982 yılından beri İşçi Partisi başkanı ve şu andaki Norveç başbakanıdır. Norveç'de seçilmiş ve atanmış karar makamlarındaki kadın temsil oranlarındaki artış şöyledir³:

	1980	1994		1980	1991
Bakan	% 12	%45	Genel Sekreter	% 0	% 18
Milletvekili	% 24	% 38.2	Genel Müdür	% 4	% 13
Bölge Meclisleri	% 28.8	% 38.6	Gnl. Müd. Yrd.	% 6	% 27
Belediye Meclisleri	% 22.8	% 28.5	Daire Başkanı	% 12	% 30

İsveç: 1970'li ve 1980'li yıllarda kadınların siyasi temsilinde köklü bir dönüşüm yaşayan İsveç, bu dönüşümü, Norveç'e benzer bir gelişim içinde, sol eğilimli hükümetlerin yaygın refah devleti politikalarına, güçlü kadın hareketinin siyasi kurumları dönüştürme ve kadın sorunlarını siyasi alanda temsil etme taleplerine borçludur. Kadın hareketi, İsveç'de kadınların siyasi temsilini artırma, kadın

³ Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Children and x Family Affairs, (1994) den derlenmiştir.

bakış açısını partilere taşıma hedeflerine ulaşmayı birkaç temel öncelik üzerine oturtmuştu: seçim dönemlerinde aday saptama süreçlerine katılmak ve kadın adayların tesbitinde kadın örgütlerinin desteklediği adayları ön plana çıkarmak, yerel parti örgütlerine, kadın kampanyalarına öncelik vermek, parti merkezlerini kadınları destekleyici politikalar uygulamaya zorlamak, demokrasinin kadınlar olmadan olamayacağını herkese kabul ettirmek ve nihayetinde kadınlara karşı her türlü ayrımcı davranışları izleyerek (watchdog activities) tepki göstermek. Söz konusu dönüşüm yılları boyunca, işgücü piyasasında kadınların istihdamını geliştirmeye verilen önem ile aile kurumu içinde sorumlulukların eşitlenmesi ve ailenin demokratikleştirilmesine yönelik politikalar kadınların siyasal etkinliğini arttıran temel yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesine hizmet eden faktörlerdi. Genel olarak kadın örgütlülüğünü yükselten bu politikalar 1980'li yılların ortalarında kadın ve erkek sendikalı çalışan oranını birbirine eşitlemiş ve çalışan kadın ve erkeklerin % 85'i sendikalı olmuştu.

Siyasal partilerde kadınların temsil sorunu İsveç'te, hem demokratikleşmenin somut bir göstergesi olarak kabul ediliyor, hem de kadın örgütlerinin etkin katılım ve karar alanı olarak, erkeklerin karar verip, kadınların uyguladığı bir parti faaliyeti olmanın ötesine geçmeyi başarıyor. Bu değişim sadece sol, liberal veya çevreci partilerde değil, sağ ve muhafazakar partilerde de gerçekleşerek ideolojik eğilimlerin ötesine geçen bir genelliğin ilginç örneklerinden birini oluşturuyor. 1970 li ve 1980 li yıllarda İsveç siyasal partilerinde kadınların siyasal temsilinde gerçekleşen dönüşümü aşağıdaki rakamlar özetlemektedir (Sainsbury,1993):

Parti Kurullarında Kadın Oranı

Siyasal parti	1970	1989
Sol	% 11	% 49
Sosyal Demokrat	% 3	% 43
Merkez	% 22	% 37
Liberal	% 15	% 57
Muhafazakar	% 26	% 42

İsveç'te kadınlar için kota uygulaması 1972'de Liberal Parti'de % 40 olarak başladı. Komünist Parti de, kadın üye oranında kadın delege seçimini kabul etti. Sosyal Demokrat Parti'de % 50 kota uygulamasına yakın dönemlerde geçildi. Zorunlu kota sistemi çok olumlu sonuçlar vermekle birlikte, diğer siyasal partilerde kadınlar için fırsat önceliği ve teşvik politikalarının etkin biçimde uygulaması ile zorunlu kota sistemi uygulayan ve uygulamayan partiler arasındaki farkın azaldığını görmek mümkündür. Bu durum bize, parti yönetimlerinin istedikleri takdirde, sadece zorunlu kota sistemi ile değil, hedef gösterici politikalarla da kadınların eksik temsil sorununu aşabildiklerini göstermektedir.

İsveç siyasi partilerinde parti başkan yardımcılığına kadınların seçilmesi nerede ise bir gelenek haline dönüşerek her partinin başkan yardımcılığı düzeyinde kadınların temsili gerçekleşmiştir. Liberal Parti'de 1967'den, Merkez Parti ve Sol Parti'de 1970'li yıllardan, Muhafazakar Parti'de ise 1980'lerin ortalarından beri kadın başkan yardımcıları seçimle göreve geliyorlar. Parti başkanlığı düzeyinde ilk kadın olan Karin Söder, Merkez Parti'de 1980'de göreve geliyor. Gudrun Schyman, 1993 yılından beri Sol Parti'nin başkanlığını yapıyor. Yeşiller Partisi'nde ise parti liderliği, parti sözcülüğü ve partinin parlamento grup başkanlığı her iki cins arasında ortaklaşa paylaşılıyor. Hükümette, 1976-1991 yılları arasında 5 kadın bakan, 1991'den sonra ise 8 kadın bakan yer alıyor. Kadın bakanlar kültür, eğitim, çevre sorunları ve toplumsal sorunlar gibi geleneksel olarak kadın bakanlara bırakılan alanlarda bakanlık yapmakla birlikte, dünyada istisnai olarak, dışişleri, maliye ve adalet bakanlıkları gibi en prestijli bakanlıklara da gelebilmişler. İsveç'te kadınların seçimle belirlenen meclislerdeki temsil oranları şöyle (Sainsbury,1993):

Partiler	Ulusal Meclis		Bölge Meclisi		Yerel Meclis	
	1971	1991	1970	1991	1971	1991
Sol	% 17.6	% 31.3	% 6.1	% 38.2	% 9.3	% 38.3
Sosyal Demokrat	% 17.2	% 40.6	%15,4	% 42.7	% 14.4	% 37.0
Merkez	% 12.7	% 41.9	%17.2	% 43.6	% 15.6	% 31.5
Liberal	% 8.6	% 33.3	%15.5	% 47.6	% 13.8	% 36.4
Muhafazakar	% 9.8	% 26.3	%12.3	% 40.5	% 12.3	% 31
Yeşiller	—	%45(1989)	—	% 0	—	% 41

İskandinav ülkelerinin tümüne baktığımızda, seçimle oluşan meclis ve kurulardaki kadınların temsil oranları ise 1994 yılı itibariyle şöyledir (National Council of Women in Denmark,1995):

	Danimarka	Finlandiya	İzlanda	Norveç	İsveç
Parlamento	% 34	% 39	% 24	% 39	% 33
Belediye Meclisleri	% 26	% 30	% 22	% 29	% 4
Bölge Meclisleri	% 29	—	—	% 39	% 43

Hollanda: Hollanda, kadınlara yönelik destek politikalarını uygulamada başarılı bir örnek oluşturan ve kısa zamanda kadınların siyasi temsilde önemli gelişmeler kaydeden bir ülkedir. Bu gelişmenin temelinde yatan en önemli nedenlerden biri bağımsız kadın örgütlenme geleneğinin varlığıdır. Bu özellik siyasi

partiler için de geçerlidir. Sosyalist Kadın Örgütü, 1905'den beri varlığını sürdüren, sosyalist partilerden ayrı örgütlenmiş, fakat sosyalist partiler içindeki kadın örgütlenmesini de etkileyen bir yapıya sahip olmuştur. Hollanda İşçi Partisi (PvdA), 1946'da kurulduğunda örgüt bu parti içinde de etkinliğini sürdürmüş, alt sınıf kadın örgütlenmesine verdiği önem ile kadın politikalarını aynı doğrultuda devam ettirmiştir. Örgüt 1970'li yıllarda feminist hareketin etkisinde bir değişim geçirmiş ve daha etkin hale gelmiştir. 1975'de adını Kızıl Kadınlar (Rooie Vrouwen) olarak değiştiren örgüt, İşçi Partisi içinde de kadın politikalarının belirlenmesinde temel güçtür. Siyasal alanın sağ ve muhafazakar kanadını temsil eden hıristiyan demokratlar da benzer bir biçimde tarihsel olarak eskilere giden bir güce sahip olan ve partiden ayrı örgütlenmiş Katolik Kadınlar Örgütü'nün desteğine sahiptirler. Liberallerin cephesinde ise kadınlar 1921'den beri birlikte örgütlenme geleneğini geliştirmişler, 1948'de Liberal Parti'nin (VVD) kurulmasıyla bu partinin yapısı içine girmişlerdir.

Kadın örgütlerinin, siyasal partiler içindeki kadın temsilini artırma politikaları genellikle önceliği delege düzeyindeki kadın temsilini artırma üzerinde yoğunlaşmıştır. Buradan giderek parti yönetim kademelerinde ve parlamentodaki kadın temsilini artırma, partilerin kadın örgütleri tarafından daha tercih edilen bir politika olmuştur. Bu politikalar, bütün partilerde parti yönetimlerinin kadın sorunlarına duyarlı olmasına yol açmış, her parti daha fazla kadın katılımını sağlamayı açıkça destekler bir noktaya gelmiştir. Kadınlara yönelik destek politikalarına bütün büyük partiler olumlu bakmakta ve hepsi kadın temsilini özendirici politikalar uygulamaktadır. Kota politikaları sadece sol partilerde uygulanmaktadır. Komünist Parti 1982'den itibaren % 50 kadın kotası uygulamaya başlamıştır. Sağ partiler ise , kota politikalarını kabul etmemekle birlikte, kadın temsilini artırıcı olumlu ayrımcılık politikalarını uygulamakta ve olumlu sonuçlar elde etmektedirler. Hollanda'daki sağ partilerin bu özelliği bugün dünyada, İskandinav ülkelerinden sonra, hala çok istisnai olmaya devam eden bir özelliktir.

Kadınları destekleme politikalarının siyasal partilerden gördüğü yaygın desteğin sonucu, ulusal düzeyde, yasama meclisi kararlarına dayalı plan ve politikaların hayata geçirilmesi olanaklı hale gelmiştir. 1989 ve 1990 yıllarında parlamentoda temsil edilen partiler **Olumlu Eylem Planı** adı altında kadın temsilini artırmayı amaçlayan stratejiler saptayıp uygulamaya başladılar. Bu gelişmenin en büyük destekçisi ise, bu tür stratejileri uygulayacak partilere hükümetin vermeyi vaad ettiği parasal destek oldu. Hemen bütün partiler bu parasal destek politikasından yararlanarak öncelikle kendi partileri aracılığıyla kadınların siyasal katılımını artırıcı eğitim programları düzenlediler. Bu stratejiler çerçevesinde hazırlanan 'İnsan Kaynakları Veri Tabanı' çalışmaları, kadınların mevcut potansiyelini ortaya koyarak daha ileri hedeflerin gerçekleştirilebilirliğini gözler önüne serdi. Bazı partiler bu parasal desteği kadın üyelerinin çocukları için yuvalar ve kreşler açmak için kullandılar. Bu destek stratejilerinin en ilginç 'Gölge Meclis Üyeliği' projesi ile

gerçekleşti. Bu projeye göre hala siyasal alana bağımsız olarak çıkmaya cesaret edemeyen kadınlar bu örgütte yer alarak seçilmiş meclisin çalışmalarını izleyip yardımcı olmak , ve aynı zamanda siyasal yaşamda gerekli deneyim ve becerilerini de geliştirmek olanağına sahip oldu. İşçi Partisi ve Yeşil Parti tarafından uygulanan bu proje kadınlar için bir tür siyaset okulu olmuş , başarılı sonuçlar elde edilmiş ve parti ideolojilerinin daha çok 'kadın dostu' haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Olumlu Eylem Planı çerçevesinde, hükümetten gelen parasal destek ile hareket eden sosyalist, liberal ve hıristiyan demokrat partiler yerel ve bölgesel düzeyde kadın katılımını arttırmak için **esnek kota** adını verdikleri bir politikayı da uygulamaya koydular. Bu politikaya göre, o yöre ya da bölgedeki partinin kadın üyesi oranında kadınların yerel karar makamlarında temsili ilkesi geçerli olmaktadır. Bu sayede, kadın aday olmayan yörelerde kotaların anlamsız sonuçlar vermesinin önüne geçilmekte ve yerel düzeyde kadınların parti üyeliğinin ve karar süreçlerine katılımının da teşvik edilmesi sağlanmaktadır. Hollanda'da bütün bu değişim süreci, hükümet tarafından desteklenen, parti genel merkezlerince uygulanan ve ideolojik atmosferi de feminist hareket tarafından oluşturulmuş bir değişim süreci, olarak ortaya çıkmıştır. 1991 yılında uygulaması sona eren Olumlu Eylem Planı ertesinde büyük partiler kadınlara yönelik destek politikalarına devam ettiler. Liberal Parti (VVD), bütün parti örgütlerinde kadınların 1/3 oranında , İşçi Partisi(PvdA), 1994'de, % 50 oranında eşit temsil ilkesini uygulayacaklarını açıkladılar. Hıristiyan Demokrat Parti (CDA) ise parti örgütlerinde ve seçimle oluşturulan kurullarda cinslerin eşit temsilini gerçekleştirmeyi hedeflediğini beyan etti. Bu değişim süreci sonucu siyasal partilerdeki kadın temsil oranında önemli artışlar görülmeye başlandı. Yeşil Parti (GL) ve Liberal Parti (VVD)'de parti yürütme kurullarında kadın oranı % 40'a ulaştı. Aynı oran İşçi Partisinde (PvdA) % 32, Hıristiyan Demokrat Partide % 16 oldu. Hollanda'da çeşitli partilerin çeşitli karar düzeylerinde bulunan temsilcileri arasındaki kadın oranı da 1992 yılı itibarıyla aşağıda gösterilmiştir (Leijenaar, 1993):

	Hıristiyan Demokrat (CDA)	İşçi Partisi (PvdA)	Liberal (VVD)	Sol (D66)	Yeşil (GL)
Bakan	% 14	% 29			
Müsteşar	% 40	% 20			
Parlamentar	% 24	% 29	% 27	% 32	% 50
Senatör	% 19	% 35	% 8	% 42	% 50
Belediye Başkanı	% 5	% 14	% 14	% 28	% 0
Yerel Meclis Üyeliği	% 13	% 23	% 21	% 31	% 20
Yerel Encümen Üyeliği	% 20	% 29	% 31	% 29	% 7

Bölge Meclis Üyeliği	% 14	% 29	% 13	% 57	% 0
Bölge Encümeni Üyeliği	% 28	% 37	% 25	% 37	% 36
Parti Görevlisi	% 16	% 32	% 40	% 32	% 40
Parti Üyesi	% 23	% 40	% 34	% 40	% 40

Bu tablodan anlaşılacağı üzere soldan sağa ve merkezden yerel yönetimlere gidildikçe kadınların siyasal temsil oranları düşmekte, yeni kurulan partiler ise kadınları en iyi temsil tekelini ellerinde tutmaktadırlar. Diğer ülkelere kıyasla Hollanda siyasal partilerinde kadın temsilinin bu olumlu gelişimi sadece kota politikasına bağlı değildir-ki zaten sadece İşçi Partisi uygulamaktadır, genel olarak partilerin kadınların temsili sorununu bir demokrasi sorunu olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Liberal ve sağ partiler zorlayıcı politikalarından çok, değişimin bir doğallık içinde olmasını istemiş ve zorunlu kota sistemine başvurmadan kadın temsilinin artmasını sağlamıştır. Kadınların temsilde uygulanan politikaların önemi kadar adaylık süreçlerinde kadınları dışlayan yöntemlerin de değişmesi gereği Hollanda deneyiminden ortaya çıkmıştır.

Almanya: Almanya'da, siyasal partilerde, ister parti içinde ama ayrı bir kadın örgütü olarak, ister parti dışında ama partiye paralel çalışan bir yapıda olsun, güçlü kadın örgütlerinin varlığı tarihsel kökenlere dayalı bir olgudur. Solda, 20.yüzyılın başında ortaya çıkan dünyanın en güçlü işçi kadın hareketlerinden birinin mirascısı olan Sosyal Demokrat Parti, sağda ise dinsel ve muhafazakar temelli Hıristiyan Demokrat Kadın Örgütlerinin varlığına dayalı Hıristiyan Demokratik Birlik (CDU) ideolojik olarak kamplaşmış kadın bakış açısının tipik bir örneği idi. Bu parçalanmış siyasal yapının kadınların siyasal temsili artırılmaya yönelik bir yenilenme sürecine girmeleri, yeni kuşakların siyasal partilere olan inançlarını yitirmeleri ve partilerden çok, gevşek örgütlü toplumsal hareketler içinde kendilerini ifade etmeye başlamalarıyla belirginleşen 1968 sonrası dönemin yarattığı atmosferden kaynaklandı (Schmid,1990). Genç kuşakların toplumsal hareketlere ve soldan kopan kesimlerin de yeni kurulan Yeşiller Partisi'ne kayması, mevcut siyasal partilerin kendilerini yenileme gereğini 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca açıkça hissettirmişti. Bu yabancılaşma sürecine partilerin tepkisi, değişme ve demokratikleşme şeklinde olmuştur. Bu demokratikleşme çabalarının somut ifadelerinden biri de kadınların siyasal partiler içinde temsili olarak somutlaştı.

Almanya'da kadınların siyasal temsili desteklemeye yönelik politikaların güncelleşmesi sürecinde Sosyal Demokrat Parti ile Yeşiller Partisi arasında ortaya çıkan daha ileri adım atma yarışının belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal Demokrat Parti içinde kadınlar, kendileri özel bir politika geliştirmeden partinin kapılarını kadınlara açmayacağını 1970'li yılların ikinci yarısında anlamışlardı. İlk kez 1976 seçimlerinde, partinin resmi seçim kampanyası yanında kadınların ayrı

kampanya düzenleyerek görüşlerini dile getirdiklerini ve kadın adayları desteklediklerini görüyoruz. Daha sonra ise kadınların temsili için kotanın kaçınılmaz olduğunu düşünerek 1988 yılında % 25 kadın kotasını kabul ettiler. Bu oran 1994'de bütün parti yönetim ve idari kademelerinde % 40 kadın kotası olarak arttırıldı. Ayrıca kadın kotasının 1998 yılından itibaren aday listelerine ve parlamento seçimlerine uygulanması da karara bağlandı. Bu politika ile Sosyal Demokrat Parti'nin örgüt yapısı içinde kadın temsil oranları şöyle değişti (Kolinsky,1993):

Sos. Dem. P.(SPD)	1977	1990
Parti Yönetimi	% 6	% 36
Presidyum	% 8	% 38
Parti Meclisi	% 6	% 37
Kongre Delegeliği	% 14(1979)	% 42

Yeşiller Partisi ise Sosyal Demokrat Parti'den önce, 1985'de % 50 kadın kotası uygulamasını tüzük hükmü haline getirdi. Zaten kadın lideri olan parti, parlamento grubunun liderliğini de kadınlardan oluşturarak 'Kadın Konseyi' adı altında kadınların yönetimini olumladı. Kotanın adaylık düzeyinde uygulanması hem Yeşiller, hem de Sosyal Demokrat Parti bünyesinde 'ayrı sandık' sistemine göre uygulanmaktadır. Bu sisteme göre, kadın ve erkek adaylar ayrı sandıklarda oylanmakta, kotaya uygun sayıda aday, aldığı oy sıralamasına göre seçimi kazanmaktadır. Bu aşamadan sonra kadın ve erkek adaylar arasında serbest rekabete dayalı seçim çalışmaları devam etmektedir. Diğer yandan, bu gelişmelerden etkilenen Hıristiyan Demokratlar (CDU) da partilerinin kadın imajını yenileyerek kadın katılım oranını yükseltti. Fakat bu partide yer alan kadınlar partinin içinden gelerek yükselen değil, partinin dışından, parti merkezi tarafından devşirilen popüler ve elit kadınlar olmaya devam ettiler. 1991 yılında CDU'nun parti yönetiminde % 21, parti meclisinde % 18, kongre delegelerinde % 17 oranında kadın temsili gerçekleşmişti. Bu rakamlar soldaki partilerin oranına ulaşmadıysa da , sağdaki bir partinin, diğer partilerle rekabet içinde, zorunlu bir kota sistemi uygulamadan da kadın temsil oranını arttırabileceğini göstermiş oldu. Bütün bu gelişmeler Almanya'da hem federe meclislerde, hem belediye meclislerinde kadın oranını arttırdı. 1990-1992 döneminde SPD Bremen ve Berlin parlamentolarında % 33, CDU Hamburg'da % 23, FDP Saar ve Brandenburg'da % 33, Yeşiller Hamburg'da % 100 kadın temsil oranına ulaştılar. Ulusal düzeydeki federal parlamentoda (Bundestag) ise kadın temsil oranı 1990'ların başında % 8'den % 20'ye ulaştı .

Parlamentodaki kadın temsilci oranı siyasal partilere göre ise şöyledir (Kolinsky,1993):

	Hiris.Dem (CDU/CSU)	Sos.Dem. (SPD)	Hür.Dem. (FDP)	Yeşiller	Ortalama
1980	% 8	% 8	% 13	–	% 8
1990	% 13	% 27	% 20	% 57 (1987)	% 20

Fransa: Fransa'da ise kadınların siyasal yaşamdaki temsilini arttırma çabaları 1970'li yıllarda hız kazandı. Kadın Sorunları Bakanlığı'nın kuruluş süreci 1974'de başlıyor, 1981'de Kadın Hakları Bakanlığı, sonra da giderek önemli bakanlıklarda kadın sorunlarıyla ilgili komisyonlar kuruluyor. Bu gelişmeler bir tür devlet feminizminin ortaya çıkmakta olduğu tartışmalarını doğuruyor. Ulusal düzeyde bu gelişmeler olurken yerel siyasal katılma biçimlerinin hala, çoğu zaman kadınları dışladığı gerçeği karşısında, iktidardaki Sosyalist Parti, 1982 yılında yerel seçimlerde oluşacak aday listelerinin %75'inden fazlasının bir cinse ait olmayacağına dair bir yasayı meclisten çıkardı. Fakat bu yasa Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi, fakat bu tartışmalar güçlü bir etki yaratarak partileri yerel düzeyde kadın temsilini teşvik etmeye itti. Yerel siyasal kurumlarda kadın katılımı idari yapıyı değiştirme amacı güden Yerel Yönetimlere Yetki Devri (decentralization) Reformu'nun yarattığı yeni ortam ile daha da teşvik edildi. 1975'de %5'in altında olan yerel meclislerde kadın oranı 1989 seçimlerinde %16.3'e, kadın belediye başkanı oranı %5.4'e yükseldi. Ulusal düzeydeki siyasal kurumlarda kadın temsili ise yerel düzeydekine benzer bir hızda ve yavaş ama sürekli bir artış eğilimi göstermektedir. 1990 seçimleri sonucunda Fransız parlamentosundaki kadın temsilci sayısı 33'ü ve bu kadınların toplam oranı %5.7'yi geçmemektedir. Bu kadın temsilcilerden 17'si Sosyalist Parti, 9'u Cumhuriyetçi Parti (RPR) temsilcisidir. Hükümete ilk kadın bakan 1986 yılında girmiş, 1996'da bu sayı 6'ya çıkmıştır. 1991 yılında Sosyalist Parti'den gelerek ilk kadın başbakan olan Edith Cresson, önemli muhalifi Simone Veil (UDF) ile birlikte siyasal yaşamın en tepesinde rakip iki kadın olarak siyasal liderlik yarışında kadınların konumlarını meşrulaştırdılar. Siyasal partiler içinde kadınların temsil düzeyi ise partiler arasında çok ciddi farklar göstermemektedir.

Fransız Sosyalist Partisi'nde ilk kadın kotası 1974 yılında %10 olarak uygulanmaya başlandı. Bu oran 1979'da %20'ye, 1991'de de %30'a çıkartıldı. Kota uygulaması 1970'li ve 1980'li yıllarda Avrupa Parlamentosu seçimleri dışında fazla uyulmayan bir kural olarak kaldı. 1985 yılında parti içinde mevcut her grubun oranlı temsilinin sağlanmasına yönelik oranlı temsil ilkesinin kabulü ile kadınların temsilinde artış gözlenmeye başladı. 1986 genel seçimlerde aday listelerinin % 18.9'u ve yerel seçimlerde aday listelerinin % 19.3'ü kadınlardan oluştu, fakat seçilen kadın oranları sırasıyla % 9.8 ve %11.4'de kaldı. 1990 yılında Sosyalist

Parti içinde kadınlar yönetim kademelerinde % 18.5, Parti Meclisi'nde % 21.4 düzeyinde temsil edilmekte, 14 parti genel sekreteri arasında kadın haklarından sorumlu bir adet genel sekreter bulunmaktadır. Cumhuriyet İçin Birlik Partisi (RPR) ise, geleneksel bir muhafazakar parti olarak, parti içindeki kadın temsilini önemli bir sorun olarak ön plana çıkarmamakta, sadece parti sekreterlerinin %25 ini kadınlardan atayarak, daha çok annelik ve aile sorunlarıyla ilgili konularda yoğunlaşan bir politika izlemektedir (Appleton ve Mazur, 1993).

İtalya: İtalya'da, 1970'li yıllarda hızla gelişmeye başlayan kadın hareketi, İskandinav ülkelerinden farklı olarak, siyasal partiler karşısında özerk kalmayı tercih etti. Kadınlarla siyasal partiler arasındaki sıcak ve organik ilişkiler daha çok soldaki partilerin kadın sorunlarına geliştirdikleri duyarlılık sayesinde gerçekleşti. İtalyan Komünist Partisi(PCI) ilk kez 1986'da parti yönetiminde asgari % 25 kadın temsilini zorunlu hale getirdi. Parti 1989 Roma Kongresi'nde erkeklerin ve kadınların eşit temsili ilkesini kabul etti ve bu ilkeyi uygularken parti organlarının seçiminde İki Liste Usulünü getirdi. Bu usule göre, bir liste kadınlar için ve bir liste de erkekler için hazırlanacak, yani her seçilecek koltuk için eşit sayıda kadın ve erkek aday gösterilmiş olacak, ve sonuçta da seçilmiş olanlar arasında da azınlıkta bulunan cinsin temsil oranı % 33'ün altına düşmeyecektir. 1991 yılında partinin Demokratik Sol Parti (PDS) adını aldığı kongrede kadın delege oranı % 34 oldu. Yenilenen partide ise partinin liderlik, yönetim kademeleri, kongre delegeliği, aday listeleri ve her düzeydeki parti bürolarında cinslerin eşit temsili uygulamasını kabul etti ve bir cinsin asgari temsil oranını % 40'a çıkardı. Bundan sonra partinin ulusal meclisinde kadın oranı % 37.7 ve yönetim kurulunda % 32.2 düzeyine çıktı. Bu dönüşüm sürecinde parti içinde demokratikleşmenin ve yeni sol görüşün sembollerinden biri, kadın temsilci oranının yükselmesi oldu. Partili kadınlar, İtalya'da feminist hareketin taleplerini bir siyasal parti içine taşıyan en önemli kadın gruplarından birini oluşturdular. Bunun için 'kadınların kadınlardan gelen gücünü ve 'cinsiyet temelinde siyasal temsil' ilkesini savundular. Parti içinde cinsiyet temelinde dayalı, ayrı ve aktif bir kadın örgütlenmesini savunarak, bu tür örgütlenmenin kadın gruplarına ulaşma ve ilişki kurmada gerekli bir yapı olmasına önem verdiler.

Demokratik Sol Parti dışında İtalyan Sosyalist Partisi (PSI) de 1984'de % 15 olarak başlayan ve sonradan % 20'ye yükseltilecek kota uygulaması ile, parti meclisinde kadın oranını % 20'ye, yönetim kurulunda % 19.2'ye çıkardı. Hıristiyan Demokrat Parti (CD) ise 1947 yılından beri partinin dışında, fakat parti ideolojisine paralel kadın örgütünün etkinliği üzerine oturan bir kadın politikası savunarak, karar mekanizmalarında temsil edilmeyen, fakat kadının aile içindeki anne ve eş rolüne önem veren bir strateji izlemeye devam etti. Bu politikalar nihai olarak kadınların parlamentodaki temsil oranlarını çok fazla arttırmadı. PDS (PCI)'nin parlamento grubunda, 1979'da kadın oranı % 19.3 iken bu sayı 1992'de ancak % 20.5'e çıktı. Aynı oranlar PSI için sırasıyla % 6.1 ve %4.3, ve CD için sırasıyla

% 6.3 ve % 4.8 oldu. Bunun nedeni, adaylık aşamasında kadın oranının nispeten yüksek olmasına karşın, kadın adayların seçilme oranının çok düşük olmasıdır. 1992 seçimlerinde kadın adayların seçilme oranı PDS (PCI)'de % 13.2, PSI'de % 3.2, ve DC'de % 9.7 olmuştur. Aynı seçimlerde temsilciler meclisinde toplam kadın oranı % 8, senatoda ise % 9.5 olarak gerçekleşebilmiştir. Söz konusu 1992 seçimlerinde Tercihli Oy Sistemi, ilk kez uygulanmış, bunun sonucu olarak 1987'de % 12.9 olan Temsilciler Meclisi'ndeki kadın temsilci oranı % 8'e düşmüştür (Guadagnini,1993). Tercihli Oy Sistemi uygulamasında kadın adayların erkek oylarıyla üst sıralardan alt sıralara doğru kaydırıldığı, seçmenin erkek adayları tercih ederek sistemin kadınların aleyhine işlemesine yol açtığı söylenebilir.

İngiltere: İngiltere'de, hem Muhafazakar hem de İşçi Partisi kadınlar için olumlu ayrımcılık politikalarının gerekli olduğunu kabul ederken, bu vaatler Muhafazakar Parti için sadece bir retorik strateji olarak kalmaya devam etti. İşçi Partisi (Lovenduski ve Rendal,1993) ise adaylık sürecinde kadınlar için ayrı bir liste (women shortlisting) çıkarma uygulamasını başlattı. Ayrıca partinin her düzey karar organlarında %40 kota uygularken, partinin parlamento grubunda kadın oranını 2000 yılına kadar %50'ye çıkartılması hedefini kabul etti. 1992 yılında, Muhafazakar Parti'nin parlamento grubunun %6'sı, parti merkez yönetiminin % 20'si, bölge örgütlerinin % 35'i kadın iken, aynı rakamlar İşçi Partisi'nde sırasıyla %14, % 17 ve % 38'dir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere İngiltere'de destek politikaları partiler arasında büyük farklar yaratamamış, kadınların siyasal temsili 'dar bölge, çoğunluk sistemi' yüzünden düşük kalmaya devam etmiştir. İngiltere'de kota türü destek politikalarından çok diğer tür politikalar önem kazanmıştır. Örneğin, kadınlar için özel eğitim programlarının düzenlenmesi, partilerde ve parlamentoda kadın politikacıların çocukları için kreş ve çocuk yuvalarının açılması ve parlamento çalışma saatlerinin kadınlara uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi bunların arasında ilgi çekici olanlardır.

İngiltere Parlamentosuna seçilen kadın oranları (Norris ve Lovenduski,1993).;

Yıllar	Muhafazakar P.	İşçi P.	Diğer	Toplam	%
1945	1	21	1	23	3.8
1992	20	37	3	60	9.2

İspanya: 1980'li yıllarda kadınların siyasal temsili arttırma doğrultusunda önemli dönüşümler geçiren ülkelerden biri de İspanya'dır. Sol eğilimli partiler 1980'li yılların sonuna doğru kota uygulamaya başlayarak partilerinin kadın politikalarında bir yenilenme yarattılar. Sosyalist İşçi Partisi % 33 minimum kadın kotası uygulamasına 1988 yılında başladı. Aynı yıl, Kültür Bakanlığı'nın eşgüdümünde Kadın Sorunları Enstitüsü tarafından hazırlanan Kadınlar İçin Fırsat Eşitliği Eylem Planı kabul edilerek uygulanmaya başlandı. Bu plan gereğince kadınların

teşviki ve sorunlarının çözümünde hükümet düzeyinde ilk kez bir planlama hayata geçirilmiş oldu. Bu çabalar sonucu seçimle oluşan meclislerde kadınların siyasal temsilinde elde edilen gelişmeler şöyle:

	1986-89	1989-93
Meclis	% 6.5	% 14.6
Senato	% 5.6	% 10.8
Özerk Yerel Meclisler	%12.3	% 17.3

İspanya'da atama ile gelinen merkezi hükümet yönetimi içinde, çalışanların % 39.4'ü, genel müdürlerin % 12.2'si, genel müdür yardımcılarının % 12.6'sı kadındır (CEDAW,1991).

Avustralya: Avustralya'da kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1902'de elde ettiler, ama ilk kadın parlamentere ancak 1943'de seçilebildi. 1949'da oranlı temsile dayalı seçim sisteminin kabulü ile siyasal kurumlardaki kadın oranı artmaya başladı. 1980'li yıllarda kadınlar için fırsat önceliği politikaları önemli ölçüde bu artışa katkıda bulundu. Avustralya İşçi Partisi 1981 yılında partinin demokratikleştirilmesi projesi içinde kadınlar için de destekleme politikaları uygulamaya başladı. Partinin 1982 yılında yapılan Kongresi'nde bölgelerden gelecek delegelerin en az 1/4'ünün kadın olması kuralı uygulandı ve sonuçta Kongre'ye bu sayının da üstünde bir katılım sağlayan kadın delegeler önemli bir etki yarattılar. Bu katılım partinin diğer karar organlarında da kadınların temsilini arttırdı. Yine 1980'li yıllarda cinslerarası eşitliği sağlamayı amaçlayan bir yasal reform programı da uygulamaya kondu. Bu çerçevede 1984'de Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Yasa, 1986'da Kamu Hizmetleri Yasası, yine 1986'da Olumlu Eylem (Kadınlar için Fırsat Eşitliği) Yasası, 1987'de Eşit İstihdam Fırsatı Yasası çıkartılarak kadınlara çalışma yaşamında, kamu sektöründe, eğitimde ve ayrımcılığa karşı korunmada yeni olanaklar sağlandı. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu gelişmelerin büyük ölçüde güçlenen feminist kadın hareketinin bir etkisi olduğu söylenebilir. Sol partilerin bu kaynaktan etkilenmesi ile başlatılan demokratikleşme hareketinin bir parçası haline gelen kadın reformu başarı kazandıkça kendi sağındaki partileri de etkiledi. Avustralya'da sağ ve muhafazakar partiler de zaman içinde kendi kadın katılımcılarını arttırdılar, yalnız bu partilerde kadınların yükselişi kadınların desteklenmesi olarak değil, ailenin desteklenmesi adı altında gerçekleşti. 1980'de parlamentoda 13 olan kadın sayısı 1990'da 27'ye çıkarak parlamentoda kadın oranı % 22'ye yükseldi. İşçi Partisi 11, Liberal Parti 10, Milliyetçi Parti 1, Demokrat Parti 4, Nükleer Silahsızlanma Partisi (Vallentin grubu) 1 kadın milletvekili ile federal parlamentoda temsil ediliyor (Simms,1993).

Japonya, gelişmiş bir ülke olmasına rağmen demokratikleşme ile kadınların siyasal temsili arasındaki ideolojik bağın çok güçlü olmaması nedeniyle siyasal kurumlardaki erkek egemenliğinin belirgin biçimde devam ettiği bir ülkedir. Japon parlamentosunda (DİET) kadınların temsil oranı , 1994 yılı itibariyle, 760 üye içinde 52 temsilci ile % 6.8'dir. Bu oran Temsilciler Meclisi için %2.8, Senato için % 15.1'dir (Government of Japan,1994). Parlamentoda üyesi bulunan siyasal partilerden Liberal Demokrat Parti'nin 9 (% 2.8), Sosyal Demokrat Parti'nin 10 (% 9.7), Yeni Öncü Partisi'nin 5 (% 3), Japon Komünist Partisi'nin 6 (% 20.7) kadın üyesi vardır. Japonya'da hiç bir partide olumlu ayrımcılık ve kota politikası uygulanmamaktadır. Buna karşılık, **Güney Afrika Cumhuriyeti** gibi, uzun yıllar ırkçılığın boyunduruğu altında bir iç savaş yaşamış bir ülkede, siyahların siyasal temsiline meşru kabul edildiği 1990 sonrası ilk demokratik seçimlerde kadınların parlamentodaki temsil oranının % 25'e çıktığını görüyoruz (United Nations,1995). Bu artış, Güney Afrika Cumhuriyeti'ni kadınların siyasal temsili açısından dünya sıralamasında onbirinci konuma getirmiştir. Genel demokratikleşme politikaları içinde kadınlara verilen bu önem, hem siyah özgürlük hareketi içindeki kadınların etkinlik düzeyini göstermekte, hem de istendiği takdirde kadınların önündeki engelleri kaldırmanın ne kadar çabuk ve kolay olacağını açığa çıkarmaktadır.

5.3. Kadınsız Demokrasilerin Sonu: Kota Politikaları mı?

Kadınların siyasal temsil düzeyleri açısından gördüğümüz en ileri ülke örneklerinin ortaya çıkardığı gerçek, birkaç istisna dışında, modern demokrasilerin aslında **kadınsız demokrasiler** olduğudur. Bugüne kadar demokrasilerin sorunları arasında kadınların temsil edilmeme sorununun çok yaygın olarak ele alınmamasının nedenleri çeşitlidir. Bu nedenler arasında zihniyetlerdeki en temel dönüşüm zorunluluğunu sergileyen inanış, kadınların zaten erkekler tarafından temsil edilmekte olduğudur. Bu düşüncenin bir diğer ifade biçimi, kadınlar ve erkeklerin sorunlarının ve dolayısıyla çıkarlarının da aynı olduğu, siyasal temsil alanında cinsiyet farkının çok fazla bir anlam ifade etmediğidir. Daha az güçlü olmakla birlikte önemli başka bir iddia ise, kadınların duygusal olmaları nedeniyle siyasetin çıkara ve mücadeleye dayalı atmosferinde başarılı olamayacakları, hatta siyasetin 'kirli' dünyasına bulaşıp kadınlıklarını yitirecekleridir. Daha modern bir söylem içinde eklenmiş tarzı ise, kadınlara karşı siyasal yaşamda bir engel bulunmadığı, aslında kadınların siyasete ilgi duyup katılmadıklarıdır. Oysa ki siyasal kurumlara daha yakından baktığımızda çok sayıda kadının siyasal partiler ve diğer siyasal kuruluşlarda aktif olma niyetiyle çalıştığını, fakat yükselme şansı bulamayanların bir süre sonra vazgeçerek gündelik yaşantılarına geri döndüklerini gözlemek mümkündür.

Kadınların siyasal yaşamda eksik temsili sorununun gündeme gelmesinin büyük ölçüde demokrasinin yerleşmesi ve demokratik reformların yapılması tartışmalarıyla çok yakından ilgili olduğunu gördük. Demokratikleşmenin kadınların

siyasal temsili ile özdeşleşmesinin ötesinde, güçlü bir kadın hareketinin, kadınların sorunlarını, yaşam biçimlerini ve bakış açılarını siyasal alana taşımak isteyen bir gündemi yaygınlaştırmayı becermesinin de kaçınılmaz bir önkoşul olduğunu anlamak gerekmektedir. Bütün bu koşulların varlığı çerçevesinde kadınların siyasal alanda eksik temsili sorununu aşabilen örneklerin çoğunda **fırsat önceliği** (olumlu ayrımcılık) politikalarının ciddi bir uygulama alanına sahip olduğu da bir gerçektir. Öyleyse 'kadınsız demokrasiler'in ilacı, olumlu ayrımcılık politikaları ve hatta doğrudan **kota politikaları** mıdır? Bu soruya tartışmasız ve koşulsuz olumlu bir yanıt vermek doğru değildir. Kota politikalarının uygulandığı ülkelerde, kadınların siyasal temsili hızla yükseldiği bir gerçektir. Fakat, bir çok ülkede kota politikalarına karşı büyük bir tepki söz konusudur. Bu tepkiler kendi savunmalarını büyük ölçüde kota uygulamalarının erkekler ve kadınlar arasında haksız rekabete yol açtığı, kadınların ciddi bir çaba göstermeden önemli makamlara kadar yükselbildikleri tezine dayandırmaktadırlar. Diğer bir deyişle, **kota kadınlarının** siyaset için gerekli bilgi, beceri ve deneyime sahip olmadan seçildiklerini, dolayısıyla kota politikalarının siyasal yaşamda yeni eşitsizliklerin kaynağı olduğu düşünülmektedir. Aslında, burada üzerinde konuşulan konu, siyasal karar mekanizmalarında bulunma hakkının kime ait olduğu ve bu hakkın da 'bilgi', 'rekabet becerisi' ve 'siyasal deneyim' gibi kriterlerle özdeşleştirilmesidir. Bu tanımlama bize, siyasal temsil yetkisinin diploma sahibi olma, toplumsal olarak değeri ve prestiji yüksek işlerde çalışmış olma, siyasal alanda önemli kıklere mensup olma ayrıcalıklarına sahip olanların hakkı olarak görüldüğünü anlatmaktadır. Bu kriterler siyasal alanda 'pasta'nın yetkinlik ve kariyer esasına göre paylaşıldığını hatırlatmaktadır. Erkek politikacılar açısından durumun böyle olduğunu kabul etsek bile-ki dünyanın hemen hiç bir yerinde siyaset kariyer işi değil, erkekler arasındaki güç dengelerinin temsili işidir- kadınların siyasal temsili söz konusu olduğunda aynı kriterleri eleştirmeden kullanma olanağımız var mıdır? Kadınları erkeklerden farklı kılan en temel özelliklerden birinin, hangi eğitim, ücretli çalışma ve toplumsal statü düzeyinde olursa olsun , temel toplumsal emek biçimlerinin **ev içi emek** olması ve bu emek türünün hiçbir toplumsal saygınlığa ve karşılığa sahip olmamasıdır. Tartışma bu noktada erkeklerin egemen oldukları bilgi, beceri ve kariyer dünyası (Haug, 1995) ile kadınların yaşadıkları ev içi emek dünyasına ait değerlerin nasıl aynı düzeyde değerlendirilebileceği sorununa dönüşmektedir. Kadınlar esas olarak toplumsal değer atfedilmeyen işler yapıyorlar ve eğitim, kariyer meslekler, toplumsal deneyim düzeyleri de kadınların dünyası olan 'özel alan' değerleri çerçevesinde anlamlandırılıyorsa kadınların siyasal yaşamda kendi sorunlarını dile getirmeleri hangi değer sistemi temelinde olanaklı olacaktır? Kadınların sistematik olarak erkeklerden daha az eğitildikleri, daha az toplumsal başarıyı temsil eden işlerle uğraştıkları, ve prestijli kariyer mesleklere çok sınırlı oranda katılabildikleri bir gerçektir. Bu gerçeğin kadınlar açısından ifadesi, çoğu zaman kendilerini siyasette yükselmek için gerekli bilgi ve rekabet gücüne sahip olarak görememeleridir. Diğer bir deyişle, siyasal temsil için gerekli görülen bilgi,

beceri ve deneyim kriterlerini kadınlar için uygulamaya kalktığımızda, kadınlarla söz konusu bu değerleri özdeşleştirebilmenin çok sorunlu olduğudur. Öyleyse, ya siyasal alanda geçerli bu değerleri değiştirmek, ya da kadınlar ve erkekler için ayrı değerlerin geçerli olacağını kabul etmek gereklidir. Her iki durum da kadınların siyasal temsil sorunlarını çözenin siyasal kurumlarda bazı yapısal değişiklikler gerektirdiğini göstermektedir. Kadınların siyasal temsili önündeki engellerin kaldırılması ve bu amaçla 'fırsat önceliği' (olumlu ayrımcılık) politikalarının uygulanması basitçe bir teknik değişikliği değil, siyasal alanda geçerli değer sisteminin ve yapısal sınırların da tartışılmaya başlanması demektir. İşte, 'fırsat önceliği' politikaları bağlamında 'Kota Politikaları', kadınların siyasal temsili önündeki bu engelleri aşmak için, geçici bir süre, siyaset yapmak isteyen kadınlara farklı kriterler uygulamayı kabul etmek anlamına gelmektedir.

Kota politikaları olarak uygulanan 'fırsat önceliği' ilkesi aslında siyasal alanda eksik temsil edildiği düşünülen bütün toplumsal gruplara yönelik bir politikadır. **Grup temsili** ilkesinden çıkarak ifade edilen bu politikalar, sistematik olarak ayrımcılığa uğramış ve bu nedenle siyasal alanda egemen değerler ve gruplar dışında kalan sorunları ve talepleri olan toplumsal grupların siyasal alanda temsilini kolaylaştıracak yöntemleri içermektedir. Esas olarak bu grupların- ki etnik gruplar, toplumsal olarak alt-sınıflar, azınlık dinler ve kadınlar bu gruplar içinde düşünülür- siyasal alanda dile getirilemeyen ve bu nedenle temsil edilme hakkına ulaşamamış, farklı sorunları olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Farklı çıkarlar/ talepler ve grup temsili ilkelerine dayalı kota politikaları bugün 'çoğunluklar' üzerine değil, ama 'çoğulculuk' ilkesine dayalı demokrasinin önemli göstergelerinden biri sayılmaktadır.

Kota politikaları, siyasal karar mekanizmasına katılacak kadınların seçimsiz ve rekabetsiz bir ortamda belirleneceği anlamına gelmez. Bundan farklı olarak, kota politikaları, siyasal karar mercilerine seçilecek kadınlar ve erkekler için ayrı kriterler kullanılarak seçim yapılması demektir. Bu farklı kriterlerin, siyasal kurumlar içinde kadınlar aleyhine işleyen yapısal engelleri geçici bir süre devre dışı bırakmak ve bu sayede önemli sayıda bir kadın grubunun siyasal kurumlar içinde kendi sorunlarını dile getirmesini olanaklı hale getirmek amacına hizmet etmesi gerekir. Bu nedenle kota politikalarının sadece siyasal partilerin ve benzeri siyasal kurumların üst düzey karar merkezlerinde değil, oraya yükselme yolundaki bütün önemli aşamalarda uygulanması gözden kaçırılan önemli bir husustur. Yani, parti ve sendikaların seçim bürolarında, aday listelerinde, kampanya bütçelerinin düzenlenmesinde, yetki ve parasal olanakların dağılımında, genel kurul ve kongre delegeliklerinde ve nihayet yönetim ve karar kurullarında kota uygulaması yapıldığında gerçek olarak koşulları değiştirmekten bahsedebiliriz. Ayrıca, kota politikaları sadece siyasal kurumlarda değil, eğitim ve bilim kurumlarında, ücretli istihdamda ve erkek egemenliğinin bulunduğu kariyer mesleklerde de uygulanmaya başlandığında gerçek amacına ulaşacaktır.

Kota politikalarının her siyasal kültürde ve kurumlaşma yapısı içinde uygulanabileceğini ve aynı başarı düzeyine ulaşılabileceğini düşünmek yanlıştır. Kota politikalarının başarılı olabilmesi için kadın-erkek eşitliğinin belli bir toplumsal kabul noktasına ulaştığı bir siyasal kültürün varlığı kaçınılmazdır. Bunun ötesinde, kamusal yaşamda kadın katılımının belli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olması ve siyasal alanda aktif olmak isteyen, fakat söz konusu yapısal sınırlar nedeniyle bunda başarılı olamayan önemli bir kadın kitlesinin varlığı önemlidir. Diğer bir deyişle, kendilerini ifade etmenin yollarını aramakta olan ve siyasal kurumların kapısında bekleyen kadınların varlığı ve gücü, kota politikalarının başarısını belirleyen en önemli etmenlerden biridir. Aksi takdirde, kota politikaları, siyasal alanda rekabet etmekte olan erkek kliklerin kendi doğrultularında mobilize edebildikleri kadınları siyasete sokarak mevcut çarpık yapıyı daha da çarpıtmaları ile sonuçlanabilir. Kota politikaları kadınları siyasetle ilgili hale getirmez; zaten siyasetle ilgilenen kadınlara siyasetin kapılarını açar. Kota demek, toplumsal olarak cinslerarasında ayrımcılık yaratan her türlü karar mercii ve konumda, ayrımcılığa uğrayan cins lehine bir yer ayrılması demektir. Kota politikaları sadece kadınlar lehine uygulanan bir politika olarak değil, kadın egemenliğindeki alanlarda da erkekler lehine yapısal engellerin kaldırılması ve erkeklere fırsat önceliği yaratılmasının bir yolu olarak da algılanmalıdır.

Fırsat önceliğine dayalı kota politikaları, kadınların sorunlarını ve bu sorunlara önerdikleri çözüm yollarını toplumsal alana ve siyasal kurumlara taşımalarına destek olmak demektir. Bunun için, herşeyden önce, bağımsız örgütler içinde biraraya gelip sorunlarını tartışabilen ve bir siyasal gündeme sahip olan kadın hareketinin varlığı büyük öneme sahiptir. Farklı ideolojik ve kurumsal konumlardaki kadınların kendi aralarındaki iletişimin sağlanmış olması bu açıdan önem taşımaktadır. En son olarak da, bütün bu değişimlerin bir felaket değil, demokratikleşmenin gereği olduğuna içten inanan yönetici erkeklerin desteği de kaçınılmaz görünmektedir.

6. Değerlendirme: Kadınların Siyasal Katılım Türleri

Kadınların kamusal alana katılım ve onu dönüştürme talepleri sonucu ortaya çıkan düşünsel yaklaşımlar, kurumsal yenilenmeler, politikalar ve stratejiler üzerine sürdürdüğümüz bu çalışmanın sonunu kadınların bu tür siyasal eylemlerini sınıflandırmaya çalışarak bitirelim. Böyle bir sınıflandırma çabasının ilk adımı bu çalışmanın başında da belirtildiği gibi, kadınların kamusal alana katılma ve siyasal kurumlarda temsil edilme amacıyla yaşadıkları **formel katılma** ile geleneksel kadınlık konumlarının politikleştirilmesine dayalı **toplumsal protesto** türü katılma arasında yaptığımız ayırım olabilir. Bu ayırma ilave edilebilecek ikinci bir sınıflandırma ise **bireysel katılma** ile **grup temsili** kategorileri arasında olabilir. Bireysel temsil, kadınların siyasal kurumlara veya toplumsal hareketlere tek başlarına, kendi ideolojik kimlikleri ve kişisel bağlantıları bağlamında katılmalarıdır. Grup

temsili bundan farklı olarak, doğrudan kadınlara özgü sorunları, bu kadınları temsilen ve onlar tarafından seçilerek dile getirmek üzere herhangi bir siyasal eyleme veya kuruma katılmalarıdır. Bireysel temsilin, erkeklerin çoğunluğunun oluşturduğu siyasal kurumlarda kadınların dışlanmış, suskun ve marjinal konumlarını değiştirmeye yetmemesi grup temsili doğrultusundaki taleplerin ve uygulamaların doğmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda grup temsili, kadınların kamusal alandan dışlanmış ve politik yaşamın dışına itilmiş sorunlarını dile getirmeleri, bu dile getirmenin yolunu ve sözünü oluşturmanın bir yöntemi olarak önerilmektedir.

Siyasal partiler, sendikalar ve benzeri siyasal kurumlara kadınların katılımı bağlamında **yukarıdan/elitçi devşirilme** ve **aşamalı yükselme** yollarının da kadınlar için farklı siyasal katılma türleri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yukarıdan/ elitçi devşirilme daha çok tanınmış, kendi alanlarında başarılı kadınların imajlarından yararlanmak isteyen siyasal partilerin lider kadrolarının bu tür kadınları siyasal kadrolarına almak istemeleri ve bu kadınlar aracılığı ile kadın seçmenlere mesaj iletmeye istemeleri sonucu ortaya çıkan bir katılım türüdür. Bu katılım türü bu tür kadınların sözlerinin kamusal alanda duyulmasını kolaylaştırır, ama genellikle siyasal yaşamda kadınlar için istikrarsız ve güvencesiz konumlar oluşturur. Çünkü bu tür kadınların başarısı, kendileri ile parti elit kadroları arasındaki uyuma bağlı olarak değişkenlik gösterir. Aşamalı yükselme ise, kadınların partilerin seçim bürolarında, kampanyalarda, yerel ve ikincil parti örgütlerinde, kadın kollarında, sendikalarda, diğer toplumsal yardımlaşma ve dayanışma örgütlerinde çalışarak, siyasal kadrolar ve diğer kadınlar arası iletişim ve örgütlenme pratiklerini geliştirerek zaman içinde daha önemli karar mekanizmalarına doğru yükselmeleri yolunu tanımlar. Bu yol kadınlar için uzun ve çoğu zaman çıkmazlarla dolu olmasına rağmen, kadınlara siyasal yaşamda mevcut cinsiyet ayrımcılığı ile nasıl başedeceklerini öğrenme olanağı sağlaması açısından en değerli deneyimlerin de kaynağıdır.

Kadınlar açısından farklılık oluşturan bir siyasal etkinlik yolu da kuşkusuz ki **feminist politik örgütlenmeler** aracılığıyla oluşturulan tarzıdır. Bu tarzın tipik özellikleri merkezi olarak örgütlenmiş, hiyerarşik iktidar kademelerinin bulunduğu siyasal örgütlerden uzak durmak ve esas olarak küçük kadın gruplarından ve bilinç- yükseltme deneyimlerinden çıkarak üretilen bir **kadın politikasını** şekillendirme amacı taşıyan örgütlenmeleri oluşturmaktır. Bu tür kadın politikası erkeklerin egemen olduğu siyasal örgütlenmelere katılmayı değil, yatay olarak örgütlenmiş ve ideolojik olarak bağımsız kadın örgütlenmeleri aracılığıyla, kadınların kendi kendilerine yardım ve dayanışma ağı yaratma amaçlarından doğmuştur. Kadın Danışma Merkezleri, Sığınma Evleri, bilinç yükseltme grupları, cinsiyetçi ayrımcılığı izleme komiteleri, barış grupları, kadın platformları, kadın sağlık klinikleri bu türün tipik örnekleridir.

Son olarak, siyasal katılımın kadınlar açısından yeni ve ilginç bir türü olan **kota kadınlarını** da bu sınıflandırmanın içine almamız gerekir. Siyasal kurumlarda uygulanan kota politikaları sonucu siyasal yaşamda söz söyleme hakkına sahip olan kadınlar siyasal katılımın yeni bir türünü oluşturmakta ve siyasal sistemlerin kadınların devam edegelen eksik temsiline karşı bir tür özür dilemesi anlamında dönüştürücü deneyimlere ortam hazırlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Appleton, Andre ve Amy G. Mazur, (1993) "Transformation of Modernization: The Rhetoric and Reality of Gender and Party Politics in France", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P. Norris, Sage.
- Badinter, Elisabeth, **Biri Ötekidir** (Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişki ya da Androjin Devrim), Çev. Ş.Tekeli, Afa Yay., 1992.
- Barrett, M. Ve A. Phillips, (der.), **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debate**, Stanford University Press, 1992.
- Benhabib, Seyla ve Dricilla Cornell, "Beyond the Politics of Gender", **Feminism as Critique: On the Politics of Gender**, (der.), S. Benhabib ve D.Cornell, university of Minnesota Press, 1987.
- Borchorst, Anette ve Birte Siim, "Women and the Advanced Welfare State-A New Kind of Patriarchal Power?", **Women and the State**, (der.) A.S.Sassoon, Hutchinson, 1987.
- Brownmiller, Susan, **Cinsel Zorbalık: Irza Tecavüzün Bir Tarihiçesi**, çev. Suğra Öncü, Cep Kitapları, İstanbul, 1984.
- CEDAW, **Spain; Second Periodic Report of States Parties**, CEDAW, 1991.
- Çağa, Ömer, Sivil Toplumun Dünü ve Bugününde Kadın". **Türkiye Günlüğü**, 26, (Ocak-Şubat, 1994), ss.52-59.
- _____, "Feminism ve Sivil Toplum", **Birikim**, 59, (Mart, 1994), ss.79-88.
- _____, **Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, 1996.
- Dahlerup, Drude, "Confusing Concepts-Confusing Reality: A Theoretical Discussion of the Patriarchal State", **Women and the State**, (der.) A.S.Sassoon, Hutchinson, 1987.
- Dahlerup, Drude ve Brita Gulli, "Women's Organizations in the Nordic Countries: Lack of force or Counterforce?", **Unfinished Democracy: Women in Nordic Politics**, (der.) E.Haavio-Mannila, et.al., Pergamon Priss, 1985.
- Dietz, Mary, "Bağlam Herşeydir:Feminism ve Yurttaşlık Teorileri", **Birikim**, 55, (Kasım, 1993), ss.82-94.
- Erickson, Lynda, "Marking Her Way In: Women, Parties and Candidates in Canada", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage. 1993.

- Fraser, Nancy, "Talking About Needs: Interpretive Contests as Political Conflicts in Welfare-State Societies", **Feminism & Political Theory**, (der.) C.S.Sunstein, University of Chicago Press, 1990.
- Galligan, Yvonne, "Party Politics and Gender in Republic of Ireland", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- The Government of Japan, **National Report for the Forth World Conference on Women**, Tokyo, 1994.
- Guadagnini, Marila, "A'Partitocrazia' without Women: The Case of the Italian Party System, **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Haavio-Mannila, Elina, et.al (1985) **Unfinished Democracy: Women in Nordic Politics**. Pergamon Press.
- Haug, Frigga, "The Quota Demand and Feminist Politics", **New Left Review**, 95, (1995), ss.136-45.
- Heitlinger, Alena, **Women's Equality, Demography and Public Policies: A Comparative Perspective**, St.Martin's Press, 1993.
- Hernes, Helga Maria, "The Welfare State Citizenship of Scandinavian Women", **The Political Interest of Gender**, (der.) K.B.Jones ve A.G.Jonasdottir, Sage, 1988.
- _____, "Women and the Welfare State: The Transition from Private to Public Dependence", **Women and the State**, (der.) Anne Showstack Sassoon, Hutchinson, 1987.
- Inter-Parlamentary Council, **Plan of Action: To Correct Present Imbalances in the Participation of Men and Women in Political Life**, döküman no:22, Geneva, 1994.
- Lonasdottir, Anna G, "On the Concept of Interest, Women's Interests, and the Limitations of Interest Theory", **The Political Interest of Gender**, (der.) K.B.Jones ve A.G.Jonasdottir, Sage, 1983.
- Jones, Katleen B., "Towards the revision of Politics", **The Political Interest of Gender**, (der.) K.B.Jones ve A.G.Jonasdottir, Sage, 1988.
- Kohlhagen, Norgard, **Dünyayı Değiştiren Kadınlar**, Cep Kitapları A.Ş., 1993.
- Kolinsky, Eva, "Party Change and Women's Representation in Unified Germany", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Leijenaar, Moniwue, "A Battle for Power: Selection Candidates in the Netherlands", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Lovenduski, Joni, **Women and European Politics**, Contemporary Feminism and Public Policy, Wheatsheaf Books, 1986.

- _____, "Introduction: The Dynamics of Gender and Party", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Lovenduski, Joni ve Pippa Norris, (der.), **Gender and Party Politics**, Sage Publication, 1993.
- P.Norris ve J.Lovenduski, "Gender and Party Politics in Britain", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Lovenduski, Joni ve Vicky Randal, **Contemporary Feminist Politics: Women and Power in Britain**, Oxford University Press, 1993.
- Lucas, Eugenie A., "State Feminism; Norwegian Women and the Welfare State", **Feminist Issues**, 10 (2), (Fall, 1990), ss.43-52.
- Meehan, E. Ve S. Sevenhuijsen, (der.), **Equality Politics and Gender**, Sage Publication, 1991.
- Mendus, Susan, "Losing the Faith: Feminism and Democracy", **Democracy**, (der.) John Dunn, Oxford University Press, 1992.
- Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Children and Family Affairs, **Gender Equality in Norway: National Report to the Fourth UN Conference on Women in Beijing 1995**, October, 1994.
- Mitchell, J. Ve A.Oakley, **Kadın ve Eşitlik**, (çev. Ve haz. F.Berktaş), Kaynak Yay., 1984.
- National Council of Women in Denmark, **Women Make Decisions**, Danimarka, 1995.
- Nordic Council of Ministers, **Gender Equality: The Nordic Model**, Copenhagen, 1995.
- Norris, Pippa, **Politics and Sexual Equality**, Wheasheaf Books, 1987.
- _____, "Conclusion: Comparing Legislative Recruitment", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Okin, Susan Moller, "Gender, the Public and the Private", **Political Theory Today**, (der.) D.Held, Polity Press, 1991.
- Pateman, Carole, "Kardeşlerarası Toplumsal Sözleşme", **Sivil Toplum ve Devlet**, (der.) John Keane, çev.Aksu Bora, Ayrıntı Yay., 1993.
- _____, **The Disorder of Women**, Stanford University Press, 1989.
- Phillips, Anne, **Engendering Democracy**, Polity Press, 1991. (Türkçesi: Demokrasinin Cinsiyeti, Metis Kadın Araştırmaları, 1995.
- _____, **Democracy and Difference**, Polity Press, 1993.
- _____, (Feministler Liberal Demokrasiden Vazgeçmeli mi?, **Mürekkep**, 1, (Yaz, 1994), ss. 62-69.
- Pringle, Rosemary ve Sophie Watson, "Women's Interest and the Post-Structural State", **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debate**, (der.) M, Barrett ve A.Phillips, Stanford University Press, 1992.

- Sainsbury, Diane, "The Politics of Increased Women's Representation: The Swedish Case", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Sarvasy, Wendy, "Beyond the Difference Versus Equality Policy Debate: Postsuffrage Feminism, Citizenship, and the Quest for Feminist Welfare State", **Sign**, 17(2), (winter, 1992).
- Scmith, Carol, "Women in the West German Green Party: Uneasy Alliance of Ecology and Feminism", **Women and Social Protest**, (dered.) Guire West ve Lois Blumberg, Oxford University Press, 1990.
- Siim, Birte, "Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State", **The Political Interest of Gender**, (der.) K.B.Jones ve A.G.Jonasdottir, Sage, 1988.
- _____, "The Scandinavian Welfare State: Towards Sexual Equality or a New Kind of Male Domination", **Acta Sociologica**, 3-4, (1987).
- Simms, Marian, "Two Steps Forward, One Step Back: Women and Australian Party System", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P.Norris, Sage, 1993.
- Socialist International Women, **The Quota for Women-Promoting Gender Equality**, Stanhope Press, London, 1995.
- Sunstein, Cass R., (der.) **Feminism and Political Theory**, University of Chicago Press, 1990.
- Skard, Toril ve Elina Haavio-Mannile, et al, "Mobilization of Women at Elections", **Unfinished Democracy: Women in Nordic Politics**, (der.) E.Haavio-Mannila et.al, Pergaman Press, 1985.
- Skjeie, Hege, "Ending the Male Political Hegemony: the Norwegian Experience", **Gender and Party Politics**, (der.) J.Lovenduski ve P. Norris, Sage, 1993.
- Tekeli, Şirin, **Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet**, Tüses Yay., İstanbul, 1990.
- Thornton, Merle, "Sex Equality is not Enough for Feminism", **Feminist Challenges**, (der.) C.Pateman ve E.Gross, Northeastern Univ. Press, 1986, ss.77-98.
- Walby, Sylvia, "From Private to Public Patriarchy", bölüm 8, **Theorizing Patriarchy**, Basil Blackwell Inc., 1990.
- Young, Iris Marion, "The Ideal of Community and the Politics of Difference", **Feminism & Postmodernism**, (der.) L.Nicholson, Routledge, 1991.
- _____, "Impartiality and the Civic Public: Same Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory", **Feminism as Critique: On the Politics of Gender**, (der.) S.Benhabib ve D.Cornell, University Minnesota Press, 1987.

United Nations, **Women in Politics and Decision-Making in the Late Twentieth Century**, United Nations Office at Vienna, Center for Social Development and Humanitarian Affairs, United Publ., New York, 1994.

____, **The World's Women 1995-Trends and Statistics**, Social Statistics and Indicators, Series K No.12, New York, 1995.

United Nation Office in Vienna, Center for Social Development and Humanitarian Affairs, **Draft Direction of National Machineryes**, Vienna, 1987.

Üşür, Serpil, "Liberalizmin 'Cinsiyetten Arındırılmış Birey'i ve Feminist Eleştirisi", **Mürekkep**, no.1, 1994:57-61.

Kadınların Statüsü ve Sorunları
Genel Müdürlüğü
BİLGİ - BELGE MERKEZİ